21.241

33
Z-85

33
Z-81
15 JAN 20
4925
05 FEB 2007

ՀՐԱՏԱՐԱԿՈՒԹԻՒՆ Յ. ԳԸԼԸՃԵԱՆ ԳՐԱՏԱՆ

ՍԿԶԲՈՒՆՔ
ՔԱՂԱՔԱԿԱՆ
ՏՆՏԵՍՈՒԹԵԱՆ

L'intérêt gouverne le monde.
LA ROCHEFOUCAULD.

ԳՐԵՑ
ՄԻՀՐԱՆ ՅՈՎՀԱՆՆԷՍԵԱՆ

Կ. ՊՈԼԻՍ
1911

ԳՐԱՏՈՒՆ
Յ. ԳԸԼԸՃԵԱՆ

ՏՊԱՐԱՆ
Օ. ԱՐՁՈՒՄԱՆ

12.06.2013
21241
33
Հ-85
Կ.
300
1515-30
12209

ՀՐԱՏԱՐԱԿՈՒԹԻՒՆ Յ. ԳԸԼԸՃԵԱՆ ԳՐԱՏԱՆ

ՍԿԶԲՈՒՆՔ
ՔԱՂԱՔԱԿԱՆ
ՏՆՏԵՍՈՒԹԵԱՆ

L'intérêt gouverne le monde.
LA ROCHEFOUCAULD.

ՀԱԽՀ ՀԱՆՐԱՅԻՆ ԳՐԱԴԱՐԱՆ
С.С.Р.А Публичная Библиотека
7/XI 1922
имени А. Мясникяна
Ա. ՄՅԱՍՆԻԿՅԱՆԻ ԱՆՎԱՆ

ԳՐԵՑ
ՄԻՀՐԱՆ ՅՈՎՀԱՆՆԷՍԵԱՆ

Կ. ՊՈԼԻՍ
ԳՐԱՏՈՒՆ Յ. ԳԸԼԸՃԵԱՆ
1911

10908

ՏՊԱՐԱՆ ԵՒ ԿԱԶՄԱՏՈՒՆ
Օ. ԱՐՁՈՒՄԱՆ
№ 88

ՄԻՀՐԱՆ ՅՈՎՀԱՆՆԷՍԵԱՆ

ՅԱՌԱՋԱԲԱՆ

Քաղաքակիրթ աշխարհը կը կառավարուի փորձառութեան ի գին ծախու առնուած տնտեսական օրէնքներով որոնց գոյութիւնը եւ կիրառութիւնը այս օր տարակոյս չի վերցներ: Տարբեր բան է սակայն որոշել թէ հասարակութիւնը կրնա՞յ կամ պէ՞տք է հետամտիլ այս գիտութեան եւ օգտուիլ անոր սահմանած պայմաններու գործադրութենէն:

Կեանքի պայքարը օրը օրին կը լուծէ ամէն կարգի տնտեսական խնդիրներ եւ հասարակաց կարծիքին արձակած լաւագոյն վճիռներն անոնք են որ անոնց տրամադրութեան ենթարկուողներուն հաւանութեան կ՚արժանանան. ուստի եւ ամէն մարդ կրնայ ու պէտք է վերահասու ըլլայ ընկերական ստացուածքի մատակարարութեան եղանակին:

Նա մանաւանդ քաղաքական տնտեսութիւնը արդիւնաւոր իրաւախոհութեան գալու կը յորդորէ հացի կռիւը մղող բազմութիւնը որով միայն կարելի է մարդկային ընկերութեան բաղկացուցիչ տարրերուն մէջտեղ ցանկալի համերաշխութիւն գոյացնել եւ ապահովել խաղաղ զարգացումն համաշխարհական:

Արդարեւ ամէն մարդ միայն նախանձախնդիր է իր անձնական շահուն, ամէն դասակարգ կը խնդրէ լոկ իր պէտքերուն լրացումն, ամէն ազգ մարդկային ընկերութեան հաւաքական հարստութենէն իրեն վիճակած բաժինը կը պահանջէ. հայեցողութեան մը գալու է անշուշտ անհատական կռիւներու, դասակարգային վէճերու եւ ազգային խտրութիւններու վերջ մը դնելու համար:

Ի՞նչ է դեղին ցեղի վարկածը որ ամենէն ազատ երկրին մուտքը ամենէն ամուր կը փակէ դրացի ժողովուրդներու առջեւ, եթէ ոչ ծուլութեան մէկ պատրուակը. Ի՞նչ է հակասեմական վարդապետութիւնը որ մէկ երկրէն միւսը կը վտարէ հայրենազուրկ ցեղեր, եթէ ոչ չարաշահութեան նենգամիտ հնարքը. Ի՞նչ է սեւամորթներու դէմ մղուած եղբայրադաւ պայքարը որ, մէկ ցամաքէն միւսը զանոնք գերի վարելէն ետք, նոյն իսկ անոնց գոյութեան կը սպառնայ, եթէ ոչ ստորին կիրքերու անսանձ արտայայտութիւնը:

Չենք վարանիր յայտարարելու որ շահերու նոյն սխալ ըմբռնումն՝ նոյն իսկ միեւնոյն ազգին մէջ, կրօնական մէկ յարանուանութիւնը միւսին դէմ կը զինէ, ընկերական մէկ դասակարգը միւսին դէմ կը հանէ եւ եղբայր եղբօր կեանքին դաւաճանել կուտայ մինչեւ որ ճըշմարիտ շահախնդրութիւնը պարտաւորէ մարդիկ իրարու փոխադարձ

զիջումն ընելու այնպէս որ համեմատի ապրելու պէտք եղածը արտադրելու կարողութիւնը՝ զանոնք սպառելու իրաւունքին։

Այո՛, այս գործնական դարուն մէջ կեանքը հաշիւ մըն է, եւ ապրողը՝ իր ամէն մէկ ապրած վայրկեաններուն համար, պատասխանատու է մարդկային ընկերութեան որուն մէկ անդամն է ինք եւ մեծագոյն առաքինութիւնը պէտք է նկատուի շահելով շահեցնել։ Այո՛, աւելի վնասակար է կեղծ անշահախնդրութիւն քան անկեղծ շահախնդրութիւն եւ որչափ բիրտ ըլլայ այս ճշմարտութիւն՝ կ'արժէ որ նոյնքան կանուխ զայն ընդունինք եւ գործադրենք ինչու որ **շահը զաշխարհ կը կառավարէ։**

Տնտեսական այս գետնին վրայ խորութեան ամէն նկատում կը դադրի, ո՛չ ցեղային խնդիր կը դիմանայ, ո՛չ կրօնական հակակրութիւն, ո՛չ դասակարգային նկատում. որովհետեւ տնտեսագէտին համար **աշխարհիս մարդուն հայրենիքն է. ծնողը ապրելու իրաւունք ունի, կեանքի պայմանն է աշխատութիւն։** Թող ամէն մարդ աշխատութեան զինով իր կեանքը ծախու առնէ եւ իր գլխուն ճարը նայի։

Այս հիման վրայ է որ անգիտակից համաձայնութիւն մը մարդիկ կ'առաջնորդէ տուրք մը վճարելու զօրութեան, ու անհատական զեղծումներուն սահման մը դրուելով կ'ապահովուին կեանք, ինչք եւ պատիւ։ Այս համակցողութեամբ մարդիկ կը ջանան որ իրենց մէջ տեղ տան **ազատութիւն, հաւասարութիւն եւ եղբայրութիւն։** Անոր եւ այս պայմաններուն տակ է որ քաղաքական տնտեսութիւնը կը պարզէ թէ ինչպէս ազգերու հարստութիւնը կ'արտադրուի, կը բաշխուի, կը շրջաբերի եւ կը սպառի։

Մարդ արարածին աշխարհիս վրայ առաջին անգամ երեւնալու բուականէն սկսեալ մինչեւ այսօր որչա՞փ դարեր պէտք եղած են այս ողջամիտ սկզբանց հասնելու, որչա՞փ խարխափումներ պէտք եղած են այս ուսման հաստատ կռուան մը գտնելէ առաջ։ Մարդոց շահերու համերաշխութեան պայմանները նոյնը մնացած չեն եւ քաղաքական տնտեսութիւնն ալ տեղին ու պարագաներուն համեմատ տարբերած է։

Այսու հանդերձ ազգերու հարստութեան մատակարարութիւնը որչափ տարբերած ալ ըլլայ իր մանրամասնութեանց մէջ դարէ դար եւ երկիրէ երկիր՝ դարձեալ անփոփոխ իր լայն գիծերուն մէջ միշտ անայլայլ կը մնայ. եւ այս գիտութիւնը կազմող արմատական ճշմարտութիւններ մտատիպար միութեան մը կը յանգին մարդկային մտքին ընդունելի եւ գործնական։

Այսօր իսկ որ զարգացեալ մարդը երբեք չի զայրանար երբ քա-

ղաքական տնտեսութիւնը յայտարարէ թէ ողորմութիւն տալը մուրացկանութիւնը քաջալերել է եւ հետեւաբար դատապարտելի. եւ թէ իր դատարկապորտ յանուն օրինաց պէտք է ձերբակալել անցորդներուն ձեռք կարկառողը։ Արդարեւ այն քաղաքացիքը որ պատահական եւ անխորհուրդ նպաստ մը կ'ընդունին՝ միթէ չե՞ն մղուիր անհեռատես, շըռայլ եւ ծոյլ ըլլալու։

Աշխատելու կարող մարդը պէտք է մարդկային ընկերութեան մէջ իրեն վիճակած գործի բաժինը տանի եւ անոր փոխարէն իր կեանքին պահպանման բաւականաչափ ապրուստ տանի. իսկ գործելու անկարող մարդը հասարակաց անկելանոցին մէջ ընդհանրութեան հաշուոյն պատսպարուի։ Այսպէս անհատական անխորհուրդ գթութիւնը տեղի կուտայ մարդկային ընկերութեան կազմակերպած իմաստուն բարեգործութեան։

Նոյնքան վնասակար պատճառներ կան ջատագովելու ազատ փոխանակութեան սկզբունքը։ Ինչո՞ւ երկիր մը ճարտարութիւնը քաջալերելու նպատակով դուրսէն եկած ապրանքներուն վրայ մաքս դրուի. չէ՞ մի որ այսպէս օրէնքի զօրութեամբ նոյն երկրին մէջ ապրող մէկ դասակարգը կը ստիպուի աւելի սուղ գնել այն ապրանքը որ կրնայ օտար երկրէ ստանալ աւելի առատ եւ աւելի աժան։

Դարձեալ, ինչո՞ւ երկիր մը աղքատ ժողովուրդին ուտելիք հաց եւ վառելիք ածուխ ապահովելու համար գին որոշուի։ Չէ՞ մի որ օրէնքի զօրութեամբ նոյն երկրին մէջ ապրող մէկ դասակարգը կը բռնադատուի աժան ծախելու այն ապրանքը որ միւս դասակարգը չի կրնար աւելի աժան ձեռք ձգել այլուր։

Արդէօք անձկամիտ նկատումներով երբ վաճառականութիւնը կաշկանդուի եւ անհատական ձեռներիցութեան թափը խափանուի՝ քաղաքացեաց արդիւնքը ձեռք կը բերուի։ Մէկ դասակարգը ի վնաս միւսին կը շահի եւ սուղ ծախելու արտօնուելով անփոյթ կ'ըլլայ ճարտարութեան կատարելագործման. կամ մէկ դասակարգը ի շահ միւսին կը վնասուի որ, աժան ծախելու ստիպուելով կը խարդախէ վաճառած իրեղէններուն որակն ու տեսակը։

Ուրեմն ո եւ է տնտեսական դրութեան օգտակար կամ վնասակար ըլլալը երեւան հանել՝ քննողին տեսակէտէն կախում ունի եւ հոս է որ քաղաքական տնտեսութիւնը պէտք եղած լուսաբանութիւնը կուտայ խնդրոյն բերն ու դէմը քննելով, այնպէս որ ամէն մէկին պատսպարած հետեւանքը եւ ապահոված իրաւունքը կը ճանչցնէ, անժամանակ փորձառութեան վտանգը կը գիտցնէ եւ զգուշաւոր ընթացքի մը օգուտը կը զգացնէ։

Սակայն կարծուածին չափ ալ դիւրին գործ չէ դատաւորել համառակաց մէջի զննութիւններու արդիւնքը, հաշտեցնել այլ եւ այլ հեղինակներու հակառակամարտ կարծիքը, ուսումնասիրել տնտեսական սովորութիւնները, բաժին հանել պարագաներու ազդեցութեան, այլ եւ այլ դրութիւնները գնահատել եւ անոնց մասնաւոր պարագաները մեր Հայ ազգին կարօտութիւններուն ու ներկայ կացութեան պատշաճեցնել:

Նոյն իսկ աշխարհածանօթ տնտեսագէտներ տակաւին իրենց գիշերուան քունը պիտի զոհեն լուծելու կնճիռներն մեզ համար դիւրական հմայք ունեցող օտարամուտ բառերու trades-unions, grève, boycott, lockout, trust, régie, monopole, octroi, taxe, cycle de crédit, lutte des étalons, protection et libre échange, եւլն. եւլն. այս ամէն տնտեսական տեսութիւններն՝ իրենց գործադրութեան եղանակին համեմատ, պիտի շարունակեն օգտակար կամ վնասակար ըլլալ:

Տարակոյս չկայ նաեւ թէ՝ ամէն փորձառնական գիտութիւններու պէս, քաղաքական տնտեսութիւնն ալ, ժամանակին զարգացումին ընթացքին հետ դէպի կատարելութիւն կը ձգտի եւ վաղուան գրուածը այս օրուանին աւելի արժէք մը ունի: Դարձեալ, ով որ ալ ըլլայ այս գեղեցիկ ուսման վրայ գրողը՝ կրնայ համեստաբար խոստովանիլ թէ, իր երկը մարդկային տկարութեան անբաժան մասն կազմող թերութիւններու հետքը կը կրէ:

Յայտնի է նաեւ թէ քաղաքական տնտեսութիւնը մօտ աղերս ունի տնտեսագիտութեան այլ ճիւղերուն հետ որոնցմով ի հարկին կը բացատրուի եւ կը լրանայ: Դժբաղդաբար մեր մէջ այս ուսմանց ոչ մէկը ըստ արժանւոյն մշակուած է եւ մեր նախորդներուն այնքան հոգատարութեամբ քիչ շատ հրատարակած հատորներն ալ հիմա բոլորովին սպառած են. թէեւ հիմա մենք աւելի պէտք ունինք հմտանալու քաղաքական տնտեսութեան պայմաններուն:

Այնպէս որ վայրկեան մը մոռցանք մեր ունեցած հմտութեան սահմանափակ ըլլալը եւ ընդհանուր կարօտութիւն մը լրացնելու փափաքը մեզ մղեց **Քաղաքական տնտեսութեան** ներկայ համառօտ սկըզբունքը ի լոյս ընծայելու, եւ ստուգիւ ուրախ պիտի ըլլանք եթէ մեր ջանութեանց դոյզն արդիւնքը գրգիռ մը ըլլայ նոյն նիւթին վրայ ձեռընհասներու կողմանէ գրուած լաւագոյն երկասիրութիւններու հրատարակութեան:

11 Մայիս 1911
Կ. Պոլիս

ՄԻՀՐԱՆ ՅՈՎՀԱՆՆԷՍԵԱՆ

ՍԿԶԲՈՒՆՔ
ՔԱՂԱՔԱԿԱՆ
ՏՆՏԵՍՈՒԹԵԱՆ

ՄԱՍՆ Ա.

ԳԼՈՒԽ Ա.

ՆԱԽԱԳԻՏԵԼԻՔ

Արտադրել, խնայել և մատակարարել. ահա այս է տնտեսութեան ընդհանուր իմաստը: Այսու հանդերձ եթէ ուզենք մանրամասնել Տնտեսութեան ուսումը՝ կը ստուգենք որ մեր ուշադրութիւնը հետզհետէ կը գրաւեն.

Ա. Առտնին տնտեսութիւն.
Բ. Հողային տնտեսութիւն.
Գ. Գիւղային տնտեսութիւն.
Դ. Ընկերական տնտեսութիւն.
Ե. Քաղաքական տնտեսութիւն.

Այն ջանքը որ մարդ կ'ընէ իր կազմած ընտանիքին պիտոյքը հոգալու, անոր ծախքերը նուազեցնելու և բարեկեցութիւնը աւելցնելու՝ կը կոչուի Առտնին տնտեսութիւն:

Առտնին տնտեսութիւնը պատշաճօրէն կը յարմարի իգական սեռի դաստիարակութեան, թէև արք պէտք ունին հաւասարապէս անոր ուսումէն օգտուելու:

Այն գիտութիւնը որ մեզ կը ճանչցնէ գիւղերու և քաղաքներու հողերուն արդար բաշխումին, կալուածատիրական իրաւանց, սեպհականութեան օրէնքներուն՝ կը կոչուի Հողային Տնտեսութիւն:

Հողային տնտեսութիւնը կ'ենթադրէ յարակից, պատմական գիտութիւններու ուսումն և կը պահանջէ օրէնսդրական հմտութիւն. ուստի կը յարմարի մասնագէտներու:

Այն գիտութիւնը որ արտերու, այգիներու, մարգերու և արօտներու մշակութեան խնդիրներով կը զբաղի և ագարակներու արդիւնաւորութիւնը կը սորվեցնէ՝ կը կոչուի Գիւղատնտեսութիւն:

Գիւղատնտեսութիւնը կը վերաբերի գաւառներու շինական ժողովուրդին և ագարակները վարելու կոչուած մասնագէտներուն:

Այն գիտութիւնը որ մարդկային ընկերութեան բաղկացուցիչ տարրերու փոխադարձ պարտուց և իրաւանց սահմանները կը գծէ և ազգերու կառավարութեան սկիզբը ու վախճանը կը դիտէ՝ կը կոչուի Ընկերական Տնտեսութիւն:

Ընկերական տնտեսութիւնը կը կարօտի համբերատար իմաստասիրութեան, խորին և անաչառ ուսումնասիրութեան և բաժինն է ընկերաբաններու:

Այն գիտութիւնը որ կը սորվեցնէ ազգաց հարստութեանց արտադրումին, բաշխման, շրջաբերութեան և սպառման պայմանները՝ կը կոչուի Քաղաքական Տնտեսութիւն:

Քաղաքական տնտեսութիւնը մարդոց պիտոյքին բաւարարութիւն տուող հարստութեան քաղաքականացեալ ազգաց մէջ սովորական եղող ստացման եղանակը ուսուցանելուն համար՝ ամէն մարդոց պէտք է:

ԳԼՈՒԽ Բ.

ՊԻՏՈՅՔ

ՆԻՒԹԱԿԱՆ, ԲԱՐՈՅԱԿԱՆ, ՄՏԱՒՈՐԱԿԱՆ

Ապրելու համար մարդ կը պարտի լրացնել իր նիւթական, բարոյական և մտաւորական կարօտութիւնները: Այս կարօտութիւններուն ամբողջութիւնը կը կազմեն մարդուն պիտոյքը: Եթէ մարդուն իր պէտքերը գոհացնելու համար կատարած ջանքերը և զոհողութիւնները նկատողութեան առնենք՝ կը տեսնենք որ անոնք երեք կարգի կը բաժնուին, անհրաժեշտ, կարևոր և հաճելի:

Անհրաժեշտ կը կոչուին այն պիտոյք առանց որոց անկարելի է ապրիլ, ինչպէս

Ա. Սնունդ
Բ. Բնակարան
Գ. Հանդերձ

Կարևոր կը կոչուին այն պիտոյք որ քաղաքակրթութեան առեղծած կարօտութիւնները լրացնելու կը ծառայեն, ինչպէս

Ա. Ապահովութիւն
Բ. Առողջութիւն
Գ. Մաքրութիւն
Դ. Կրթութիւն
Ե. Տեղափոխութիւն
Զ. Բարոյականութիւն

Հաճելի կը կոչուին այն պիտոյք որոնց հարկը կը

զգանք մեզ պատճառած բերկրանքին հետեւանօք և մեր վայելած հեշտութեան համար, ինչպէս

Ա. Զուարճութիւն
Բ. Գթութիւն
Գ. Գեղեցկութիւն
Դ. Կարծեաց ծաւալում
Ե. Վեհանձնութիւն
Զ. Արդարութիւն

Վայրենին կը թափառի անտառներուն խորը, ձորերուն մէջ, լեռներուն վրայ ամէն վայրկեան նշաւակ վտանգներու. ուստի իր նիւթական ցանկութիւններուն յագեցումն կուտայ և իր անհրաժեշտ կարօտութիւնները կը տնտեսէ:

Քաղաքակիրթ մարդը՝ իր զարգացման աստիճանին համեմատ, կը նրբացնէ իր ճաշակը, կ'ազնուացնէ իր ունակութիւնները, կ'աւելցնէ իր բարոյական և մտաւորական կարօտութիւնները և նոյն համեմատութեամբ ինքզինքին համար կը ստեղծէ արհեստական պէտքեր:

Վայրենին բնութեան մէջ արդէն պատրաստ գտած բարիքները գրեթէ անաշխատ կը վայելէ. անոր կերակուրը ծառերու հասցուցած պտուղն է և կամ այն կենդանիներն են որ կը յաջողի որսալ. անոր հագուստը սպաննած կենդանիներուն մորթն է. անոր բնակարանը լեռներուն կողին վրայ բացուած խոռոչ մը կամ բնական քարայր մըն է:

Քաղաքակիրթ մարդը չի բաւականանար նախնական սնունդով. միսը կ'եփէ, բանջարները կը համեմէ, կերակուր կը պատրաստէ: Տարրական զգեստներու տեղ՝ վայելչաձեւ տարազներ կ'ընտրէ, կտաւը կը գործէ, հագուստ կը ձեւէ կը կարէ: Չախորժիր գիշերել անհրապոյր թաքստոցի մէջ, հաճոյաւէտ և հանգստաւէտ բնակարաններ կը կանգնէ:

Որչափ ժամանակ որ աշխարհս չորս կողմեր ունենայ, որչափ ժամանակ որ գիշերը յաջորդէ ցորեկուան, որչափ ժամանակ որ տարւոյն եղանակները իրենց շրջանը կատարեն և կլիմաները իրարմէ տարբերին՝ աշխարհիս մէջ բնակող ժողովուրդներու պէտքերը իրարմէ պիտի տարբերին:

Հիւսիսային բեւեռին տակ իր կեանքը քաշքշող Թըզուկ Եսքիմացին, ցուրտէն տառապած, պէտք ունի ըստէպ և հիւթեղ կերակուր ուտելու և վրայէ վրայ մուշտակ հագնելու: Այրեցեալ գօտիին տակ անապատներուն մէջ թափառող Պէտէվին, ամբողջ օրը արեւակէզ, հազիւ քանի մը արմաւ կ'ուտէ և թեթեւ պուրնուզ մը կը հագուի:

Որչափ ժամանակ որ միեւնոյն երկրագունդին տարբեր մասերու պէտքերը զանազանին՝ նոյնչափ ժամանակ միեւնոյն մարդկութեան տարբեր համախմբումները իրարմէ պիտի զանազանին: Եւ ինչպէս ցամաքները իրարմէ կ'անջատուին ու կը ձեւացնեն Ասիան, Եւրոպան, Ափրիկէն, Ամերիկան և Ովկիանիան՝ նոյնպէս իրարմէ պիտի անջատեն իրենց վրայ բնակող մարդ արարածը և պիտի ձեւացնեն տարբեր ազգեր: Եւ ինչպէս լեռ, դաշտ, ծով իրարմէ կը զանազանին՝ նոյն բնական պատճառներով պիտի զանազանին լեռնային դաշտային և ծովեզերեայ ցեղեր:

Սակայն համաշխարհական շահերու ի մի ձուլում մը տեղի պիտի ունենայ և ամբողջ մարդկութիւնը՝ իր այլազան պէտքերուն գոհացում տալու հարկէն ստիպուած, բարձրագոյն պէտք մը պիտի որդեգրէ. արդարութիւն, այսինքն հաւասարութիւն, ազատութիւն եւ եղբայրութիւն:

Այն ատեն մարդոց համար աւելի հեշտ պիտի ըլլայ աշխատութեան փոխարէն իրենց կարօտութիւններու լըրացումը կամ հարստութեան արտադրութիւնը:

ԳԼՈՒԽ Գ.

ՀԱՐՍՏՈՒԹԻՒՆ

Սահման, ստորոգելիք, բնական եւ արուեստական հարստութիւն, հաստատում, սեփականութիւն, գրաւման օրէնք, կալուածատիրութիւն, վերադարձ, փոխարինութիւն վնասուց, ժառանգ, փոխանցում, հակակշիռ ընկերական, արժէք, գին, դրամ, շրջան հարստութեան:

Մարդոց բնական, բարոյական և մտաւորական պիտոյքին բաւարարութիւն տալու յատկութիւն ունեցող իրերն հարստութիւն կը կազմեն:

Մարդոց կարօտութիւնները այն ատեն կը յագենան երբ պիտոյքը լրացնելու միջոցը կամ հարստութիւնն ըլլայ:

Ա. Օգտակար.
Բ. Սահմանաւոր.
Գ. Փոխանցելի.

Հարստութիւնը օգտակար է երբ անոր գործածութենէն առաւելութիւն մը կը քաղենք, այսինքն ո և է կերպով կը նպաստաւորուինք անկէ և կամ մեր շահուն կը ծառայէ:

Գիւղացիին համար գետին ջուրը հարստութիւն մը կը կազմէ երբ կրնայ անոր ընթացքը դարձնելով, ոռոգել իր երաշտ դաշտերը, ինչու որ իր արտերը ջրուելով առատ բերք կուտան և աւելի կը շահի: Բայց երբ նոյն գետը յորդէ և ջուրը ծածկէ ոսկեգլխակ հասկերով ծածկուած արտերը՝ հունձքերը չեն ուշանար փճանալու և նոյն գիւղացին այս անգամ չէ թէ միայն անօգուտ՝ հապա նաև վնասակար կը հռչակէ գետն ու իր ջուրը:

Հարստութիւն մը սահմանաւոր է երբ անսպառ քանակութեամբ չի գտնուիր, այնպէս որ յարգը կոտրի և արժէքէ իյնայ:

Երբ Քրիստափոր Կոլոմբոսի հետ գացող Սպանիացիք վերադարձան Ամերիկայէն իրենց հայրենիք՝ այն աստիճան առատ ոսկի բերին իրենց հետ որ այդ թանկագին մետաղը իր յարգը կորսնցուց, ապրուստի վերաբերեալ առարկաներուն գինը վրայ դրաւ և միլիոնատէր հարուստներ, բառին բուն նշանակութեամբ անօթի տառապեցան:

Հարստութիւն մը փոխանցելի պէտք է ըլլայ, այսինքն մեր տրամադրութեան տակ ըլլայ անոր տեղափոխութիւնը:

Նիագարայի հոսանքէն արտադրուած ելեկտրականութիւնը մասնաւոր ընկերութեան մը կողմանէ հաւաքուելով թելերու միջոցաւ փոխադրուած է մերձաւոր քաղաքներ և անոնց լուսաւորութեան գործածուելով՝ շահաբեր դարձած է: Մեր գետերը կը վազեն կ՚երթան և անոնց արտադրելիք ելեկտրական ուժը ապարդիւն կը կորսուի:

Հարստութիւն են չորս արտավար գետին, լուծ մը եզ, տուն մը, ձեռք մը հագուստ, մուրհակի մը մէջ սահմանուած պահանջք, փոխանակագրի մը մէջ նշանակուած գումարը, գործաւորին աշխատութիւնը, ուսուցչին դասը, քահանային քարոզը, բժիշկին դեղագիրը, փաստաբանին տուած խորհուրդը, խոհարարին ծառայութիւնը, քաշ մը հաց, գամ մը, գնդասեղ մը, քուրջի կտորուանք, աւելորդ թուղթեր:

Մեր անարգելով փողոց նետած ոսկորի կտորները և դեռ շատ ջնջին բաներ հաւաքուելով կը գործածուին և բազմաթիւ հարուստ վաճառականներու առևտրի առարկան ասոնցմէ տարբեր բան չէ:

Բայց հարստութիւնը չի կրնար ամէն բան մեզ հայթայթել: Հարուստ մը կրնայ գնել գիրք մը եւ ոչ անոր սէրը. կրնայ վարձու բռնել ծառայ մը և ոչ անոր անձնածութիւնը: Բանի՜ քանիներ իրենց սեղանին չուրջ կը բոլորեն շողոքորթներու վոհմակներ. բայց անոնց ուրախ խօսակցութենէն չը հետեւիր թէ իր բարեկամներն են: Անոնք անոր հացին հետ մսին ալ կ'ուտեն, երեսին կը գովեն զինք մինչդեռ ետեւէն կը բամբասեն:

Առողջութիւն, հաւատարմութիւն խղճի խաղաղութիւն, երջանկութիւն շուկան չեն ծախեր և դրամով չեն գնուիր:

Աղքատ մը կրնայ իր առաքինութիւններով իրեն սրտակից բարեկամներ ստանալ, շահիլ իր գործի ընկերներուն համարումը, վայելել իր կնոջ և զաւակներուն սէրը, իր ժուժկալութիւնով վաստկիլ առողջութիւն, և արդար վարմունքով տիրանալ խղճի խաղաղութեան, և առանց մէկ ստակի երջանիկ ըլլալ:

Քաղաքական տնտեսութեան նպատակը բարոյականի ուսուցումը չէ, բայց կը սորվեցնէ հարստանալու միջոցները որով աշխատութեան տաժանքը թեթեւցնել, հաճելի ինչք ստանալ, այլոց ծառայութիւնը վարձել, և չքաւորութեան տառապանքէն ազատիլ և այս ալ թանկագին առաւելութիւն մըն է որուն վրայ մարդ կրնայ անաչառ բարոյական հարստութիւններն աւելցնել եթէ ուզէ:

Հարստութիւններն երկու կարգի կը բաժնուին

Ա. Բնական

Բ. Արուեստական

Բնական կը կոչուին այն հարստութիւնները որ մարդուն նախադաս են և բարի նախախնամութիւն մը զանոնք առատօրէն և ձրիաբար տուած է տիեզերքին մէջ:

Արուեստական կը կոչուին այն հարստութիւնները որ

մարդ կ'արտադրէ արդէն բնութեան մէջ կեցած հարըստութիւնները ձեւափոխելով և յարմարցնելով իր ու իր նմաններուն օգտին կամ արդէն գտնուած բնութեան ձրիատուր պարգեւները բազմացնելով:

Բնական հարստութիւն են օդ, ջուր, լոյս, ջերմութիւն, ելեկտրականութիւն, հով, հող, ծով, լիճ, վայրի թռչուններ, գազաններ, ինքնաբոյս անտառ, լեռ, ձոր են:

Արհեստական են հողերու մշակութեամբ բազմացած արմտիք, հովիւներու արածելով շատցուցած ոչխարներ, ոստայնանկին գործելով ստացած կտաւը և դերձակին ձեւելով, կարելով մեր պէտքերուն յարմարցուցած զգեստը, հանքերէն դուրս բերուած երկաթը զոր դարբինը կռելով գործիք կը շինէ, վաճառականին մէկ երկրէն միւսը փոխադրած ապրանքը եւն. եւն.:

Բնական հարստութիւնները ո՛չ մէկուն կը վերաբերին. ո՞վ իրեն հետ թիզ մը հող աշխարհ բերաւ, ո՞վ կրցաւ ոչինչէ հիւլէ մը ստեղծել: Պէտք է անոնք հաւասարապէս բաժնուին մարդոց մէջտեղ:

Տարբեր է սակայն բնութեան ձրի պարգեւներուն վրայ ամէն մէկ մարդուն կատարած աշխատութեան արդիւնքը որ ամէն մէկ մարդուն իր իրաւունքն է փոխադարձութեան օրէնքով. այս է սեփականութիւն կոչուածը որ անբռնաբարելի է:

Չը գործողը գործողին աշխատութեան արտադրութիւնը կապտելու իրաւունք չունի և քաղաքականացեալ մարդկութիւնը իր ընկերական կեանքի հիմերը սեպհականութեան օրէնքին վրայ հաստատած է:

Գործնական կեանքի մէջ՝ իրերու բնական բերմունքով, բնական հարստութիւնները առաջին գրաւողին կը վերաբերին պայմանով որ գրաւողը իր կալուածատիրական իրաւունքը հաստատէ անոր տիրանալով:

Ովկիանիոյ մէջ նոր կղզի մը կը գտնուի, գտնողը իր պատկանած ազգին դրօշը այն կղզիին վրայ կը պարզէ և յանուն իր երկրին կառավարութեան զայն կը գրաւէ։ Հիւսիսային բեւեռը առաջին անգամ հասնողը տարբեր կերպ չի վարուիր։

Բայց ո և է բնական հարստութիւն գրաւելէն առաջ պէտք է զայն շէնցնել, իրեն և հասարակութեան օգտակար ձեւի մը վերածել և ամէն ոտնձգութեան դէմ զայն պահպանել որով կը հաստատուի միայն կալուածատիրական իրաւունք։

Կայ նաև բիրտ ուժի իրաւունք որ բնականութեան յատուկ է և մարդոց սրտին մէջ արդարութեան զգացումը տակաւին այնքան արմատացած չէ դժբաղդաբար որ մարդկային ընկերութենէն յաւէտ դուրս վտարուին եղբայրադաւ պատերազմներ, զինուորական արշաւանք, կազմակերպեալ ջարդեր ստացական կամ բնական հարըստութիւններ կողոպտելու յայտնի դիտաւորութեամբ։

Հասարակաց միտքը՝ որ գիտութեան սկիզբն է ուբաւական է վճիռ արձակելու համար տնտեսական խնդրոց մէջ, մեզ կ՚ըսէ թէ ցորչափ անհատական կամ հաւաքական շահեր չի վնասուին, նախագրաւեալ հարըստութիւնք կը մնան գրաւողին մօտ աւանդ։

Երբ անհատական կամ հաւաքական շահեր վնասուին՝ բնական հարստութիւններ վերադարձ կ՚ըլլան մարդկային ընկերութեան որ սակայն նախագրաւողին նոյն հարստութեան վրայ ունեցած արդիւնքը կը փոխարինէ։

Երբ հաւաքական շահը պահանջէ՝ նոյն իսկ արուեստական հարստութիւններն ալ վերադարձ կ՚ըլլան մարդկային ընկերութեան, որովհետև մարդոց համերաշխ ընկերական կեանքն է որ հնարաւոր կը դարձնէ արուեստական հարստութիւններու արտադրութիւնը։

Միայն թէ այս վերջի պարագային արուեստական հարստութեան նախատէրը կը ստանայ համարժէք փոխարինութիւն և անկից զատ կ՚ընդունի վնասուց հատուցում հակակշռելու համար ստացուած ընկերական շահը։

Արդար և օգտակար է երկասիրողի մը գրական հեղինակութիւնը կամ ճարտարագործի մը քիմիական, մեքենական մէկ նոր գիւտը վարձատրել՝ ապահովութիւն տալով հեղինակին կամ հնարողին որ իր աշխատութեան արդիւնքը ինք պիտի վայելէ։

Սակայն մտաւորական սեպհականութեան իրաւունքը դեռ վերջնապէս ճշդուած չէ։ Այդ սեփականութիւնը ժամանակաւո՞ր պէտք է նկատել թէ մշտնջենական. միայն ի՞նք շահեցնելու իրաւունք ունի թէ ժամանակէ մը հասարակաց իրաւանց շրջանակին մէջ կ՚իյնայ իր գիւտը։

Երբ ո և է հարստութիւն իր տիրոջ կողմէ կը լքուի՝ լքումի պայմանեալ ժամանցէն անդին, լքուած հարըստութիւնը առաջին գրաւողինը կ՚ըլլայ։ Ժամանցի միջոցը՝ հարստութիւններու բնութեան համեմատ և ըստ տեղւոյն, կը տարբերի։

Մարդուն անձը, ինչքը, պատիւը անբռնաբարելի են։ Մարդկային ընկերութիւնը իր երաշխաւորութեան տակ առած է անհատական ապահովութիւնը։

Մարդոց մտքի և մարմնոյ արտադրած հարստութիւնները փոխադարձ հաճութեամբ և ազատ կամքով կը փոխանցուին և այս առևտուրը կը կատարուի մէկ կողմին առաջարկութեամբ, միւս կողմին խնդրանքով։

Հարստութեան փոխանցման եղանակները հետևեալներն են

Ա. Փոխանակութիւն
Բ. Վաճառումն
Գ. Նուիրատուութիւն

Հ.Ս.Խ.Հ. ՀԱՆՐԱՅԻՆ ԳՐԱԴԱՐԱՆ
С.С.Р.А. Публичная Библиотека
7/XI-1922
имени А. Мясникяна
Ա. ՄՅԱՍՆԻԿՅԱՆԻ ԱՆՎԱՆ

Դ. Ժառանգութիւն
Ե. Անժառանգութիւն

Հարստութեան փոխանցումը կը կատարուի պարզ փոխանակութեամբ, այսինքն ապրանքի մը փոխարէն կը տրուի համարժէք ուրիշ ապրանք։

Հարստութեան փոխանցումը կը կատարուի վաճառմամբ, այսինքն գնողը տուած ապրանքին արժէքը դրամով կը վճարէ։

Հարստութեան փոխանցումը կը կատարուի նուիրատուութեամբ, այսինքն ընծայողը իր պարգեւը առանց փոխարինութեան կը շնորհէ նուիրառուին։

Հարստութեան փոխանցումը կը կատարուի ժառանգութեամբ, այսինքն որդիք՝ իրենց ծնողաց մահէն վերջ, կը տիրանան անոնց հարստութեան։

Հարստութեան փոխանցումը կը կատարուի անժառանգութեամբ, այսինքն մեռնողը իր սերունդէն իր իրաւանց յաջորդ չը թողլուն հետեւանօք՝ հարստութիւնը վերադարձ կ'ընէ մեռնողին հայրենիքին։

Հարստութեան տէրը չի կրնար փճացնել իր հարստութիւնը որովհետեւ զայն ստանալ յաջողած է ընկերական կեանքի համերաշխ պայմաններու մէջ եւ իր հարստութեան փճացումէն, չէ թէ միայն ինք, հապա նաեւ կը վնասուի մարդկային ընկերութիւնը։

Բանաւորութիւննին խանգարած չափահասներ, եւ անչափահաս որբեր անկարող կը նկատուին իրենց ստացուածքի մատակարարութեան, եւ մարդկային ընկերութեան հակակշռին տակ՝ մասնաւոր խնամակալութիւն մը կը հսկէ այդ կարգի անհատական հարստութիւններու բարւոք տնտեսութեան։

Մարդկային ընկերութիւնը կը հսկէ նաեւ իր Սակարաններուն միջոցաւ փոխանակուած հարստութիւններու

օրինաւորութեան պայմաններուն վրայ. վաճառումներու եւ գնումներու վաւերացում կուտայ իր Արժանագրութեանց դիւաններուն միջոցաւ, ժառանգութիւններուն բարւոք յանձանձման խնամ կը տանի իր Նօտարներուն միջոցաւ, նուիրատուութիւններուն օրինաւորութեան հոգածու կ'ըլլայ Բարեգործական հաստատութեանց վարչութեան միջոցաւ. ժառանգական զեղծումներուն կը միջամտէ իր Ընդհանուր դատախազներուն միջոցաւ։

Հարստութեան արժէքը այլ է եւ անոր գինը այլ է։ Արժէքը հարստութեան մը վերագրուած կարեւորութիւնն է, գինը զայն ստանալու համար կատարուած փոխարինութիւնն է. այնպէս որ գինը՝ արժէքէն աւելի կամ պակաս ըլլալով, երեւէջի ենթակայ է։

Արձան մը, որ հնագէտին համար կարժէ հազարաւոր ոսկի, որմնադիրի մը կողմէ արժան չի դատուիր գնուելով պատ հիւսելու։ Դաշնագիր մը ստորագրուելէ ետք՝ ստորագրուելու համար գործածուած գրիչը հարիւրաւոր ոսկի կը գնահատուի. դաշնագիրը ստորագրելէ առաջ՝ նոյն գրիչը քանի մը դրուշով գնուած է։

Հարստութիւն մը գնելու համար պէտք է առաւել կամ նուազ դրամ վճարել։ Դրամը՝ փոխանակութիւնները դիւրացնելու նպատակով հնարուած, պայմանադրական գին մը ներկայացնող առարկայ մըն է։

Դրամին իրական գինը զայն կազմող մետաղին բուն արժէքն է որ անոր առնչական արժէքէն պակաս կ'ըլլայ։ Այս տարբերութիւնը աւելի աչքի կը զարնէ եթէ ներկայ օրերու թղթադրամը նկատի առնենք. արդարեւ թուղթի կտոր մը կրնայ 1000 օսմանեան ոսկիի արժէք ներկայացնել։

Մարդկային ընկերութիւնը դրամի պատրաստութիւնը իր հակակշիռին տակ առած է եւ ամէն երկրի կառավարութիւն թանկագին մետաղի յարմար ձեւով պատրաս-

տուած կողմեր իր դրօշմով կը կնքէ և շրջաբերութեան կը հանէ:

Ուրեմն փոխանակութեան առարկայ հարստութիւնները կը ձգտին իրենց փոխարժէքը ներկայացնող դրամի վերածուելու և այս դրամով շատ անգամ դրամատէրը հասութաբեր կալուածներ կը գնէ: Ահա այս եղանակով շարժուն հարստութիւնը տակաւ անշարժ հարըստութեան կը վերածուի և շրջան մը կատարած կ՚ըլլայ:

Այդ շրջանը կատարուած ժամանակ, ընկերական հարստութենէն ամէն մարդու վիճակած բաժինը այն ատեն բաւականաչափ կը բաշխուի երբ ամէն անհատ իր զբաղած դիրքին համեմատ իր կարօղութիւններուն պահանջքը կը լրացնէ:

Անհատի մը, կամ ժողովրդային դասակարգի մը և կամ ազգի մը թշուառ վիճակը երբեմն անոնց ընկերական հարստութենէ յանիրաւի զրկուելն է: Սակայն շատ անգամ ալ կը պատահի որ ընկերական հարստութեան արդար բաժինը ստացողը զայն մատակարարել չը գիտեր:

Հարստութիւնը ինչո՞ւ կը փճանայ, կարօղութիւնները լրացնելու միջոցները ինչո՞ւ կը պակսին, ինչպէս աղքատութիւնը տառապանքի կը մատնէ մարդիկ: Ժողովրդոց չքաւորելու պատճառները հետեւեալներն են

Ա. Աննախատեսութիւն.
Բ. Մոլութիւն.
Գ. Ցարանում.
Դ. Տնտեսական սխալ.
Ե. Զախորդութիւն.
Զ. Ողորմութեան սխալ կիրարկում.
Է. Նախապաշարում.
Ը. Յեղափոխութիւն:

Հարստութիւնը տեւական ընելու համար զայն մատակարարել, խնայել և անկէ մաս մը պահեստի դնել պէտք է: Մարդուն կեանքը կը շարունակուի իր գործելու կարողութեան դադրելէն ետքն ալ: Այն ատեն ծայրացեալ տարիքի մը պէտքերը բազմացած և զանոնք գոհացնելու միջոցները նուազած կ՚ըլլան:

Գեղուղէշ երիտասարդութիւնը կորաքամակ պիտի կքի, շուշան հասակ օրիորդին վարդ այտերը տարիներու խորշակէն պիտի թօշնին: Անցեալ օրերու ապաստարաններ ալ դարպաս պիտի չըլլան և մեզի սէր ուխտողներ կամաց կամաց մեր բոլորտիքէն պիտի հեռանան: Ուրեմն կեանքի ձմեռը նախատեսնել պէտք է:

Որչա՜փ սուր են մեր ախորժակները երբ կեանքով առլցուած հողը մեր ոտքին տակ կը թնթենք: Կեանքը մեզի անուշ կը ժպտի, ամէն հաճոյք ճաշակել կ՚ուզենք. բայց երբ վայելքի աղբիւրը անպայման բացուի, յորդահոս երջանկութիւնը կարծուածէն շուտ կը ցամքի:

Խնճոյք, պար, խաղ, ոգելից ըմպելիք, հեշտութիւնք ժամանակէն առաջ կը հիւծեն մարմինը և անոր հետ մէկ տեղ կը սպառեն ապրուստի միջոցներ: Ցանկութիւնները սանձել, վայելքները չափաւորել և մոլութիւններէ զգուշանալ պէտք է:

Վիճակագրութիւններ հաստատութեամբ կ՚արձանագրեն բազմանդամ դերդաստաններ, և անշուշտ բարեկիրթ որդեկոյնք իրենց ծնողքին օրհնութիւն են: Սակայն տըղաքը կերակրել և դաստիարակել պէտք է. անոնց զարգացումը բազմածախս հոգատարութեան կը կարօտի և աղքատութեան առիթ կ՚ըլլայ:

Երբոր ձագուկներ, ինքնաբաւ ըլլան՝ մայր թռչունը անոնց կեր չի ջամբեր և հազիւ գարուն մը բոլորած անոնք թեւաբախ կը հեռանան բոյնէն: Ինչ պիտի ըլլայ

երբ մարդուն ընտանեկան յարկը նեղ գայ իր ծածքին տակ պատսպարուող բազմութեան։ Մալթուս կը խրատէ ժուժկալ ըլլալ և չափ մը դնել յարաճուն բազմութեան։

Հարստութիւնը ժլատութեամբ չը դիզուիր և ագահել չի նշանակեր խնայել և տնտեսելու պատրուակաւ ինքզինքը պէտք եղածէն զրկել երբէք չարդարանար։ Որչափ դատապարտելի է շռայլութիւն, նոյնչափ և աւելի դատապարտելի է կծծիութիւն։

Մարդ իր բարեկեցութեան համար երբեմն քսակին բերանը բանալ գիտնալու է․ իր առողջութիւնը չը խնամել, օրինաւոր զուարճութիւններէ ինքզինք զրկել, անդադար աշխատիլ և մարմինին երբէք հանգիստ չի տալ, սխալ տնտեսութիւն է․ հարկ եղած տեղ ծախք ընել պէտք է։

Տուներնիս հրդեհի դէմ կ՚ապահովագրենք, կեանքերնիս՝ նմանապէս․ խնայողութիւննիս դրամատուն մը շահու կը դնենք․ բայց ինչ կրնանք ընել սովին, երկրաշարժին և ջարդերու դէմ։ Ամէն մարդկային հաշիւ սխալ կ՚ելլէ, ամէն կարգադրութիւն ապարդիւն կը մնայ։

Աղքատութիւնը կը խոյանայ արծիւի պէս մեր և խնայող մարդուն վրայ, և օրուան հացի կարօտ կ՚ընէ ննթական․ բայց ոտքը սահողը ինք կանգնելու է, և արգահատելի ըլլալու համար ինք ինքզինքին օգնելու է։ Ձախողութեան մէջ դանդաղ բարեկամները կը հեռացնէ։

Աղքատախնամներու վրայ յոյս դնել՝ աղքատութիւնը բառնալու համար, ցնորք մըն է․ մարդ մը որ պաշտօնապէս օգնութիւն գտնելու ապահովութիւն ունի՝ այդ օգնութիւնը իրեն իրաւունքը եղող բնական միջոց մը կը նկատէ։ Կառավարութիւններ կրնան և պէտք է որ աղքատութեան պատճառ եղող զեղծումներն ուղղեն,

բայց աղքատութիւնը չեն կրնար ջնջել։ Որչափ ժամանակ որ հարստութիւն գոյութիւն ունենայ՝ անոր հակադարձը, աղքատութիւնն ալ գոյութիւն պիտի ունենայ։

Անհատական ողորմութիւնը առատաձեռնողին ներքին մխիթարութիւն կը պատճառէ, բայց շատ անգամ անդէպ և անբաւական է և միշտ ընդունողը կը նուաստացնէ։ Եղան ժամանակներ որ կազմակերպուած մուրացկանութիւնը իր արհեստավարժներն անգամ ունեցաւ։ Ապրուստի միջոց ուզողին գործ հայթայթելու է և աղխատութիւնը քաջալերելու չէ, իսկ աշխատելու անկարողը անկելանոց կ՚ընդունուի։

Աւանդապահ ոգին կը գուրգուրայ սիրելի անցեալին ցանցառ նշխարքներուն վրայ, և իրաւունք ալ ունի։ Անոնք անհերքելի փաստեր են թէ մեր նախորդներն ինչ ըրին զարգանալու համար, մանաւանդ մեզ կը համոզեն թէ մենք ալ մեր կարգին բան մը ընելու ենք ապագային գնահատութեան արժանի։

Որչա՞փ բան պիտի զոհենք հարստութիւն արտադրելու համար հին դրութենէն, որչա՞փ պիտի մօտենանք արտադրելու նոր եղանակներուն։ Յառաջադիմութեան օրէնքը կը պահանջէ որ աւանդամոլութիւնը թողունք և հինին դէշը թողլով՝ մնացածին վրայ բարդենք նորին աղէկը առանց նախապաշարման։

Ծոյլ մարդ մը ինչ կը յուսայ քաղաքական յուզմունքներէ․ ինչ ձեւ կառավարութիւն ալ յաջորդէ նախորդին՝ պայման պիտի դնէ աշխատութիւն։ Ընկերական կազմակերպութեան ձեւափոխումը անոր կազմակերպութեան պայմանը չի փոխեր․ ամէն ընկեր իր աշխատութեան բաժինը բերելու է հաւաքական հարստութիւնը արտադրելու համար։

Ընկերական սանդուխին վրայ բարձրանալու համար կը բաւէ աշխատութիւն, ժամանակ, խելք, և խնայողութիւն: Ամէն մարդ գործ մը ունի կատարելիք. ոմանք մտքի գործ, ոմանք խելքի գործ, ոմանք ձեռքի գործ. ո՛վ որ չը գործեր՝ հաց ալ թող չուտէ. ո՛վ որ այս պայմանը չընդունիր՝ լաւագոյն յեղափոխութեանն թող բան մը չը սպասէ. մինչու որ շահը աշխարհքը կը կառավարէ:

Արդ, քանի որ շահը աշխարհքը կը կառավարէ և ամէն նկատում կը ստորադասուի շահու, ուրեմն նոյն իսկ մեր շահուն համար՝ գիտնանք թէ հարստութիւնը ինչպէս կ՚արտադրուի, որպէս զի անոր տիրանալու պայմանները լրացնենք և հարստանանք:

ՄԱՍ Բ.

ԱՐՏԱԴՐՈՒԹԻՒՆ ՀԱՐՍՏՈՒԹԵԱՆ

ԳԼՈՒԽ Բ.

ԲՆՈՒԹԻՒՆ ԵՒ ՄԱՐԴ

Արտադրիչ հարստութեան (նիւթ եւ ոյժ). — Արտադրեալք (հանք, բոյս, կենդանիք). — Մարդ եւ իր դերը. ընտանիք, աշխատութիւն. — Նիւթական եւ աննիւթական արտադրութիւնք մարդոց:

Նիւթին ամենափոքր հիւլէն իսկ մարդ չէ կարող ստեղծել և անոր ամենափոքր մասը չի կրնար ջնջել: Իրեն կը մնայ միջոց մը գտնել՝ իր բազմադիմի պէտքերուն գոհացում տալու համար, հարստութիւն արտադրելու:

Արտադրել կը նշանակէ դուրս դնել. այսինքն արդէն գոյութիւն ունեցող բան մը երեւան բերել: Ո՞ւր է ուրեմն ծածկուած արտադրելի իրը. ո՞րն է հարստութեան անսպառ և ճոխ գանձարանը. ի՞նչ պէտք է ընել անկէ դուրս բերելու համար մեր կարօտութիւնները լրացնելու յարմար իրեր:

Մարդուն սահմանափակ կարողութիւնը տակաւին մեր անխառնական հողագունդէն անդին չանցնիր, բայց

երկիրը բաւական է մեր պէտքերուն գոհացում տալու։ Բիրտ ուժը և անգիտակից նիւթը աշխարհիս ստեղծումէն ի վեր կ'ոգորին և անոնց մշտնջենական դրկընդխառնումէն կը ծնին բաղադրեալ տարրերու բազմաւոր զանազանութիւններ։

Այս բնութեան ծոցը տեղի ունեցած դրկընդխառնուման երկունքը ծնունդ կուտայ հանքային, բուսական և կենդանական աշխարհին և կը կազմէ աստիճանաւորեալ սանդուխ մը որուն ստորոտը կը գտնուին քրէական նիւթեր և որուն բարձանց վրայ յաղթապանծ կը կանգնի ՄԱՐԴԸ։

Ուրեմն բջիջէն սկսեալ մինչեւ անոր օղակաւորման վերջին հանգոյցը՝ ՄԱՐԴԸ, ամէն բան նախասահմանեալ անյեղլի օրէնքի մը համեմատ արդիւնքն է ելեկտրականութեան, լուսոյ, ջերմութեան ներգործութեան մեր շուրջը տարածուող հողին. ջուրին և օդին վրայ որ զանոնք անընդհատ կը բաղադրէ, կը տարբաղադրէ և հազարաւոր ձեւի կը փոխէ։

Բայց անգամ մը որ կարգը կուգայ մարդուն՝ տիեզերքին անհունութեան մէջ կորսուած այդ չամանթաղը, իբրեւ աշխարհի տիրապետող գիտակից էակ առաջ կ'անցնի ու կը հնազանդեցնէ իր հզօր կամքին առջեւ բնութեան ամէն ազդակներ որ արտադրեն իր դիտաւորութեան ծրագրած հարստութիւնները։

Այո, գերակայ իմացական զօրութիւնը՝ որ նախագահեց արարչագործութեան, մարդուն պատուոյ գիրք մը որոշեց և անոր հանճարի և բանաւորութեան պաշտօն մը յատկացուց շնորհելով անոր միանգամայն անհուն կատարելութեան մը հասնելու հաւանականութիւնը։

Այսպէս այր ու կին կը լծակցին կեանքի փշալից արահետը քրտնավաստակ ակօսելու և ձեռք ձեռքի տուած

առաջ կ'երթան այս անցաւոր աշխարհիս մէջ։ Պէտքն է որ այսպէս մարդը մարդուն կը մօտեցնէ, մարդկային ընկերութեան տեւականութիւնը երաշխաւորող պէտքը որ մարդիկ կը մղէ իրենց երանութեան բոյնը յօրինելու։

Բայց անգամ մը որ սիրանունդ զաւակներ շրջապատեն խանդակաթ ծնողք՝ այն ատեն պատասխանատուութեան բեռը կը սկսի ճնշել նորաբողբոջ սերունդի հեղինակներու ուսին վրայ. և սպառող բերաններու սպառելի և բարեկեցութեան միջոցներ հայթայթել պէտք է։

Արտադրութեան բնութիւնը ուշիւ զննողը կը տեսնէ որ մինչդեռ մէկ կողմէն մարդ իր աշխատութեան շնորհիւ կեանքի պիտոյք կը պատրաստէ՝ միւս կողմէն կաւելցնէ զանոնք սպառողներու թիւը և ուստի արտադրութիւնք երկու կարգի կը բաժնուին. այսպէս

Ա. Սպառելի

Բ. Սպառող

Սպառելի են մարդոց վարուցանի արդիւնքը, տաբաղագործութեան արդասիքը, ճարտարութեան հնարքները, արուեստին գիւտերը, վաճառականութեան ներածութիւնը և արտածութիւնը. եւլն. եւլն.։

Սպառող են մեր տունէն հանող ազգային սերունդներ որ կը բազմանան և աշխարհք կը լեցնեն։ Որչափ սպառողներու թիւը աւելնայ՝ նոյն համեմատութեամբ քիչ կուգայ սպառելի արտադրութիւնը. կամ մասնակի օրինակ մը տալով՝ որչափ շատնան ուտող բերաններ, այնչափ շուտ կը հատնի հացը։

Յայտնի է թէ հողագունդին ծաւալը ոչ կը պակսի, ոչ կաւելնայ. մինչդեռ մարդիկ, ըստ աւանդութեան էին միայն զոյգ մը և հիմա կ'ողողեն երկիրը։ Օր մը պիտի գայ ուրեմն որ երկրիս մակերեսը բոլորովին պիտի ծած-

կուի մարդոց բազմութեամբ և առեղ գետին ձգելիք տեղ պիտի չի մնայ. այն ատեն ի՞նչ պիտի ուտեն մարդիկ:

Մալթուս անգղիացի տնտեսագէտը որ կ'ապրէր 1766-1834. կը ջանայ հաստատել սա օրէնքը թէ մարդկային ցեղը կ'աճի երկրաչափական յառաջատուութեամբ. իսկ ապրուստի միջոցները կ'աճին թուաբանական յառաջատուութեամբ. այսպէս

Ծնունդք 1, 2, 4, 8, 16, 32, 64, 128, 256
Սնունդք 1, 2, 3, 4, 5, 6, 7, 8, 9

Այսու հանդերձ մարդկային ազգի յարաճուն բազմութիւնը կը դանդաղի իր բեղմնաւորութեան ընթացքին մէջ երկու որոշ պատճառներով. այսպէս

Ա. Կանխարգել.
Բ. Կարճող.

Մարդկային սեռի արտադրութեան կանխարգել պատճառներն ալ կարելի է նկատել երկու տեսակէտէ և ունենալ փճացման հետեւեալ պատճառներ. այսպէս

ԿԱՆԽԱՐԳԵԼ

Ա. Մոլութիւն, շուայտութիւն, անբարոյականութիւն, բազմակնութիւն, խառնագնացութիւն:
Բ. Կանխատեսութիւն, բանականութիւն:

ԿԱՐՃՈՂ

Գ. Սով, համաճարակ, ջարդ, պատերազմ, երկրաշարժ, թշուառութիւն:

Քանի որ մարդկային ընկերութեան աղետաբեր են հաւասարապէս սով, համաճարակ, ջարդ, խառնագնացութիւն, մոլութիւն, անբարոյականութիւն և քանի որ մարդոց յարաճուն բազմութիւնը կասեցնելու միջոց մը պէտք կը կարծէ՝ Մալթուս կը հետեւցնէ թէ պէտք է ուրեմն ՆԱԽԱՏԵՍԵԼ և ըստ այնմ հրաժարիլ ամուսնութենէ ցորչափ մարդուն միջոցները բաւական չեն ընտանիք մը ապրեցնելու եւ ամուսնութենէն վերջ՝ զաւակներուն թիւը ընտանիքի հօր նիւթական կարողութեան համեմատել:

Կրնանք առարկել թէ իր անձին վրայ բարոյական ճնշում ի գործ դնելու համար պէտք է որ քիչ շատ զարգացած ըլլայ մարդ. բայց ժողովուրդին թշուառ դասակարգը՝ որուն կը նկատի Մալթուսի վարդապետութիւնը, ուսեալ չէ և հաշիւ չը գիտեր և մանաւանդ կ'առաջնորդուի բնազդով: Այս պատճառաւ է որ ամուսնութիւն և որդեծնութիւն աւելի շատ է աղքատ դասակարգին մէջ քան հարուստին:

Գալով ժողովուրդին հարուստ դասակարգին՝ անոնք իրենց սերունդին ամէն պէտքերուն բաւարարութիւն տալու կարող են. ուստի եթէ Մալթուս ժողովուրդին աղքատ դասակարգին համար կ'առաջարկէ իր սկզբունքը՝ ապարդիւն է, քանի որ ան դեռ չի հասկնար: Իսկ եթէ հարուստ դասակարգին համար կառաջարկէ՝ ան պէտք չունի, քանի որ ապրուստի միջոցէ զուրկ չէ:

Բայց աւելին կայ. դիտուած է թէ ամուրիք երկու անգամ աւելի կը մեռնին քան թէ ամուսնացեալք: Դարձեալ դիտուած է թէ զաւակաց ներկայութիւնը ծնողքը չըջահայեաց կընէ որ անոնց ներկայութեան ինքզինքնին կը զսպեն և իրարու հանդէպ ակնածու վարմունք կունենան: Ուրեմն թէ բարոյական և թէ առողջական տեսակէտով՝ յանձնարարելի է ամուսնութիւն:

Սա ալ ճշմարիտ է թէ աշխատութենէ չը փախչող առաքինի գործաւոր մը նոյնքան իրաւունք ունի ընտանիք կազմելու և ինքզինքին յաջորդ սերունդ մը ապահովելու որչափ եկամուտները գանձելէ ուրիշ աշխատութիւն և ամուսնանալէ ուրիշ առաքինութիւն չունեցող հասութառուն:

Արդեօք յոռի օրէնքներ, անարդար վարչութիւն, անիրաւ բաշխում, աշխատութեան այլ և այլ արգելք, շրջաբերութեան խոչընդոտներ, մարդոց մէջտեղ այլասիրական զգացումներու պակաս և ուրիշ ցաւալի պատճառներ բաժին չունի՞ն ժողովրդեան թշուառութեան մէջ։

Արդարեւ կ'ընդունինք թէ, որ դասակարգի ալ վերաբերի, ցորչափ ապրուստի միջոցները չէ ապահոված, անփորձ երիտասարդ մը յախուռն ամուսնութիւն մը կնքելու չէ, այլ ընդհակառակը մարդ սովրելու է կանուխէն թէ փոխանակ կեանքի պարտականութիւնը խափանելու՝ պէտք է օրինաւոր կերպով լրացնելու միջոցը ստեղծել։

Այսպէս եղած է հիւսիսային արեւմտեան Եւրոպիոյ մէջ՝ յարաճուն բազմութեան բնակելի հող գտնել և ապրուստը կարելի ընելու համար, Հոլանտացիք թումբ կանգնելով ծովուն ջուրը ցամքեցուցած և մշակելի արտերու վերածած են։ Պելճիգայի մէջ շատ տեղ դիակիզութիւնն հաստատուած է գերեզմանատան յատկացուած հողերը շահելու նպատակով։ Գերմանիոյ բազմամարդութիւնը տեղաւորելու մտօք՝ ամէն օր նոր գաղթավայրեր կը գրաւուին։

Այս պատճառաւ է որ ամէն տարի Եւրոպիոյ ամէն կողմերէն բիւրաւոր մարդիկ ամէն կողմ կը գաղթեն, գլխաւորաբար Ամերիկա, ուր ընդարձակ հողեր կան մշակելի, ուր արտադրութեան աղբիւրներ և ապրուստի միջոցներ աւելի առատ են և ուր աշխատութեան վարձքը աւելի բարձր է։

Բայց սխալ արգելք մը չէ որ մարդկային ընկերութիւնը նախանձախնդրութեամբ երկրին բազմամարդութիւնը վիճակագրէ և ամէն հնարաւոր միջոցները խորհի աճեցնելու ժողովուրդին թիւը։ Ուստի ամուսնութիւն-

ները քաջալերելու համար կարգադրութիւններ կ'ըլլան և նոյն իսկ ընկեցիկ մանուկները մարդկային ընկերութիւնն ինք կ'որդեգրէ և իր ծախքով կը մեծցնէ։

Սակայն անգամ մը որ մարդ կ'ապրի՝ պէտք է իր կեանքը աշխատութեան գինով ծախու առնէ և ծոյլ մարդը ապրելու իրաւունքը կը կորսնցնէ։ Մարդկային ընկերութիւնը գործաւորական ընդարձակ դաշնակցութիւն մըն է և իւրաքանչիւրին իր ընդունակութեան համեմատ գործի բաժին սահմանուած է, որ աշխատին և արտադրեն։

Այս նիւթական և աննիւթական զբաղմունք կարելի է՝ մարդոց պէտքերուն համեմատ, հետեւեալ կարգաւ դասաւորել այսպէս

ԱՆՀՐԱԺԵՇՏ

Ա. Ուտելիք.—Մշակ, հովիւ, ձկնորս, որսորդ ևն։
Բ. Բնակարան.—Հիւսն, դարբին, որմնադիր ևն։
Գ. Հանդերձ.—Դերձակ, ոստայնանկ, կարուհի։

ԿԱՐԵՒՈՐ

Ա. Ապահովութիւն.—Զօրք, ոստիկան, պահապան։
Բ. Առողջութիւն.—Բժիշկ, դեղագործ, վիրաբոյժ։
Գ. Մաքրութիւն.—Սափրիչ, բաղնեպան, աղբահան։
Դ. Կրթութիւն.—Դասատու, վարժապետ, տնօրէն։
Ե. Տեղափոխութիւն.—Նաւավար, բեռնակիր, վաճառական։
Զ. Բարոյականութիւն.—Քահանայ, պատուելի, ռաբբունի։

ՀԱՃԵԼԻ

Ա. Զուարճութիւն.—Դերասան, միմոս, աճպարար։
Բ. Գթութիւն.—Ողորմաբաշխ, աղքատախնամ։
Գ. Գեղեցկութիւն.—Նկարիչ, երաժիշտ, արձանագործ։

Դ. Ծաւալում կարծեաց.—Լրագրող, ատենաբան։
Ե. Արդարութիւն.—Դատաւոր, դատախազ, փաստաբան։

Այս զբաղմունք կ'ենթադրեն մարդուն հնարամտութիւնը որ իր արդիւնաւորութեան տարրերը ճարտարութեամբ և արուեստով իրարու հետ բաղադրէ և յառաջ բերէ իր հարստութիւնը կազմող բազմատարազ արտադրութիւններ. ուստի հետեւեալ գլուխներու մէջ կ'ուսումնասիրենք զանոնք իրենց կարեւորութեան համեմատ. այսպէս

Ա. Հող
Բ. Աշխատութիւն
Գ. Դրամագլուխ։

ԳԼՈՒԽ Բ.

ՀՈՂ

Սահման.—Մշակելի հողեր.—Զանազանութիւն արտադրութեան.—Բնութեան դերը.—Մարդուն միջամտութիւնը.—Արտադրութեան պարագաները.—Հողերու բաժանում.—Քաղաքներու գետինը.—Մեծ ու փոքր սեփականութիւն. — Մեծ ու փոքր մշակութիւն. — Այլեւայլ դրութիւնք մշակութեան։

Հող ըսելով տիրապէս կ'իմանանք երկրին մակերեւոյթը հոն ուր կը տարածուի ցամաք գետինը, կը բարձրանան թեւատարած անտառներ, գեղագուարճ արօտներ, ջրարբի մարգեր, ապառաժներու կոյտեր, գետնածուխի կայաններ, քարիւղի ջրհորներ, մետաղներու հանքեր։

Եւ այս շատ բնական է. մնդեան անհրաժեշտ պիտոյքը ուր որ կայնի, ուր որ մարդ կապաստանի, այն է որ նախ և առաջ իր ուշադրութիւնը կը գրաւէ։ Խնդիր չէ սակայն թէ արտադրութեան տարրերը Ովկիանոսին յատակէ՞ն կուգան թէ հանքերու խորէն վեր կը բերուին. օդի՞ն մէջէ՞ն վար կիջնեն թէ գետնի վրայ սփռուած են. անոնք ամէնքը հողին կը վերաբերին և երկիրը կը ձեւացնեն։

Յայտնի է թէ անտեսական հարցերու մէջ խնդիրը մշակելի հողերու շուրջ կը դառնայ. բայց անոնցմէ հանուած եզրակացութիւններ հողին ուրիշ արդիւնաբերութիւններուն ալ կը պատշաճին, ինչպէս նաև արդիւնա-

բերութեան միջոցներուն և այլ և այլ ճարտարութիւններու գործածուած գետնին։

Հողը իր մէջ կ'ամփոփէ արտադրելու անսպառ կարողութիւն և անդադար կ'երկնէ, կ'արտադրէ։ Մարդը՝ իր տուած բարւոքումներու միջոցաւ, հողին արտադրութեան տարրերը կը շահագործէ յօգուտ իր անձին և զանոնք իր ծրագրած ձեւին կը վերածէ։

Հողը ինքնին կ'արտադրէ ամէն տեսակ բարիք. բայց հողը երկրագունդին ամէն մասերուն մէջ մի և նոյն բնութիւնը չունի. ամէն տեղ իրեն յատուկ տարբեր տեսակ հարստութիւն մը կարտադրէ։ Բնութեան շնորհած բարիք ամէն տեղ միեւնոյն համեմատութեամբ և միօրինակ սփռուած չեն և ամէն տեղ խուզարկուներու ընչաքաղցութեան նոր առարկայ մը կը գտնուի։

Պարսկաստան ունի իր պերոզակը, Պէսարաբիայէն կ'ելլէ առատ ցորեն, Նորվեկիոյ լեռները թանձր անտառներով ծածկուած են, Չինաստան թէյին հայրենիքն է, Պաքու նաւթի ջրհորներ ունի, Գալիֆօռնիա կ'աճին պտղատու ծառեր, Կարմիր ծովէն կ'ելլէ բուստ, Պարսից ծոցէն կ'ելլէ մարգարիտ, Հիւսիսային բեւեռէն կորսան պալենա, Պալթիկ ծոցէն կ'ելլէ դեղին սաթ, Նիւֆաունտլէնտի ձկնարաններն համբաւաւոր են։

Մարդը իր գտնուած երկրին վիճակը իրեն պէտք եղածը բուսցնելու յարմար պայմաններու մէջ կը դնէ և գիտութեան ու փորձառութեան ուսուցած ինչ ինչ գործողութիւններ կատարելէ ետք՝ կը գտնէ որ հողին և պարարտութեան պարունակած սկզբնատարրերքը, օդին մատակարարած սկզբնատարրերքին միանալով, երբ իր ստանալ փափաքած արմտիքներու սերմերը ցանէ՝ անոնք իր գտնուած երկրին մէջ կ'աճին և կը բազմանան։ Վայրի գազանները կը հետապնդէ, կ'որսայ, կ'ըն-

տանեցնէ, անոնցմէ հօտեր կը կազմէ, կ'արածէ և զանոնք իր պէտքերուն կը յատկացնէ։

Իր իմացական կարողութիւններն ալ կը մշակէ, ուսման և գիտութեան տէր կ'ըլլայ, իր աշխատութիւնները աւելի հեշտ և արդիւնաւոր ընելու միջոցները կը հնարէ, կը գտնէ գործիքներ և մեքենաներ և այդ իր գործի ակնեղու հարստութիւնը կը կապէ հողին հետ:

Կաշխատի, կը յոգնի, ջրանցքներ կը բանայ, ճամբաներ կը հարթէ, հանքեր կը պեղէ, շէնքեր կը կանգնէ, տնկարաններ կը հաստատէ, երկաթուղիներ կը շինէ, գործարաններ կը կառուցանէ և իր անցեալ խնայողութիւններու սերմը կը միացնէ հողին հետ:

Մարդ իր ընչաքաղցութեան մէջ երբեմն այնքան յառաջ կերթայ որ կը սպառէ հողին արտադրիչ ուժը և եօթը տարին անգամ մը կը թողու որ գետինը հանգչի, վերջը կ'ուշարկրի և մշակելի արմտիքին տեսակը փոխելով նոյն իսկ այդ եօթներորդ տարին ալ կը շահի և հողը անդադար կաշխատցնէ։

Հո՛ղ, մարդ առանց հողի չէ կարելի ապրիլ, անոր կը պարտի իր գոյութիւնը, անկէ կառնէ իր սնունդն ու զարգացումը. ուստի և ափ մը սև հողի համար ինչ աղի արցունք, ինչ վէճեր, ինչ կռիւներ և ինչ արիւնահեղութիւններ եղեր են։ Աշխարհիս վրայ կա՞յ տեղ մը դիզ մը հող որ արիւնով ներկուած չըլլայ։ Բայց վերջապէս իրենց փոխադարձ շահուն համար մարդիկ կը համաձայնին, իրաւախոհ կ'ըլլան, հողը կը չափեն, կը ձեւեն և իրենց մէջ կը բաժնեն։

Հրէայք աւետեաց երկիրը մտնելով բնիկներուն հողը գրաւեցին և իրենց տասն երկու ցեղերուն մէջ բաժնեցին։ Հռոմայեցիք գրաւած երկիրները իրենց բա-

նակներուն ձեւքով գրուեցին. բայց յաղթութեան մրցանակ հողերը իրենց ազնուական դասը գրուեց, հասարակ ժողովուրդը անմասն մնաց անկէ. ուսկից յառաջ եկաւ Գրակոսեանց ագարակային օրէնքը։

Միջին դարու աւատական իշխաններ՝ գիւղային ստրկութեան վերածած էին և իրենց դղեակներուն մէջ նստած՝ ստրուկին ճակտի քրտինքով շահուած հացը կուտէին, մինչդեռ խեղճ մշակը իր արօրադրած հողին արդիւնքէն կը զրկուէր։

Տնտեսագէտներու զբաղման նիւթ եղաւ հողային ժառանգութիւններու մանր մասերու բաժանումը և նոյն բաժանման երկրի հարստութեան վրայ ունեցած ազդեցութիւնը։ Այս տնտեսական հարցը 1789ի ֆրանսական յեղափոխութիւնը յուզեց և հողային ժառանգութեան ամէն ժառանգորդներու մէջ հաւասարապէս բաժնել օրինադրեց։

Սակայն մարդկային չարաշահութիւնը միջոց գտաւ կանխելու մեծ խորհողներու արդար դիտաւորութիւնը և ստուգուեցաւ 1815ին թէ Ֆրանսայի մէջ, եղած ջանքերուն հակառակ, ժողովուրդին թիւին համեմատութեամբ հողերու մանրաբաժնութիւնը պէտք եղածին պէս յառաջ գացած չէր։

Փութանք աւելցնելու թէ հողաբաժիններու թիւը պէտք չէ չափել հողատէրներու թիւին հետ, ինչու որ միեւնոյն հողատէրը շատ անգամ երկու կամ աւելի հողաբաժիններու տուրք կը վճարէ։ Ասկից զատ հողաբաժիններու գրեթէ կէսը շէնքերու գետնին կը վերաբերի որոնց թիւը հետզհետէ աւելնալու վրայ է։

Գալով մասնաւորաբար այն խնդրոյն թէ պէ՞տք է արդեօք հողերը մանր մասերու բաժնել՝ տեղին ու պարագային համեմատ մշակութեան բնութենէն արգիլեալ

կամ քաջալերեալ կը թուի, որովհետեւ հողին արտադրած շահով և մշակներուն ու հողատէրներուն ազատ կամքով կ՚որոշուի։

Հողերուն ընդարձակութեան զանազանութիւնը հարկաւոր է նաև անոնց ներկայացուցած արժէքին զանազանութեան պատճառով և անոնց կարեւորութեան համեմատ։ Մանր՝ միջակ կամ մեծ սեփականութիւններ իրաց բնական բերմամբ կը ձեւանան և բաւական է միայն արգելք չի դնել հողային առեւտուրի որպէս զի ո՛չ չափազանց կուտակում, ո՛չ ալ չափազանց մանրաբաժնութիւն յառաջ գայ։

Արդարեւ պտղաբեր հողը և անապատին աւազուտ ընդարձակութիւնը նոյն կերպով չեն գնահատուիր և դաշտերու գետինը ու կեդրոն քաղաքներու հողերը նոյն արժէքը չունին։

Հմուտ երկրագործներ տնտեսագէտներու հետ կարծիքի բաղխում մը ունեցան որոշելու համար թէ հողին մեծ սեփականատէրանց վերաբերիլն աղէկ է անոր առաւել արտադրելուն տեսակէտով թէ չէ փոքր սեփականատէրանց, բայց այս հարցերուն բացարձակ պատասխան մը չը տրուեցաւ։

Կլիմաներու, բնաւորութեան, երկրին տնտեսական օրէնսդրութեան հետ կանոնը կը զանազանի։ Մեծ սեփականութիւնը մեծ մշակութիւն և փոքր սեփականութիւնը փոքր մշակութիւն չը հետեւցներ։ Օրինակի համար Իռլանտա մեծ սեփականութեան և փոքր մշակութեան երկիր մըն է. միւս կողմէ սեփականութիւնը կրնայ բազմաթիւ տէրերու վերաբերիլ եւ մեծ մշակութեան ենթարկուիլ։

Հողային ճարտարութեան մէջ արտադրութեան երեք տարրերը՝ հող, աշխատութիւն, դրամագլուխ, այլե-

ալ կերպերով կը մատակարարուին: Կարելի է այս տարբեր դրութիւնները պատկերացնել հետեւեալ կերպով:

ԱՌԱՋԻՆ

ՀՈՂԱՏՆՏԵՍՈՒԹԻՒՆ

ԳԵՐԻԻ ՏԷՐ — Հող, Աշխատութիւն, Դրամագլուխ

Առնենք հիւսիսային Ամերիկայի բամպակի եւ շաքարեղէգի տնկարաններուն մէջ հողատէրերը կ'աշխատցնէին սեւամորթներ: Ուղիղ խօսելու համար այս դրութեան մէջ գերին իբրեւ գործաւոր պէտք չէ նկատել քանի որ իր աշխատութեան արդիւնքը իրը չէ եւ ինքն ալ առեւտուրի առարկայ է, ինչպէս ագարակապանին խոզերը, ձիերը, կովերը, այծերը: Ուստի անոր դրամագլուխին մաս կը կազմէ: Այսօր գերեվաճառութիւնն, իբր բարոյականութեան հակառակ, արգիլուած է եւ այս դրութեան անպատեհութեան մասին խօսիլ աւելորդ է ուրեմն:

ԵՐԿՐՈՐԴ

ՀՈՂԱՏՆՏԵՍՈՒԹԻՒՆ

ԿԱՌԱՎԱՐՈՒԹԻՒՆ — Հող

ԳԻՒՂԱՑԻՆ — Աշխատութիւն, Դրամագլուխ

Այս դրութիւնը կը գործադրուի ի Պարսկաստան, քիչ տարբերութեամբ Հնդկաստան եւ ուրիշ արեւելեան

երկիրներու մէջ: Հողերը մեծաւ մասամբ կառավարութեան ձեռքն են. գիւղացիք մշակութեան պէտք եղած դրամագլուխը գէշ աղէկ կը ճարեն եւ երկիրը կը գործեն: Հունձքերը յաջող երթան թէ անյաջող՝ կառավարութիւնը իր վարձքը կը պահանջէ եւ վարձքը ըստ քմաց կ'որոշէ: Այս հողավարձքը շատ տարբերութիւն չունի տուրքէն եւ հունձքերուն անյաջող գացած ժամանակ գիւղացին չի կրնալով իր հարկը վճարել՝ պարտքի տակ կ'իյնայ ու կը կեղեքուի: Այս դրութիւնը գերութենէն վար չի մնար:

ԵՐՐՈՐԴ

ՀՈՂԱՏՆՏԵՍՈՒԹԻՒՆ

ԳԻՒՂԱՑԻՆ — Հող, Աշխատութիւն, Դրամագլուխ

Այս դրութիւնը ինքնամշակութեան եղանակն է ուր մշակը իր վրայ կը միացնէ հողատիրոջ, ձեռնարկուի, դրամատիրոջ եւ գործաւորի հանգամանքը: Իրն է հողին ամբողջ արտադրութիւնը եւ ուստի արտասովոր կերպով իր աշխատելու եռանդը կը գրգռուի եւ իր վրայ դիւթական ազդեցութիւն կ'ընէ:

Արդարեւ, հոն ուր հողը աժան եւ երկիրը արգաւանդ է, ինչպէս հիւսիսային Ամերիկայի արեւմտեան մասին մէջ՝ ի Գանատա եւ յԱւստրալիա, այս կերպ հողագործութիւնը լաւագոյն արդիւնք կուտայ եւ կը հարստացնէ մշակը: Ո՛չ մեծ դրամագլուխի կը կարօտի, ո՛չ պարապութիւն պէտք է երկիրը բարւոքելու համար,

ո՛չ կատարելագործեալ մեքենաներ կը պահանջուի, ո՛չ ցամաքման (drainage) համար ծախք կայ և առաջին տարիէն կարելի է հունձք առնել:

Բայց Զուիցերիոյ, Պէլճիգայի, Նորվէկիոյ, Շուէտի և Եւրոպիոյ քանի մը ուրիշ մասերուն մէջ, գիւղացին գիշեր ցերեկ կ'աշխատի և, հակառակ իր խնայասիրութեան՝ երբէք երկու փարա մէկ կողմ չի կրնար դնել: Իր ձեռքով աշխատողը գիշերը հարկաւ վաստակաբեկ տուն կը դառնայ և իր ձեռք բերած դրամը կը գործածուի իր ուժասպառ հողերը բարւոքելու, իր խրճիթը կառուցանելու, և դրամ չի մնար ընտիր ձիեր, բազմածին խոզեր և ցեղ եզներ ու մշակութեան լաւագոյն գործիք գնելու:

ՉՈՐՐՈՐԴ

ՀՈՂԱՏՆՏԵՍՈՒԹԻՒՆ

ՓՈԽԱՏՈՒ	Հող Դրամագլուխ
ԳԻՒՂԱՑԻ	Հող Դրամագլուխ

Այնպէս կը պատահի որ հունձքի ձախորդ յաջորդական տարիներէ ետքը գիւղացիին դրամը կը պակսի և նեղը կ'իյնայ և իր արտերը դրաւի կը դնէ, ուստի փոխատուն մասամբ ինքն ալ տէր կ'ըլլայ հողին և դրամագլխին և հարկաւ կը դրաւէ հողը երբ առնելիքը չը վճարուի ատենին:

ՀԻՆԳԵՐՈՐԴ

ՀՈՂԱՏՆՏԵՍՈՒԹԻՒՆ

ՀՈՂԱՏԷՐ	Հող Դրամագլուխ
ԳԻՒՂԱՑԻՆ	Աշխատութիւն

Այս դրութեան մէջ հողատէրը և գիւղացին հողին արտադրութեան բաժանակից են: Հողատէրը դրամագլուխը կը հայթայթէ, մշակը իր աշխատութիւնը կը բերէ և արդիւնքը կէս առ կէս կը բաժնեն: Այս տեսակ մշակութիւնը այն երկիրներուն մէջ կը գործադրուի ուր երկիրը ամուլ է և գիւղացին աղքատ. և մեծ հողատէրք իրենց հողերը չեն կրնար նոյն իսկ փոքր ձեռնարկուներու վարձել:

ՎԵՑԵՐՈՐԴ

ՀՈՂԱՏՆՏԵՍՈՒԹԻՒՆ

ՀՈՂԱՏԷՐ	Հող Դրամագլուխ
ԱԳԱՐԱԿԱՊԱՆ	Հող Ագարակապան

Հողերու այս վեցերորդ ձեւ մշակութեան ժամանակ՝ ագարակապանը կը վարձէ ագարակը և իր պարունակութիւնը որոշեալ ժամանակի մը համար: Այն ատեն ագարակապանին դերը կը վերածուի ձեռնարկուի դերին և շահն ու վնասը իր հաշւոյն գործի կը ձեռնարկէ:

Եթէ ագարակապանը հմուտ և ճարտար է, եթէ հողին համար տուած վարձքը չափազանց չէ, եթէ պայմանները նպաստաւոր են, եթէ վարձակալութեան պայմանաժամը երկար է՝ այս ձեւ մշակութիւնը՝ վարձակալութեամբ մշակութիւններուն լաւագոյնն է։

Արդ Անգլիոյ մեծ հողատէրները այնպիսի վարձակալներ կուզեն որ կարենան իրենց հողերէն զանոնք արտաքսել միայն տարի մը առաջ անոնց ազդարարելէ ետքը, և վարձագիրն ալ կարճ պայմանաժամի մը համար կը կնքեն։ Ուրեմն ագարակապանը իր վարձած հողին վրայ իր դրամով կատարած բարւոքումներուն փոխարժէքը ետ առնել կարենալէն առաջ՝ հողերը (landlord)ին, սեփականատիրոջ կը դառնան։

Սկովտիոյ և Արեւելեան Անգլիոյ մէջ կը գործածուի ցկեանս վարձակալութիւն (leasehold)։ Այսինքն ագարակ մը՝ վարձու կը տրուի 30, 60, 90 տարի պայմանաժամաւ․ բաց աստի, թիւրիմացութիւնները կանխելու մտօք՝ վարձակալութեան գիրին մէջ պայմանները խնամօք բանաձեւուած են։

Վարձակալը կրնայ ուրեմն իր դրամագլուխը անվախ յատկացնել վարձակալութեան առաջին տարիներուն մէջ իր վարձած հողին բարւոքման և այս իմաստուն կարգադրութեան շնորհիւ այդ կողմի ագարակները բարգաւաճ երեւոյթ մը կընծայեն այսօր։

Ուրիշ լաւ կարգադրութիւն մըն ալ ըրած են (tenant right) վարձակալի իրաւունք անուան տակ ծանօթ։ Արձակուած վարձակալը ագարակին մէջ իր կողմէ կատարուած և տակաւին չը սպառած բարւոքումներուն փոխարժէքը կրնայ պահանջել։ Հաստատել կուտայ թէ ինչ ծախք ըրած է իր կառուցած ցորենի շտեմարաններուն, գոմերուն, ախոռներուն, ցանկապատներուն, ճամբաներուն,

ճահիճներու չամաքեցուցման, հողին պարարտացման։ Մշակութեան տեղեակ անձինք կը գնահատեն (tenant right)ը և մեկնող ագարակապանին իրաւանց հատուցում կ'ըլլայ։

Այս դրութիւնը նոր չէ և վաղուց ծանօթ է Իռլանտայի հիւսիսային կողմը․ նոյնպէս Եօրքշայրի մէջ սովորութիւն է որ նոր վարձակալը մեկնող վարձակալին կը վճարէ իր թողուցած իրաւունքին փոխարժէքը։ Կլատըսթոնի հաստատած Իռլանտայի հողային օրէնքը գրեթէ նոյն դրութեան վրայ հաստատուած է։

Իսկ մեր երկրին մէջ պէտք է խոստովանիլ որ հողային օրէնքը միօրինակութեան վերածելու առնեն ունեցած չենք տակաւին և հին ու նոր կալուածական օրէնքներ իրարու վրայ պատուաստուած են, այնպէս որ կան վաքֆ և միւլք կալուածներ, կառավարական և անտէր հողեր։ Կան ալ հողեր որ միջին դարու աւատական դրութեամբ կը գործածուին ցեղապետներու կողմէ։

Մարդկութեան նախնական վիճակին մէջ՝ հրասկը կը տարածուէր հողի առաւել կամ նուազ տարածութեան վրայ և կը դրաւէր զայն։ Այդ գրաւումը հաւաքական ստացուածք կը դառնար։ Այս էր հողային խնդիրին վիճակը Չինաստանի մէջ Քրիստոսէ 2205 տարի առաջ, այսպէս էր ի Հռովմ Քրիստոսէ 714 տարի առաջ (ager publicus)․ այսպէս էր ի Գերմանիա (mark) ուր ամէն ընտանիք հասարակաց գետինէն մաս մը մշակելու իրաւունք ունի․ այսպէս է Ռուսական (mir)ը որ հասարակութդ մըն է և մեր երկրին հասարակաց արօտավայրերը նոյնը կը հաստատեն։

Բայց եթէ մանր դիտուի՝ նոր աշխարհակալներու հասարակած գետինը նախկին կալուածատէրներէն կողոպտուած գետինն է, ուսկից սեպհականատէրները

դուրս կը ձգուին և դեռ շատ ժամանակ պիտի անցնի մարդոց հասկցնելու համար թէ ամէն մարդ անխտիր և հաւասարապէս, իր կարօտութիւնները լրացնելու համար, իր մշակելու կարողութիւնը տարածին չափ, հող ստանալու իրաւունք ունի։

Ինչ որ սակայն տարակոյսի տակ երբէք ձգուած չէ, սա ճշմարտութիւնն է թէ մարդ երկիրը պիտի գործէ եւ իր ճակտի քրտինքով իր հացը պիտի ուտէ, մինչեւ գետին դառնալը ուսկից առնուեցաւ, քանզի հող էր եւ հողի պիտի դառնայ: Ուստի յաջորդ գլուխներուն մէջ կը քննենք հարստութիւն արտադրելու համար աշխատութեան մասնաւոր պայմանները։

ԳԼՈՒԽ Գ.

ԱՇԽԱՏՈՒԹԻՒՆ

Աշխատութիւն.—Ազատութիւն աշխատութեան. — Արհեստակցութիւններ. —Խափանում արհեստակցութեանց. —Մրցում. — Աճուրդ. — Նուազուրդ.—Արուեստանոցներ. —Մենավաճառ.—Մատակարարութիւն. — Յառաջդիմութիւն. — Քաղաքական պայմանք. — Տնտեսական պայմանք (աշխատութեան):

Յայտնի է թէ, որչափ ալ ճոխ ըլլան բնութեան արտադրած բարիքները՝ չեն կրնար մարդուն կարօտութիւնները լրացնել մինչեւ որ անոնք չը յարմարցուին իմացական էակին յատուկ պէտքերուն։ Վայրի անասունները հետապնդել և սպաննել պէտք է, օդին մէջէն սլացող թռչունը զարնել և վար ձգել պէտք է, գետերուն ձուկը կարթին ծայրը բերել և որսալ պէտք է։

Հիւսիսային Ամերիկա ունի արգաւանդ հողեր, ընտիր հանքածուխի չեղջակոյտեր, թանկագին մետաղներու ստորերկրեայ մթերք, ձկնառատ լճեր, հովանաւոր անտառներ։ Ուրեմն ինչո՞ւ հոն գտնուող նախկին բնակիչներ, այսինքն վայրի Հնդիկներ, բնութեան չռայլած այս անսպառ հարստութիւններուն մէջ չքաւորութենէ կը տառապէին։

Անոնք բաւական ուշիմութիւն չունէին օգտուելու իրենց միջավայրի առաւելութիւններէն, չէին գործեր և աշխատութեան օրհնութենէն զուրկ էին։ Աշխատութիւնը

այն ճիգն է որ մարդ կ'ընէ իր պէտքերուն յարմարցնելու բնական հարստութիւնները։

Բայց նոյն իսկ անխոնջ ջանք և լիարուեստ վաստակ արդիւնաւոր ըլլալու համար լուրջ խորհրդածութեան արժանի նկատելի կողմեր ունին։ Առենով գիւղացիները կը վարէին ցուկանները և ագատորեարը մէկ երկրէն միւսը կը փոխադրէին, գերիներ կը մշակէին շաքարեղէգի տնկարաններ և տէրեր իրենց թէյը անոնց վաստկած շաքարով կ'անուշցնէին։

Եւ որովհետև գործաւորներ բռնադատ կ'աշխատէին ու կը զրկուէին իրենց քրտնաթոր վաստակոյ արդիւնքէն՝ ուրեմն տհաճութեամբ կաշխատէին և այդ թշուառ բազմութեան աշխատութեան արդիւնքը քիչ եւ սուղ, ուշ եւ գէշ ձեռք կը բերուէր։

Աշխատութիւնը ազատ ըլլալու է որպէսզի շատ, շուտ, աղէկ և աժան արտադրուի։ Թիւրկօ, ութեւտասներորդ դարու ամենէն հոյակապ նախարարը իր պաշտօնի վրայ գտնուած միջոցին աշխատութեան ազատութիւնը հռչակեց։ Ֆրանսական յեղափոխութիւնը պահանջեց որ Ազգային ժողովը աշխատութեան ազատութեան օրէնքին ուժ տայ, այնպէս որ աշխատութեան ազատութիւնը մաս կազմեց 1789ի մարդկային բնական իրաւանց սկզբունքին։

Առեն մը արհեստապետութիւններ կային, արտադրութեան ձեւն ու տեսակը ճշդիւ որոշուած էր և արգիլուած էր նախկին կաղապարը փոխել։ Աշկերտի և վարպետի աստիճաններ սահմանուած էին, առաջին աստիճաններուն վրայ պէտք էր տարիներով դեգերիլ և վերջի աստիճանին անցնելու համար՝ որոշ հրահանգներու համեմատ գլուխ գործոց մը պէտք էր շինել, մեծամեծ ծախքեր ընել, պարգևներ տալ։

Ընդունուած ձեւերէ տարբեր ձև արտադրողը ծանր պատիժի կենթարկուէր և արհեստաւոր մը իր արձանագրուած քաղաքէն տարբեր քաղաքի մէջ գործելու ազատ չէր։ Ֆրանսայի մէջ այս կաշկանդումները մինչև 1791 շարունակեցին և հոն կային (corporations, jurandes, maîtrises)։ Այն թուականին վերջնապէս յայտնի եղաւ թէ անվախճան վէճեր, անհաշիւ կռիւներ, անլուր չարիք և գործաւորին թշուառութիւնը առթելէ ուրիշ բանի չէին ծառայեր անոնք։

Անոնց խժդժական ծաղրելի կանոնագրութեան համեմատ՝ նոր գիւտ մը ընողը կը հալածուէր։ Զոր օրինակ 1761ին Թիթեղ հնարողը Ֆրանսայէն աքսորուեցաւ։ Նկարաւոր Թուղթ հնարողը նոյնպէս պիտի արտաքսուէր եթէ իր գործարանը արքայական գործարան չի հռչակուէր։

Ուրիշ ազգերու մէջ ալ երկար ժամանակ նոյն վիճակը տեւեց և Թուրքիոյ մէջ թանզիմաթի հռչակումը առաջին հարուածը տուաւ բարեբախտաբար լոնճա օստապաշիներու, քեհայ եիյիթպաշիներու։

Եւ երբ կը կարդանք ոչինչ պատճառի մը համար, վարպետները եօլլուղ ընելնին, կամ ճեզա առնելնին և խոշոր գումար մը առնելով ղալֆա, չըրախ հանելնին, եւն. եւն. յիրաւի կը հարցնենք ինքզինքնուս թէ ինչո՞ւ էին այս կաշկանդումներ, ինչ բանի կը ծառայէին այս բռնաբարութիւններ։

Աշխատութիւնը ազատ է, մարդ իրաւունք ունի ընտրելու իրեն յարմար գործ, փոխելու այն արուեստը որ իր գործին չի գար, խմբելու իրեն մօտ աշխատակիցներ. երթեւեկելու, ճամբորդելու գործի համար, գնելու, վաճառելու, փոխանակելու, փոխ տալու, փոխ առնելու, պայմանագրելու։

Անգամ մը որ մարդ աշխատելու ազատութիւն ունենայ՝ նախ իր դաստակները կը գործածէ, յետոյ թիկունքով բեռ կը կրէ, ուսով փարջ կը վերցնէ, ոտքով հնձան կը թնթէ։ Այսքանով ալ գոհ չըլլար գործիքներ կը հնարէ աշխատութեան ժամանակը համառօտելու և իր գործի յաջողութիւնը թեթեւցնելու համար։ Հետզհետէ մուրճ, սղոց, աքցան, գչիր, գայլիկոն, պողոսկայինդ, խարտոց, հերիւն, լախտ կը հնարուին։ Վերջապէս անիւ, լծակ, գործիք իրար յաջորդելով՝ մեքենաներ կը հանճարուին։

Ո՛վ որ աւելի լաւ աշխատի՝ աւելի լաւ արդիւնքի կը տիրանայ. ո՛վ որ իր ընկերը գերազանցէ՝ անոր հետ կը մրցի։ Մրցումը ճարտարութեան հոգին ու խթանն է, արտադրողը կը դրդէ և միանգամայն կը լուսաւորէ, անդադար կը մղէ զայն լաւագոյն և աւելի աժան չինելու։

Որպէս զի գնորդ գանէ արտադրութեան, փոխադրութեան, մթերման ծախքերը կը կրճատէ. դրամագլուխին տոկոսը կը թեթեւցնէ. ձեռնարկուներու վաստակը արդար համեմատութեան կ'իջեցնէ. մենավաճառը կը կանխէ. աշխատութեան և փոխարինութեան սակը կը ճշդէ։

Մրցումը՝ արտադրողին տեսակէտէն դիտելով, մըտրակի հարուածի ազդեցութիւն ունի անոր վրայ և ենթակային վրայ խարազանի տպաւորութիւնը կը թողու. բայց այս անպատեհութիւնը՝ որ իրաց վիճակէն անբաժան է, բոլորովին կը դարմանուի, քանի որ մէկ մրցողին ցուցուցած օգուտներէն միւսը կօգտուի փոխադարձաբար։

Մրցումը մարդկային ընկերութեան հակակշռին տակ առնուած է. ամէն կողմ կառավարութիւններ հաստատ-

կայ պաշտօնեաներու միջոցաւ կը հսկեն մրցումներու օրինաւորութեան վրայ։

Շուկան ապրանք ծախու հանուած ժամանակ, ապրանքին գինը միջնորդներ՝ գնորդներուն մէջտեղ աճուրդի կը դնեն, գնողներ կը մրցին իրարու հետ և ապրանքին գինը կը բարձրացնեն։ Ո՛վ որ աւելի գին տայ՝ ապրանքը անոր վրայ կը մնայ։

Առեւտրական հրապարակէն մեծաքանակ ապրանք գնուած ժամանակ՝ ապրանքին տեսակը, որակը, քանակը որոշուելէն ետք, ապրանքին գինը նուազուրդի կը դրուի և ապրանք հայթայթող վաճառականներ իրարու հետ կը մրցին գին կոտրելու համար։ Ո՛վ որ յանձն առնէ աւելի պակաս գինով ապրանք տալ՝ ապրանքի հայթայթումը անոր վրայ կը մնայ։

Արուեստներու ազնուացման, ճարտարութեան կատարելագործութեան, գեղարուեստի ճաշակաւորման համար մեծ ծախքով միջազգային մրցումներ կը բացուին, որ կը կոչուին Արուեստահանդէս։ Ամէն ազգ իր աշխատութեան արտադրութիւնը կը ցուցադրէ և ամէն ժողովուրդ կը ջանայ գլել անցնիլ իր դրացին։

Մրցումի ապօրէն եղանակներ ալ կան որ են կեղծարարութիւն, տարբողանք (chantage) և ներբողանք (réclame)։ Ասոնք առաւել կամ նուազ պատրուակեալ խաբէութիւններ են և հետեւաբար դատապարտելի։ Ըսել չէ թէ կեղծարարք կամ տարբողանքի և ներբողանքի թմբուկը զարնողներ չեն շահիր. միամիտ բազմութիւնը մանաւորաց չարաշահութեան զոհ կերթայ։

Պլըֆ (bluff), այսինքն խաբելով վախցնել և մրցողը ահաբեկելով՝ մրցակցութիւնը դադրեցնել նոյնպէս չարաշահութեան մէկ հնարքն է որ գործադրող և յաջողողին նիւթական շահը կ'ապահովէ։ Պոյքոթ (boycott), մեղ-

անհաճոյ եղող կամ մեր շահուն վնասողներուն արտադրութիւնը արգելքի տակ առնելու համար կազմակերպուած ցոյցն է որ կրնայ նոյնքան վնասակար ըլլալ ցուցարարներուն որքան ցոյցի ենթակային․ քանի որ մըրցումը կը դադրեցնէ և արտադրութեան ազատութիւնը կը խափանէ։

Երբեմն արտադրութեան արտօնութիւնը կը շնորհուի միակ անձի մը կամ միակ ընկերութեան մը։ Այս կարգադրութիւնը մենավաճառ կը կոչուի (monopole)։ Վնասակար բաներու արտադրութիւնը կրնայ մենաշնորհի վերածուիլ անվտանգ․ օրինակ․ ծխախոտ, աֆիոն, օղի, ևն. ևն։ Բայց նախնական պիտոյք կարելի չէ մենաշնորհի վերածել առանց ազատութեանց սկզբանց դէմ դրժելու։

Երբեմն կառավարութիւնը իր հակակշռին տակ Հոգաբարձութիւն մը կը կազմէ (régie) ու և է արտադրութեան համար այս կարգադրութիւնը մատակարարութիւն կը կոչուի։ Բան մը արտադրելու մէջ շահ ունեցող անհատներ զայն աւելի լաւ կարտադրեն քան անոնք որոնց շահը արդէն ապահովուած է․ ուստի կառավարութիւնը ընելու չէ ի՛նչ որ կարող են ընել մասնաւորք։

Փորձով հաստատուած է պետական արտադրութեանց վրայ անհատական արտադրութիւններու առաւելութիւնը, և այս շատ բնական է։ Պետական պաշտօնեաներ երբ կը կարգուին կառավարական զբաղումներէ դուրս, ճարտարարուեստի արտադրութեանց վրայ, անոնք ապահով ըլլալով միայն իրենց պաշտօնին վրայ՝ փոյթ չեն ըներ մրցելու։

Նաև պետական պաշտօնեայք իրենց դիրքին իրենց շնորհած արտօնութենէն քաջալերուելով՝ մինչև իրաւունք ունենալ կը կարծեն և զիջողութիւն չեն ուզեր ընդունիլ։ Դարձեալ, քանի որ պետութիւնը ինք ուղղակի չի կրեր իր ճարտարական ձեռնարկին վնասը՝ ուրեմն պետութեան հիմնած ճարտարական հաստատութիւնները աւելի սուղ և աւելի դէշ կարտադրեն և աւելի ծախսով կարտադրեն։

Կառավարութիւն մը պէտք չէ վնասէ հասարակաց շահուն՝ իր հաշուոյն ի գործ դնելով արդէն մասնաւորաց կատարած ճարտարութիւնը։ Կառավարութիւն մը ո՛չ վաճառական է և ո՛չ ալ պէտք է արուեստաւոր մը ըլլայ։ Պէտք է թողու որ մասնաւորներ մրցին, և ասպարէզը անհատական ձեռներիցութեան ձգուի։ Պէտք է որ մրցումը մարդոց բնական, բարոյական և իմացական կարողութիւնները գրգռելով՝ եւ միացած արհեստներն ու ճարտարութիւն կատարելագործութեան շաւղին մէջ մըտնեն և յառաջադիմեն։

Արդէն մարդկային ընկերութիւնը կառավարութիւններուն աշխատութեան աւելի դժուարին և իրենց կոչման աւելի յարմար բաժին մը յատկացուցած է։ Գերիշխան ժողովուրդը պարտականութիւն դրած է կառավարութեանց վրայ հսկել քաղաքացիներու կեանքի, պատւի և ինչքի ապահովութեան։ Աշխատաւորը՝ մինչև որ ապահով չըլլայ թէ կեանքը վտանգի տակ չէ, թէ պատիւը անաղարտ պիտի մնայ, թէ աշխատութեան արդիւնքը ինք պիտի վայելէ, երբէք չաշխատիր։

Քաղաքական անտեսութիւնը նաև կը հաստատէ այն բարիքը որ կառավարութիւններ կ՚ընծայեն մարդկային ընկերութեան երթևեկութեան ճամբաներ բանալով, երկաթուղւոյ գիծեր բազմացնելով, շոգենաւային կայաններ հաստատելով, հանրօգուտ շինութեանց ձեռնարկելով։

Արդարութիւնը որչափ լաւ մատակարարուի, հա-

ստորակաց իշխանութեան գործողութիւնը որչափ հանճարեղ ըլլայ, տուրքերը որչափ լաւ բաշխուած ըլլան, մաքսերը որչափ իմաստութեամբ գանձուին, խաղաղութեան պայմանները որչափ ամուր հաստատուին, ներքին ապահովութիւնը որչափ ստոյգ ըլլայ՝ նոյն համեմատութեամբ գործաւորին աշխատութեան արտադրութիւնը կառատանայ :

Ամէն երկրի կառավարութիւն հոգ տանելու է որ գործաւորը պատեհութիւն ունենայ զարգանալու, աշխատող դասակարգին համար գիշերուան դպրոցներ, և լսարաններ հիմնելու, գործաւորներու տղոց բարւոք դաստիարակութեան համար խնամ տանելու և նախակրթութիւնը ստիպողական ընել : Կրթութիւնը աշխատաւորին ճաշակը կը նրբացնէ և ուսումը՝ գործելու յարմարագոյն եղանակներ ցոյց կուտայ, դաստիարակուած գործաւոր մը աւելի եռանդով իր գործին կը յարի և աւելի ազնիւ տեսակէն կարտադրէ :

Գործաւոր դասակարգին առողջութեան հոգ տանելու է. վատառողջ գործաւորը ստորին տեսակէն գործ կ'արտադրէ և զինք գործածողին նիւթապէս վնասուելուն պատճառ կ'ըլլայ : Գործարանները պէտք է ունենան կանոնաւոր դարմանատուն, բժիշկ, դեղարան : Շէնքերը առողջապահիկ դրութեան համեմատ կառուցուած ըլլալու են հովասուն և մաքուր : Հանքերուն խորը պէտք է լաւ օդաւորուած և լուսաւորուած ըլլայ և չը խճողուի հանքագործներով :

Գործարաններուն մօտ զինետուններու կամ վատահամբաւ տուներու ներկայութեան հանդուրժելու չէ : Պէտք է գործաւորները խրախուսել, ընտանիք կազմել և զաւակներու տէր ըլլալու : Աժան աւուրչէքով աշխատցնելու դիտաւորութեամբ գործաւորին բարոյականութիւնը ապականել և անոր ստորին ցանկութիւնները և աղտոտ կիրքերը գգուելով զայն նուաստացնել՝ երբէք խելք չէ : Մոլի գործաւորը քիչ գործ կը հանէ և արտադրածն ալ ստոր տեսակէ կ'ըլլայ :

Գործաւորին պէտք է պատշաճ զբօսանք հայթայթել և զինքը ուրախ ընել : Գործարանները շրջապատուած ըլլալու են հասարակաց պարտէզներով և ճեմելիքներով : Հանդէսներ և նուագածութիւնք աւելորդ ծախք սեպուելու չեն և որչափ հոգ տարուի գործաւորին երջանկութեան՝ վստահ ըլլալու է թէ նոյնչափ անոր աշխատութեան արտադրութիւնը մաքուր և գեղեցիկ կ'ըլլայ :

Գործաւորին համար նաև կան բազմաթիւ նկատելի կէտեր որպէսզի անոր աշխատութիւնը աւելի արդիւնաւոր ըլլայ, այս նպաստաւորութեան պայմաններն են հետեւեալները

Ա. Յարմար ատենին.
Բ. Յարմար տեղին.
Գ. Յարմար կերպով.

Նախ. — Աշխատութիւն մը պէտք է կատարուի յարմար ատենին ամէն առաւելագոյն օգուտը քաղելու համար : Երկրագործը հողը կարօրադրէ անձրեւէն ետքը երբոր հողակոյտերը կակուղցած են և հերկելը դիւրին : Շերամին սերմերը այն ատեն արթնցնելու է երբ թթենիք բողբոջած են և օդը մեղմ է և թրթուրներուն կեր տալ դիւրացած է : Ագարակապանը խոտը քաղելու է արեւուն տաքցած ժամանակ որպէս զի չորցնել և խարի վերածել կարելի ըլլայ : Ձկնորսը որսի ելլելու է իրիկուան ուշ և առտուն կանուխ երբոր ձուկը անօթի է և կարթը կը խածնէ :

Երկրորդ. — Թուզը Իզմիրէն բերել տալու է. ափիո-

նին արտադրութեան յարմար տեղն է Մալաթիա․ խնձո-
րին աղէկը կ՚ելլէ Ամասիայէն․ ասրին ընտիր տեսակը կը
գտնուի Էնկիւրի․ խաղողն կու գայ Մարթինիքէն․ Թէյը
Չինաստանէն․ Եզի լեզուն՝ Էտիրնէէն․ ծխախոտը Էսկի-
ճէէն․ բրինձը ցանելու է ճախճախուտ վայրերու մէջ,
այգին տնկելու է արեւդէմ բլուրներու վրայ։

Երրորդ․—Աշխատելու է շատ, շուտ և աղէկ բայց
միանգամայն արտադրելու բարի կամեցողութեան՝ միա-
ցնելու է գիտութիւնը։ Գործաւորը պէտք է զգուշու-
թեամբ դիտէ և պատճառները ու անոնց հետեւութիւնը
զննէ․ արդարեւ Ճէյմս Վադ, Ֆիւլդըն, Ռոպէրդս,
Սդիֆէնսըն, Հուիդդըն, Էտիսըն մեծ հնարիչները մեծ
ուշադիրներ եղած են և Արքրայթ, Կըքիս, Հարկրիվս,
Քրոմբդըն որ տարազագործութեան մեքենաներու գիւ-
տեր ըրած են, պարզ գործաւորներ էին։

ԳԼՈՒԽ Դ.

ԱՇԽԱՏՈՒԹԻՒՆ

Աշխատութեան բաժանում. — Պատճառներ. — Օգուտ. — Առարկութիւն. — Գործակցութիւն. — Ընկերակցութիւն. — Տեսակներ. — Գործաւորական խնդիր. — Արդարացի պահանջ. — Երեւակայական վտանգ. — Ընկերականութիւն։

Մարդ, իրեն պէտք եղած հարստութիւնները ար-
տադրելու համար՝ իր աշխատութեան եղանակը իր կեան-
քի պայմաններուն կը յարմարցնէ և իր գործելակերպը կը
զանազանէ ժամանակին, տեղին ու պէտքերուն համե-
մատ․ ուստի գործելու միօրինակ և անայլայլ դրութիւն
մը հռչակել չէ կարելի։

Արդ, քաղաքական տնտեսութիւնը կը յանձնարարէ
աշխատութեան բաժանում։ Աշխատութիւնը ո և է հա-
րստութիւն արտադրելու ճիգն է և աշխատութեան բա-
ժանում ըսելով պէտք է հասկնալ նոյն գործին տարբեր
մասերը զատ զատ արտադրելու ջանքը։

Երբ մարդիկ ընդարձակ երկրի մը վրայ ցրուած
կ՚ապրին՝ անոնց անհամերաշխ կեանքը կը ստիպէ միեւնոյն
մարդը իր ամէն կարգի պէտքերը ինք հոգալ․ ալ ո՞ւր կը
մնայ նոյն գործին այլ և այլ մասերը բաժնել։ Ինք է
դաշտին մշակը, հնձողը, ինք է աղօրէպան, փռապան,
հացագործ, իր տան տէրն ու ծառան, ամէն աշխատու-
թիւն իր վրայ կը կեդրոնացնէ։

Բայց մեկուսացեալ կեանքէն մարդ ինչ համ կ՚առնէ, ինքն իրեն առանձնացած ինչ կրնայ ընել։ Իր կըղզիացեալ դիրքէն պէտք է դուրս ելլէ և իր եսասիրութիւնը աւելի շահաւոր կը գտնէ ընկերական կեանքի փոխադարձ աջակցութիւնը։

Այն ատեն, մեծ կեդրոններու մէջ, զատ զատ մարդիկ, մարդկային կեանքի ամբողջական գործունէութեան այլեւայլ մասերուն կը պարապին. ամէն մարդ իր գործի բաժինը կ՚առնէ և փոխադարձաբար իրարու պակասը կը լրացնեն որով արդիւնքը աւելի ճոխ կ՚ըլլայ։

Այսպէս է մեղուին փեթակին մէջ ուր ամէն մեղու իր բջիջը խարխալով կը լեցնէ. այսպէս կ՚ընեն մրջիւնները երբ իրենց ժրաջան խումբին ամէն մէկ անհատ իր չիղը կռնակն առած իր բոյնը կը տանի։

Բազմամարդ քաղաքներու մէջ մարդկային ընկերութեան շահերը նոյնպէս կը տնօրինուին. որովհետև մարդիկ հոն կող կողի կ՚ապրին և այդ մօտաւորութիւնը նոյն գործը մարդոց մէջտեղ բաժնելու դիւրութիւնը կը հարթէ։

Մեկուսացեալ գիւղի մը անծանօթ մէկ անկիւնը բըժիշկ մը դիւրաւ չի կրնար իր ապրուստը գտնել և հոն սափրիչ մը որ քիչ շատ բանէ կը հասկնայ՝ պէտք եղած ատեն արիւն կ՚առնէ, ակռայ կը քաշէ, հիւանդի դեղ կուտայ, կ՚ածիլէ միևնոյն ատեն խանութին մէկ անկիւնը դիզուած նպարներն ալ կը վաճառէ. այսպէս նոյն մարդը թէ բժիշկ է, թէ սափրիչ, թէ ատամնաբոյժ է, թէ նպարավաճառ և թէ դեղագործ։

Բայց մեծ քաղաքի մը մէջ բժիշկը զատ է, բեկաբոյժը զատ, վիրաբոյժը զատ, ակնաբոյժը զատ, ատամնաբոյժը զատ, մանկաբարձը զատ, յիմարաբոյժը զատ, հիւանդ դարմանողը զատ, և ամէն մէկը իր յատուկ պաշտօնը, իր մասնագիտութիւնը ունի։

Այսու հանդերձ եթէ միևնոյն գործին տարբեր մասերուն վրայ զատ զատ կ՚աշխատին՝ վերջնական արդիւնքը միացնել և ամբողջ արտադրել պէտք է. ուրեմն քաղաքական տնտեսութիւնը աշխատութեան բաժանման իբրև բնական հետեւութիւն կը պատուիրէ անոր հակադարձն ալ այսինքն գործակցութիւն. այսպէս

Ա. Աշխատութեան բաժանում.

Բ. Աշխատութեան գործակցութիւն։

Աշխատութեան բաժանումը մասնաւոր կերպով կը կատարուի տարազագործութեան, ճարտարութեան, ձեռարուեստի հսկայ գործարաններուն մէջ ուր ամէն մէկ գործաւորի կը տրուի գործին այն մասը որ իրեն կը պատշաճի իր ձեռնհասութեան, իր հմտութեան և իր ճարպիկութեան համեմատ։

Աշխատութեան բաժանման անժխտելի զօրութիւնը իր հրաշալի արդիւնքով ապացուցուած է և Ադամ Սմիթ, անգղիացի տնտեսագէտը երեք պատճառ ցոյց կուտայ աշխատութեան բաժանման։

ՊԱՏՃԱՌ

ԱՇԽԱՏՈՒԹԵԱՆ ԲԱԺԱՆՄԱՆ

Ա.—Ամէն մէկ գործաւորի միտքն ու մարմինը միանգամայն արտակարգ յաջողակութիւն կը ստանան։

Բ.—Գործաւորները ժամանակ չեն վատներ զբաղմունք, տեղ, դիրք և գործիք փոխելով։

Գ.—Գործաւորներ իրենց աշխատութեան համառօտ եղանակներ կը գտնեն և իրենց գործելու ձևը կը պարզեն։

Աշխատութեան բաժանումը ուրիշ կերպով ալ օգտակար է. այսպէս.

Ա. Ծառայութեան բազմապատկութեամբ (Multiplication des services)։ Թղթատարք, զոր օրինակ, միեւնոյն աշխատութեամբ շատ մարդոց նամակներ կը փոխադրեն, մինչդեռ իւրաքանչիւր նամակի տէր առանձին նոյն աշխատութիւնը պէտք է կատարել միայն մէկ նամակի համար։

Բ. Պատճէններու բազմապատկութիւն (Multiplication des copies). Տպագրիչը անգամ մը ձեռագիրը կապարեայ տառերով շարելէ ետք՝ նոյն ձեռագրին օրինակները հազարներով կը բազմացնէ։

Գ. Անձնական պատշաճմամբ (Adaptation personnelle). Ամէն մարդ իր անձին յարմար գործ կրնայ գտնել. մինչեւ անգամ ծերեր, կիներ և տղաք իրենց կարողութեան պատշաճող զբաղմունք կը գտնեն։

Դ. — Տեղական պատշաճմամբ (adaptation locale). Ամէն երկիր կամ քաղաք իրեն յատուկ ճարտարութիւնը կ'արտադրէ, որով արդիւնքը լաւ և շատ կ'ըլլայ։

Այս այլ և այլ պատճառներով աշխատութեան բաժանումը յաջող արդիւնք կուտայ մարդկային ճարտարութեան ամէն ճիւղերուն մէջ առ հասարակ. ինչպէս գիտութեան, արուեստից, երկրագործութեան, վաճառականութեան, տարագագործութեան եւն.։„

Բայց աշխատութեան բաժանումը իր ընդդիմախօսներն ունի որ իրաւամբ կ'առարկեն թէ՝

Ա. Անհատին կարողութիւնը կը սահմանափակէ.
Բ. Գործաւորը ճամբելու դիւրութիւն կուտայ.
Գ. Միեւ նոյն գործով զբաղելով՝ ուժի թարմութիւնը կը կորսնցնէ։

Այս առարկութիւններուն կարելի է հետեւեալ կարգով պատասխանել։

Նախ. — Գործաւորին կարողութիւնները մի և նոյն գործին զբաղելով չեն անձկանար, քանի որ գործը գրեթէ այլ եւս մեքենապէս գործելով՝ միտքը ազատ է։

Երկրորդ. — Եթէ գործաւորը մէկ գործարանէն ճամբուի, ուրիշ գործարանէ մը արձակուած գործաւորին տեղ կ'երթայ։

Երրորդ. — Գործատէրը կրնայ և պէտք է զանազանութիւն մտցնել գործաւորներու աշխատութեան մէջ որոշ ժամանակէ ետք։

Աշխատութեան բաժանումէն կը հետեւի աշխատաւորներու գործակցութիւնը որովհետեւ միեւնոյն գործին ամէն մէկ գործաւորի զատ զատ արտադրած մասերը պէտք է իրար բերելով միացնել, ամբողջ մը կազմել։ Եթէ գործի ժամանակ մարդուն սպառած ուժին արդիւնաւորութիւնը քննենք՝ կը տեսնենք թէ

ՆԱԽ. — Մէկ մարդ մը առանձին ամէն գործ ինք կ'ընէ. զոր օրինակ Շուէտցի կամ Նորվէկիացի գիւղացին իր տունը ինք կը կանգնէ, իր հողը ինք կը մշակէ, իր ձին ինք կը դարմանէ, իր սայլը ինք կը շինէ, իր կահ կարասիքը ինք կը պատրաստէ, իր հագուստը ինք կը կարէ։

ԵՐԿՐՈՐԴ. — Շատ մարդիկ կը միանան նոյն գործը կատարելու հաւաքաբար. զոր օրինակ նաւազները անուորդին կը լծուին նաւուն խարիսխը ծովէն վեր առնելու։ Անոնց արտադրելու ուժը իրարու վրայ կը բարդուի մի և նոյն գործին վրայ։

ԵՐՐՈՐԴ. — Ամէն մէկ մարդ զատ զատ ամբողջ գործ մը առանձին կը կատարէ. զոր օրինակ, դերձակը մի միայն դերձակութիւն կ'ընէ, դարբինը մի միայն դարբնութիւն։ Անոր արտադրելու ուժը կը կեդրոնանայ մի և նոյն գործին վրայ։

ՉՈՐՐՈՐԴ. — Շատ մը գործաւորներ կը միանան

և նոյն գործին այլ և այլ մասերը կը կատարեն. զոր օրի-նակ մէկը ժամացոյցին անիւը կը շինէ, միւսը զսպանա-կը, ուրիշ մը սլաքը, ուրիշ մը տախտակը, ուրիշ մը շղթան, ուրիշ մը տուփը: Անոնց արտադրելու ուժը մի և նոյն գործին մէջ իրարու վրայ կը բարդուի:

Ուրեմն այս վերջին կատարելագործեալ եղանակով անհատական ջանքերու առանձին արդիւնքը փոխադարձ աջակցութեամբ կը բաղադրուի և կը լրանայ և ընկերու-թեան օգուտը կը հաստատուի:

Արդէն ամբողջ մարդկութիւնը ընկերութիւն մըն է այլ և այլ գործակցութեամբ իրարու միացած. անոր հա-մար մարդոց աշխարհածաւալ բազմութիւնը սովոր ենք կոչել ՄԱՐԴԿԱՅԻՆ ԸՆԿԵՐՈՒԹԻՒՆ:

Մարդկային ընկերութիւնը իրար միացած է՝ չէ թէ միայն ազգերու մէջ կնքուած պատերազմի և խաղաղու-թեան դաշնագրերով, հապա նաև աւելի զօրեղ և աւելի բանաւոր շահակցական միութիւններով. այսպէս

Ա. Հեռագրական միութիւն
Բ. Թղթատարական միութիւն
Գ. Միջազգային իրաւարարութեան ատեան
Դ. Շոգեկառքերու միութիւն
Ե. Դրամական միութիւն
Զ. Չափուց եւ կշռոց միութիւն:

Իւրաքանչիւր ազգ ինքն իր մէջ ընկերութիւն մըն է ընդհանուր շահերով համերաշխած արտադրելու հա-մար հաւաքական հարստութիւն: Միւս կողմէ ամէն մէկ ընտանիք նոյնպէս ընկերակցութիւններ են և հայր, մայր, քոյր, եղբայր, ազգականներ շահերու նոյնութեամբ իրա-րու մօտեցած կը կենակցին. միայն թէ ասոնք բնական ընկերակցութիւններ են որոնց մէջ գտնուելու ի հարկէ ստիպեալ են մարդիկ:

Առաւել յաճախաբար մասնաւոր ձգանց միացում են մի և նոյն նպատակով մի և նոյն շահու համար խումբ մը մարդոց հաւաքական գործակցութիւնը որ ընկերակ-ցութիւնք կը կոչուին և իրենց առաջադրեալ նպատակին համեմատ խիստ այլազան են այսպէս:

Ա. Կրօնական Ընկերակցութիւն
Բ. Քաղաքական »
Գ. Բարեգործական »
Դ. Ուսումնական »
Ե. Երկրագործական »
Զ. Արուեստական »
Է. Առեւտրական »
Ը. Փոխադարձ օգնութեան »
Թ. Վարկի »
Ժ. Գործաւորական »
ԺԱ. Ապահովագրութեան »

Ամէն ընկերակցութեանց մէջ, ձգանց միացման և միջոցներու կեդրոնացման պատճառով՝ Աշխատութեան եւ դրամագլխոյ զօրութեան և արուեստական և արտադրիչ զօրութեան յաւելում կայ. այսինքն միջոցներու կուտա-կում կայ որ եթէ ցրուած մնային՝ ապարդիւն կամ նը-ուազ բեղմնաւոր պիտի ըլլային:

Ընկերակցութեան ոգիին զարգացումը արդի ժամա-նակիս մէջ ձգանց համախմբումներ արտադրեց, որոնց արդիւնքը խիստ օգտակար եղաւ մարդկային ընկերու-թեան: Այս ընկերակցութիւններուն նկարագիրը՝ ընկե-րական պայմաններուն համեմատ, կը զանազանի: Այս պայմաններն են անոր տեւողութիւնը, դրամագլուխը, աշխատութեան բաժինը, շահու բաժանման եղանակը, ընկերակցողներու, բաժնորդներու, տնօրէններու և այ-լոց դերն ու պատասխանատուութիւնը:

Ընկերակցութիւն կայ ձեռնարկուաց միջեւ, ընկերակցութիւն կայ աշխատաւորաց միջեւ, ընկերակցութիւն կայ դրամագլխոյ տէրերուն միջեւ. կան ալ ընկերակցութիւններ որ խառն կերպով կազմուած են։ Ընկերութեամբ մասնաւորներու մեծ ու փոքր դրամագլուխը և նիւթական ուժը նոյն նպատակին իրականացման համար միացնելու նկատմամբ ամէն քաղաքակիրթ պետութիւններու օրէնսդրութիւնը ընդարձակ տրամադրութիւններ ունի և որոշած է գլխաւորաբար հետեւեալ ընկերակցութիւնները։

ԸՆԿԵՐԱԿՑՈՒԹԻՒՆՔ

Ա. Հաւաքական Ընկ. (Société en nom collectif)
Բ. Յանձնադրական » (Société commandite)
Գ. Անանուն » (Société anonyme)
Դ. Պայմանադրեալ » (Société limitée)
Ե. Գործակցական » (Société coopérative)

ԱՌԱՋԻՆ. Հաւաքական ընկերութիւնը վաճառականութեամբ զբաղելու նպատակով կը կազմուի երկու կամ աւելի անձերու միջեւ անոնցմէ մէկուն անուան տակ և դրուած դրամագլուխներուն համեմատութեամբ կը կը բաժնուի շահ և վնաս։ Եթէ սնանկութիւն պատահի, իւրաքանչիւր ընկեր թէ անհատաբար և թէ հաւաքաբար իր ամբողջ հարստութեամբ պատասխանատու է եղած վնասին։

ԵՐԿՐՈՐԴ.— Յանձնադրական ընկերութիւնը վաճառականութեամբ զբաղելու նպատակով կը կազմուի երկու կամ աւելի անձերու միջեւ. ընկերութիւնը հիմնողներ իրենց ամբողջ հարստութեամբ պատասխանատու

են եղած վնասին։ Իսկ յանձնադրողք իրենց յանձնադրած դրամագլուխին համեմատութեամբ պատասխանատու են շահին և վնասին։

ԵՐՐՈՐԴ.— Անանուն ընկերութիւնները հանրօգուտ շինութիւններ ի գլուխ հանելու համար կը կազմուին հանրօգուտ շինութեանց պաշտօնատան արտօնագրութիւնով. ինչպէս ջրանցներու պեղում, հանքերու շահագործում, երկաթուղիներ, կալուածական շահագիտութիւններ ևն. են։ Դրամագլուխը հիմնուած է արժեթուղթերու վրայ և պատասխանատուութիւնը բաժնետոմսին մէջ նշանակուած գումարը չանցնիր։ Թուղթերը հրապարակ կը հանուին և առաւելագոյն բաժնետոմս ունեցողները կընտրեն վարչական ժողով մը որ վաւերացեալ կանոնագրի մը համեմատ բացարձակ իրաւունք ունի տնօրինելու։

ՉՈՐՐՈՐԴ.— Պայմանադրեալ ընկերութիւնը կը կազմուի սահմանափակ թիւով անձերու միջեւ առեւտրական գործեր վարելու։ Դրամագլուխը մեծագումար բաժնետոմսերով ներկայացուած է որուն հաւասար է պատասխանատուութիւնը։

ՀԻՆԳԵՐՐՈՐԴ.— Գործակցական ընկերութիւնը կը հաստատուի կազմակերպուած գործերու մասնակցելու, ինչպէս նաեւ մասնաւորաց հետ ընկերանալով նորահաստատ ձեռնարկներ յառաջ տանելու։ Մասնակցող անդամներուն թիւը փոփոխական է ինչպէս նաեւ իրենց մասնակցական բաժինը։ Պատասխանատուութիւնը կ՚ըլլայ ընդհանրապէս մասնակցած դրամագլխին չափ։

Չենք խօսիր կրօնական, բարեգործական, քաղաքական, ուսումնական ևն. ընկերութեանց վրայ որովհետեւ նիւթական շահու արտադրութիւն չեն նկատեր անոնք. բայց գործաւորական ընկերակցութիւնք այժմէութիւն

ունին և որքան որ ներկայ գործոյս անձկութիւնը՝ նոյնքան բան պիտի ըսենք անոնց մասին։

Ընկերական սկզբանց գործադրութիւնք հնարաւոր դարձուցին ամէն արուեստից գործաւորներու բազմաթիւ գործակիցներով ընկերակցական խումբեր կազմել։ Տարբեր բան է սակայն գիտնալ թէ ընկերական շահը անհատական շահին զօրութիւնը պիտի կրնա՞յ ունենալ կամ սակաւաթիւ և ընտիր գործաւորներու մէջ հնարաւոր եղած միաբանութիւնը բազմաթիւ և անհաւասար դաստիարակութիւն առած գործաւորներու մէջ տեղի պիտի կրնա՞յ ունենալ։

Ինչ որ տեղի տուած է գործաւորական խնդիրին, գործարանատէրերու չարաչահութիւնն է որ ջանացած են թոշակները կրճատել, անչափահաս տղաք գործածել, կիներ իրենց ուժէն վեր գործերու յատկացնել, գործարանները հակառողջական վիճակի մէջ դնել և աշխատութեան ժամերը երկարաձգել։

Ուստի կը պահանջեն ութը ժամ աշխատութիւն, ութը ժամ քուն, ութը ժամ հանգիստ. շաբթուան մէջ մէկ օր արձակուրդ, բաւականաչափ թոշակ, անչափահաս տղոց և կանանց պաշտպանութիւն, հանգստեան թոշակ, հանգստաւէտ գործարան, ևն։

Արդարացի փափաք մըն է գործաւորական ընկերակցութիւնները հետզհետէ բազմացնել, ճարտարութեան արդի գործադրիչներու հետ մրցիլ, թոշակով գործարանին մէջ աշխատողները փոխել գործարանատիրոջ ընկերներու որ փոխանակ թոշակի՝ տանին շահաբաժին և վերջապէս օր մը ճարտարութեան սահմանէն դուրս հանեն դրամագլխի տէրերը և գործի ձեռնարկուները։

Բնական է որ գործարանատէրք, հանքատէրք, հողատէրք, ձեռնարկուք և դրամատէրք հակառակ միաբանութիւններ կազմած են իրենց շահերը պաշտպանելու. և շատեր գործաւորական ընկերութիւններու այս ձկտումը տեսնելով՝ կը փափաքին որ անոնց ձեռքէն ինքնորոշութեան ազատութիւնը առնուի։

Բայց գործելու ազատութիւնը՝ իր ամէն ձևերուն տակ, միշտ հարկաւոր է որովհետև ծնունդ կուտայ յառաջդիմական խորհուրդներու և անոր ձեռնարկութեան զօրութիւն և փութաջանութիւն հաղորդելու։ Վախ չիկայ որ ընկերութիւնք սահմանէ մը անդին կարենան ընդարձակուիլ և մասնաւոր կամ սակաւաթիւ անհատներու ձեռնարկած արուեստից և ճարտարութեան տեղը առնեն քանի մը պատճառներով։

ՆԱԽ.— Անհատական շահուն զօրեղ ազդեցութիւնը՝ ուր մասնաւոր ձեռնարկները կը քաջալերէ և անոնց զարգացումը կ'ապահովէ, ընկերական գործոց մէջ անշուշտ կը տկարանայ։

ԵՐԿՐՈՐԴ.— Ընկերակցութիւն մը իրաց բնական բերմամբ Տնօրէն մը կունենայ, բայց անոր աշալրջութիւնն ու փութաջանութիւնը չի կրնար գործողութեան մանրամասն պարագաներուն վրայ նոյն անվրէպ ուշադրութիւնը ունենալ, զոր աւելի նեղ սահմաններու մէջ փակուած գործողութեան կրնայ նուիրել իր հաշւոյն գործողը։

ԵՐՐՈՐԴ.— Որովհետև այս երկու զուգակցեալ պատճառներէն ծախուց նուազ տնտեսութիւն, գեղծումներու աւելի դիւրութիւն, նուազ ինքնորոշութիւն, նուազ յաջողութեան հաւանականութիւն կարտադրուին։

Անկէց զատ, հապա ի՞նչ պիտի ըսենք նոյն իսկ (Trades-unions)ներու որ կ'արգիլեն նոր գործաւորներու մուտքը այն գործարաններուն մէջ որոնց համար պատրաստուած չեն անոնք։ Այս ընթացքը նախկին օրերու

(Corporations, jurandes, maîtrises)ները, կամ մեր հին լօնճա օստաի, ուստա պաշի, եսնաֆ խալֆաները միթէ չէ՞ն յիշեցներ:

Եւ եթէ Գործարանատէրները ընդհանրապէս կը հարստահարեն գործաւոր դասակարգը՝ միթէ այնպէս չպատահի՞ր երբեմն որ նոյն իսկ գործաւոր գործաւորի վրայ բռնանայ: Երբ Գօրնուայլի հանքերը բանելէ դադրեցան՝ այն կողմի գործաւորները բազմութեամբ դիմեցին ուրիշ ածխահանքեր ուր սակաւաթիւ բանուորներ կը գտնուէին և գործաւորի պէտք կար. բայց հոն բանողները մերժեցին ընդունիլ դուրսէն եկող իրենց բաղդակից գործաւորները որպէս զի իրենց աւուրչէքը բարձր մնան:

Այո, հասարակութիւնը թող չտար որ անչահախնդրական ծրագիրներ իրագործուին և նոյն իսկ ենթադրելով վայրկեան մը որ մարդկային անհատականութիւնը միակ կեդրոնի մը մէջ անհետանայ և ո՛չ անհատական առանձին սեփականութիւն մնայ. ո՛չ ձեռներէցութիւն, ո՛չ մրցում՝ սակայն այդ կեդրոնացումը անցաւոր վիճակ մը պիտի ըլլայ և պիտի յանգի ապակեդրոնացման և ցորչափ մարդուն ԵՍը կայ, ՇԱՀԸ երկու ծայրայեղ դրութիւններու մէջտեղ ծփանք մը պիտի ըլլայ որ պիտի չարունակէ աշխարհ կառավարել:

Աշխատողը իր աշխատութեան արդիւնքը պիտի չը զիջանի կերցնել իր ծոյլ ընկերոջը և դատարկապորտները պիտի մահանան, ինչու որ աշխատութեան գինով կեանքը ծախու կառնուի: Եւ քանի որ ամէն մէկ աշխատող գործաւոր իր արտադրած հարստութեան քանակին կը համեմատէ զանոնք սպառելու իրաւունք՝ ի հարկէ մրցում պիտի ըլլայ: Անտեղիտալի ներքին ուժ մը մարդիկը պիտի մղէ նախատեսել հարստութեան արտադրութիւնը և զայն սկզբնաւորելու համար պահեստի միջոցներ ունենալ այսինքն رأس المال դրամագլուխ մը կազմել:

ԳԼՈՒԽ Ե.

ԴՐԱՄԱԳԼՈՒԽ

Սահման.—Տարբերութիւն հարստութեան եւ դրամագլխի.—Կազմութիւն դրամագլխի.—Շրջուն եւ հաստատուն դրամագլուխ. — Վերակազմութիւն, աճեցում եւ փճացում դրամագլխի.—Գործածութիւն շահին. Անբեր դրամագլուխ.—Խնայողութեան արկղեր.--Մեքենաներ. — Մեքենաներու գործածութեան դէմ առարկութիւնք.— Դրամագլխին պատճառած անհաւասարութիւններ. — Դրամագլխին տէրը, մատակարարը, աւանդապահը:

Սովորական լեզուի բացատրութիւնները որչա՛փ կը տարբերին գիտական ոճերէն: Ժողովուրդը իր առօրեայ խօսակցութեան մէջ դրամագլուխը միշտ կը շփոթէ դրամին հետ: Քաղաքական տնտեսութիւնը այս բառով կը հասկնայ նոր հարստութիւն մը արտադրելու համար աշխատութեան անհրաժեշտ եղող սկզբնաւորիչ հարստութիւնը: (رأس المال).

Այսինքն այն ամէն արդիւնք, ամէն գործիք, ամէն հնարաւոր միջոցներ զորս ճարտարութիւնը կը գործածէ նոր արժէքներ արտադրելու համար: Եւ ստուգիւ, ի՞նչ կրնայ ընել երկրագործ մը, եթէ չունենայ մշակելի հող, մշակութեան գործիքներ. ի՞նչ կրնայ ընել արհեստաւոր մը եթէ չունենայ նախնական նիւթեր և դրամ:

Ուրեմն, հարստութիւն արտադրելու համար, բնութեան անկախ ուժերուն գործածութենէն զատ, երկու անհրաժեշտ տարրեր ևս կը պահանջուին. աշխատութիւն և ԴՐԱՄԱԳԼՈՒԽ: Այս երկու տարրերը գրեթէ անբաժան են իրարմէ:

Երկրագործը չի կրնար ինքնիրեն հերկել հողը, եթէ ձի, եզն կամ իր վարձած մշակներ չը վարեն զանոնք: Մեքենավարը չի կրնար քալեցնել շոգեկառքին վայրաշարժը եթէ ջեռուցիչ հանքածուխ չը նետէ հնոցին մէջ և ջուր չը լեցնէ կաթսային մէջ: Երկուքին համար ալ դրամ պէտք է թոշակ և այլ ծախքերը վճարելու:

Ամէն հարստութիւն դրամագլուխ չէ, բայց ամէն դրամագլուխ հարստութիւն է. հաճոյքի համար գնուած ընտիր ձի մը հարստութիւն մըն է. սակայն երբ այդ կենդանին վարձք առնելու պայմանաւ ապրանքի փոխադրութեան յատկացուի, այդ պարագային դրամագլուխ կը համարուի:

Դրամագլուխը աշխատութեան յօգնութիւնը կը պակսեցնէ և մեր պէտքերը լրացնող արտադրութեան քանակը կ'աւելցնէ: Թափառական վայրենին օրը օրին կ'ապրի շատ անգամ սովալլուկ, ինչու որ դրամագլուխ չունի: Եթէ պահեստի ուտելիք ունենայ՝ կը նստի նետեր և աղեղ կը շինէ որսալու համար ապագային, այսպէս անցեալ խնայողութեան պահեստը և ապագային համար պատրաստուած միջոցները իրեն դրամագլուխը կը կազմեն:

Աշխատութեամբ ձեռք բերուած հարստութեան մէկ մասը մեր պէտքերուն համար սպառելէն ետքը աւելցած մասը փոխանակ վատնելու՝ պահելն է խնայել: Բայց խնայել կծծիութիւն ընել և իր անձը պէտք եղածէն զրկել չէ. որչափ դատապարտելի է շռայլ մարդը նոյնչափ արհամարհելի է այն անշահ մարդը որ ինքզինքին կը վնասէ աւելցնելու համար ստացուածք մը որ ուրիշին միայն օգտակար պիտի ըլլայ:

Խնայողութիւնը ուժ և սնունդ տալով ճարտարութեան՝ արտադրութիւնը կ'աճեցնէ և սպառումը իր օրինաւոր սահմանին կը վերածէ: Անպէտք ծախքերը կըր-

նանք զեղչել և աւելորդ հաճոյքները կրնանք յապաւել, նաև անարժէք սեպուելով արհամարհուած հարստութիւնները տնտեսելով կրնանք ժամանակին բեղմնաւորել և կազմել դրամագլուխ:

Դրամագլուխը իր բնութեան կամ գործածութեան համեմատ երկու կարգի կը բաժնուի. ՇՐՋՈՒՆ և ՀԱՍՏԱՏՈՒՆ: Պէտք է գիտնալ թէ շրջուն դրամագլուխք յարատև կը ձգտին հաստատուն դրամագլուխի փոխուելու: Շրջուն դրամագլուխը նախնական նիւթն ու արտադրութիւնն է, Հաստատուն դրամագլուխը գործիքն է, ինչպէս կ'երևայ հետևեալ պատկերէն:

ԴՐԱՄԱԳԼՈՒԽ

Ա. ՇՐՋՈՒՆ	Սննդեան նիւթ Նախնական նիւթ Կատարուած գործ Դրամ
Բ. ՀԱՍՏԱՏՈՒՆ	Շէնք, խանութ, ագարակ ևն. Ցարդարմունք Տաղանդք Գործիք, մեքենայք

Երբ դրամագլուխը շրջուն է՝ ինք կը սպառի, կը ձևափոխի արտադրելով մի այլ հարստութիւն: Երբ դրամագլուխը հաստատուն է՝ կը նպաստէ ուրիշ հարստութեան արտադրման, բայց ինք նոյնը կը մնայ: Երբ գործածութեամբ ձեռք բերուած արդիւնքը կը փոխարինէ հաստատուն դրամագլխի մաշումը և կը նորոգէ շրջուններուն արժէքը՝ դրամագլուխը վերակազմեալ է. եթէ

դրամագլուխը շահ արտադրէ՝ դրամագլուխը աճած է, և եթէ վնաս արտադրէ և սպառի՝ դրամագլուխը փճացած է:

Արտադրեալ ՇԱՀԸ (profit) գործածելու չորս եղանակ կրնանք ենթադրել:

ԱՌԱՋԻՆ.—Շահողը կը փճացնէ իր շահը. այս պարագային մարդկային ընկերութեան հաւաքական դրամագլխէն ոչինչ կը պակսի, քանզի աւելի շահ մ'է կորսուածը:

ԵՐԿՐՈՐԴ.—Շահողը կը վատնէ իր շահը՝ այս պարագային մարդկային ընկերութեան հաւաքական դրամագլխէն ոչինչ կը պակսի քանզի միայն շահը սպառեցաւ:

ԵՐՐՈՐԴ.— Շահողը գնում կ'ընէ գոհարներու և կահերու իր շահով. այս պարագային մարդկային ազգին հաւաքական դրամագլուխին վրայ ոչինչ կ'աւելնայ քանզի այդ իրերը չը պիտի գործածուին արտադրիչ եղանակով:

ՉՈՐՐՈՐԴ.— Շահողը կը յաւելու իր շահը իր դրամագլխին վրայ. այս պարագային մարդկային ընկերութեան հաւաքական դրամագլուխը կ'աւելնայ. և այս է դրամագլուխը գործածելու լաւագոյն կերպը:

Դրամագլուխը անբեր է երբ կը մնայ առանց գործածութեան, դրամագլուխը արդեանց վայելումէն կը զրկէ մարդկային ընկերութիւնը և վնաս մըն է թէ դրամատիրոջ և թէ մարդկային ընկերութեան այլ անդամներուն: Ամուլ ու անբեր դրամագլուխ կը պատճառեն.

Առաջին.—Ագահին ստացուածքը զոր կը պահէ անգործ դրամարկղին խորը և կը զրկէ թէ ինքզինքը և թէ ուրիշները իր դրամագլուխին արդիւնաբերութենէն:

Երկրորդ.—Քաղաքական փոթորիկներ և երկրին մէջ

անապահովութիւն առհասարակ ամէն դրամագլուխներ կը դատապարտեն ամլութեան. արուեստները կը դադրին, վաճառականութիւնը կը կաղայ և ընդհանուր տագնապ կը տիրէ երկրին մէջ:

ԵՐՐՈՐԴ.— Ամուլ և անբեր դրամագլուխներ են անհատական տուներու մէջ գտնուած մեծագին կահեր և կազմածներ և այլ հաստատութիւններու մէջ գտնուած ոսկեղէն, արծաթեղէն զարդեր և գոհարներ: Այդ հարստութիւնները կրնային գործօն դրամագլուխ դառնալ և սնունդ տալ արուեստներու և վաճառականութեան:

Շարժուն դրամագլուխներու մեծագոյն մասը կը կազմուի նախ հանճարեղ և յարատեւ աշխատութեամբ և յետոյ ժուժկալութիւնով և կանոնաւորութիւնով: Փոքր արտադրողներուն խնայողութիւնը դիւրացնելու և ամենափոքր խնայողութիւններն ալ պէտքի թելադրութիւններէն փրկելու և զուարճութիւններու մէջ մսխուելու փորձութենէն ազատ պահելու նպատակով մարդասիրական հաստատութիւններ հիմնուած են, ամէն երկրին՝ իրեն յատուկ կառավարութեան հսկողութեան տակ:

Առաջին խնայողական արկղը հաստատուեցաւ 1810ին Անգլիոյ մէջ իսկ երկրորդը ի Ֆրանսա 1818ին, հիմա ամէն տեղ անոնցմէ կը գտնուի: Սպառողութեան և վարկի հաստատութիւններ ալ դիւրութիւն կ'ընծայեն խնայողութեան և դրամագլխի կազմուելուն, պահպանութեան և օգտակարացման. մանաւանդ զանազան կարգադրութիւններով ընծայած շահերով աւելի դրդիչ կ'ըլլան անոնց: Այսպէս են նաեւ գործաւորական ընկերակցութիւնները:

Հաստատուն դրամագլուխը կը կազմուի մասամբ այն գործիքներու յօդուածոյ կազմուածքէն, զոր մեքենայ կ'անուանենք: Մեքենաներ ճարտարութեամբ և առանց

յօգնելու անսահման գործ կարտադրեն, գործաւորին աշխատութեան կօժանդակեն անոր զօրութիւնը աւելցընելով, աւելի արագ, աւելի կանոնաւոր, աւելի աժան բանելով: Գլխաւոր մեքենաները են:

Ա. Շոգեշարժիչ.
Բ. Ելեկտրաշարժիչ.
Գ. Մանոց.
Դ. Կտաւագործոց.
Ե. Տպագրական մամուլ.
Զ. Կարի մեքենայ.
Է. Գուլպայի մեքենայ.
Ը. Շոգեկառք.
Թ. Շոգենաւ.
Ժ. Հեռագիր.
ԺԱ. Հեռաձայն.
ԺԲ. Ժամացոյց, եւն. եւն.

Գործարաններուն գլխաւոր ազդակն են գործիք և մեքենաներու հսկայ սարքուած: Գործաւոր դասակարգը պահ մը մտածեց թէ մեքենան գործաւորին գործ պիտի չի թողու. բայց փորձը հաստատեց թէ սպառման աճում և գործելու պէտք յառաջ բերելով՝ արտադրութեան գումարը կաւելցնէ, արտադրութեան գումարը քանի աւելնայ՝ արտադրող գործիքները կ'աւելնան, և քանի որ գործիքները ինքնիրեն չեն բանիր՝ զանոնք վարող գործաւորներուն թիւն ալ նոյնչափ կ'աւելնայ:

Մեքենաներու հնարուիլը անշուշտ իր անպատեհութիւնը ունի, անոնք մարդոց գործելու եղանակները կը փոխեն, բայց անոնց միջամտութիւնը տակաւ և աստիճանաւոր կերպով կըլլայ և ամէն նիւթական աշխատութիւն մեքենան կատարելով՝ մարդը այդ անգիտակից աշխատաւորին տեսուչ կըլլայ:

Ինչ որ մեքենաներու մասին ըսինք՝ կրնանք ընդհանրացնել ամէն տեսակ գիւտերու, ամէն տարրալուծական հնարքներու, ամէն կատարելագործութիւններու, ամէն տեսակ յառաջդիմութեան, ամէն վարչական բարւոքմանց, ամէն քաղաքական լաւագոյն տնօրինութիւններու մասին:

Դրամագլուխը, ըլլայ ան շարժուն թէ անշարժ, կրնայ ընկերական մեծ անհաւասարութիւններ առեղծել. այս երկիւղը մանաւանդ այն ատեն արդարանալի է երբ կը տեսնուի թէ մարդիկ յանկարծ կը հարստանան: Բայց պէտք է նկատել հետեւեալ պարագաները,

ՆԱԽ.—Դրամագլուխները շուտով և մէկէն ի մէկ չեն աճիր. հապա անոնց աճելուն համար ժամանակի և աշխատութեան պէտք կայ:

ԵՐԿՐՈՐԴ. — Դրամագլուխը միշտ կը կոտորակի իրաց բնական բերմամբ երբ կը բաժնուի զաւակներու կամ ժառանգորդներու մէջ տեղ:

ԵՐՐՈՐԴ. — Անշուշտ մարդասէր հարուստներ թէ իրենց կենդանութեան ատեն, թէ ի դէպ մահու, նուէրներ կ'ընեն և բարեգործական նպատակով դրամագլուխներ կը կտակեն, որով անոնց օգուտը կ'աճի և կը տարածուի. զոր օրինակ կը հաստատուին

Ա. Հիւանդանոց,
Բ. Որբանոց,
Գ. Ծերանոց,
Դ. Անկելանոց,
Ե. Յիմարանոց,
Զ. Ապաստարան,
Է. Դպրոց,
Ը. Ճեմարան,
Թ. Մատենադարան.
Ժ. Ճեմարան.

ՉՈՐՐՈՐԴ. — Երբ դրամագլուխի յանկարծական աճում կայ՝ այս կը ցուցնէ թէ ճշմարիտ կամ արդար չափով չէ այն: Կամ բաղդին մէկ խաղն է, և կամ անիրաւ յափշտակութիւնով և ապօրէն միջոցներով դիզուած է. այսինքն դրամագլուխի աճում չէ այն, հապա դրամագլուխի տեղափոխութիւն:

Արդ, դրամագլուխի կուտակման հետեւանքը ինչ կրնայ ըլլալ որ անոր սեփականութեան իրաւունքով դրամատիրոջ ամէն իր ուզածը ընելու թոյլ չը տրուի: Մարդ կրնայ՝ իր փառասիրական ծրագիրները իրականացնելու մտօք, վտանգել հաստատուած ընկերական կարգն ու սարք, կրնայ՝ իր ցանկութիւնները յագեցնելու դիտաւորութեամբ, խաթարել հասարակաց բարոյականութիւնը, կրնայ՝ իր ընչաքաղցութիւնը կշտացնելու համար, առ և տուրը մենավաճառի վերածել:

Ի հարկէ անակնկալ հարստութիւն մը հրապարակաւ ցուցադրուած ժամանակ հասարակաց կարծիքը կը վրդովի և ընդհանուր դատախազը իր հետապնդումը կը սկսի: Ամէն պարագայի մէջ թոյլ չեն տար որ յանկարծակամ դրամագլխով մարդ ընէ ինչ որ կուզէ՝ հապա ընէ ինչ որ համերաշխ է մարդկային ընկերութեան շահուն:

Յայտնի է թէ ժառանգութիւնը դրամագլուխի կուտակման մէկ սատարն է. ուրեմն շատ երկիրներու մէջ ժառանգութեան վրայէն՝ յօգուտ ընդհանուր ընկերութեան, կառավարական տուրք մը կը գանձուի: Ասկէ զատ, ժառանգական օրինագիրքը մարդկային կամքի և բարի տրամադրութիւններու տնօրինող և գործադրողն է:

Երբ մարդ իր առողջութեան ժամանակ վաւերական կտակով մը չէ տնօրինած իր հարստութեան ապագայ բաժանումը՝ օրէնքը կը կատարէ զայն: Մարդ կտակով իր ամբողջ հարստութեան մէկ երրորդին չափ միայն

օտար անձի կամ ո և է բանաւոր նպատակի կրնայ յատկացնել. իսկ մնացեալ երկու երրորդը պարտաւոր է ժառանգորդաց թողուլ:

Կան երկիրներ ուր հարստութիւնը հաւասարապէս կը բաժնուի արու և էգ ժառանգորդներու մէջտեղ, կան ուրիշ երկիրներ ուր արուն երկու բաժին՝ իսկ էգը մէկ բաժին կը ստանայ, կան ալ երկիրներ ուր անդրանիկ արու զաւակը կը ժառանգէ հարստութեան մեծագոյն մասը: Այս տրամադրութիւնները մեծ կնճռոտութիւններ յառաջ կը բերեն և ինչ որ ալ ըլլայ ժողովրդեան ներքին ընկերական կազմակերպութիւնը՝ պէտք է ամէն տեղ հաւասարութեան վերածուին:

Պատահական նուիրատուութիւններէն զատ՝ դրամագլուխին կազմութեան սովորական մէկ ձեւն է անշուշտ դրամօժիտը կամ այն դրամը որ կինը կը բերէ իր ամուսնոյն իբրեւ ընկերական դրամագլուխին լրացուցիչ իր բաժինը: Արդ հիմա որ տրամադրութեանց կազմուելուն պայմանները փոքր ի շատէ քննեցինք՝ կրնանք յաջորդ գլուխներուն մէջ իրենց կարգին անոնց բաշխման զբաղիլ:

ՄԱՍ Գ.

ԲԱՇԽՈՒՄՆ ՀԱՐՍՏՈՒԹԵԱՆ

ԳԼՈՒԽ Ա.

ՍԿԶԲՈՒՆՔ ԲԱՇԽՄԱՆ

Բաշխման համեմատութիւն. — Կառավարութեան բաժինը. — Տուրքը. — Հողավարձ. — Գործաւորի թոշակը. — Դրամագլուխին տոկոսը. — Սկզբունք բաշխման. — Ձեռնարկուին դերը. — Պաշտօնը. — Իրաւունքը:

Դժուար է հաստատել թէ ամէն մարդ նոյնքան եռանդով կը փութա՞յ հարստութեան ստացման պայմանը կատարելու, բայց առանց վարանման կրնանք հաստատել թէ ամէն մարդ կը պահանջէ ընկերական հարստութենէն իրեն վիճակած բաժինը:

Ամէն հարստութիւն արտադրող իրեն աշխատութեան վիճակած համեմատական բաժինը ստանալու իրաւունք ունի: Սակայն, ինչպէս ետքէն պիտի տեսնենք, ընկերական հարստութեանը ապահովութիւնը երաշխաւորող կառավարութիւնը՝ իր այս մատուցած ծառայութեան փոխարէն նախ և առաջ իր մասը, իբրև ՏՈՒՐՔ վար կը դնէ:

Այնուհետև աշխատութեան ձեռնարկուն արդիւնքը

իրաւատէրներուն հետ կը բաժնէ: Արդէն տեսանք թէ հող, աշխատութիւն, դրամագլուխ, այս երեքին գործակցութիւնով հարստութիւն ձեռք կը բերուի: Եթէ երեք արդիւնաւորիչ տարրեր մասնաւորապէս միմիայն անձէ՝ ամբողջ արտադրուած հարստութիւն անոր պիտի վերաբերէր, ինչպէս հողագործ մը որ ինք կաշխատի, իր դրամագլուխով, իր հողին վրայ:

Բայց սովորաբար իրերը այդպէս չեն պատահիր. դրամագլուխ ունեցողը իր դրամագլուխը փոխ կուտայ ձեռնարկուին որ կը վարձէ հողը և կաշխատցնէ գործաւորներ: Այն ատեն ընդհանուր արդիւնքը կը բաժնուի գործակիցներուն մէջտեղ և այսպէս կը տեսնուի որ շահերու համերաշխութեամբ արտադրութիւնը կը բաշխուի գործակիցներուն մէջտեղ այսպէս

ԲԱՇԽՈՒՄՆ

Ա. ԿԱՌԱՎԱՐՈՒԹԻՒՆ (Տուրք)

Բ. ՁԵՌՆԱՐԿՈՒ
- Հող (վարձք)
- Գործաւոր (թոշակ)
- Դրամագլուխ (տոկոս)

Քաղաքականացեալ երկիրներու մէջ ձեռնարկուներուն շահը Աշխատութեամբ, Դրամագլխով եւ Հողով գործակցող երեք կարգ իրաւատէրներու մէջ տնտեսելու արդար սկզբունքը հետեւեալներն են.

Ա. Սեպհականութիւն.
Բ. Ազատ մրցում.
Գ. Ազատ փոխանակութիւն.

Տարակոյս չկայ՝ որ առանց այս սկզբունքներու գոր-

ծագրութեան՝ աշխատութիւններու և ծառայութիւններու մատուցումը, կամահաճութեամբ ըլլայ թէ բռնի, կրնայ տեղի ունենալ յօգուտ ձեռնարկուին և ի վնաս գործաւորին։ Նոյնը կը պատահի մենավաճառներու մէջ, քանի որ պայմանագրութեամբ մը ազատութիւնը կապուած է՝ առևտրող կողմերէն մէկը կ'օգտուի ի վնաս միւսին։

Ուրեմն վերոթուեալ սկզբունքներու գործադրութենէն կը հետևի։

Ա. Բնական և օրինաւոր մենավաճառներու սահմանաւորում։

Բ. Արուեստական և ապօրէն մենավաճառներու բարձում։

Գ. Զեղծումներու և զրկանքներու դարմանում։

Բնական հարստութիւնները կը վերարտադրուին և կը բազմանան, մարդիկ զանոնք իրենց պէտքերուն կը յարմարցնեն հազարաւոր ձևափոխութեան ենթարկելով. բայց մարդուն օգտակար հարստութիւն մը արտադրելու համար՝ Գործաւոր, դրամատէր եւ բնութեան տարրեր ինքնիրեն չեն միանար. միջնորդ մը պէտք է անոնց ջանքը զուգախառնելով արդիւնաւորելու համար։ Այդ միջնորդը ՁԵՌՆԱՐԿՈՒՆ է։

Յաճախ ձեռնարկուն իր հաշուոյն կաշխատի և իր դրամէն կը վճարէ ծախքերը երբ ձեռնարկը սահմանափակ ըլլայ և գործին արդիւնաւորութենէն սպասուած օգուտը անհատական շրջանակին մէջ մնայ։ Բայց երբ իր ձեռնարկը հանրական հանգամանք ստանայ՝ պէտք կ'ըլլայ կոչում ընել ընկերական վստահութեան և դիմել հաւաքական դրամագլխին։

Ինք է որ բահ և բրիչ ի ձեռին հողը կը պեղէ և ճակտին քրտինքով կոռոգէ ակօսաբեկ գետինը. Նաև ինքն է որ կը խիզախէ դժուարին գործեր ի գլուխ հա-

նել յօգուտ հանրութեան և կը հաշտեցնէ գործաւորին աշխատութիւնը հաստատունին դրամագլուխին հետ և տակաւ կը բարւոքէ երկրին տնտեսական պայմանները։

Հողային տնտեսութենէն սկսեալ մինչև մեծ ճարտարութիւն, մանաւորի մը խոնարհ խրճիթէն սկսեալ մինչև հոյակապ ապարանք, գործարաններ, խճուղիներ, հանքերու շահագործում, քարափներ, երկաթուղիներ, ջրանցքի պեղում, անհաւատալի գիւտերու իրագործում, կախաղանաւոր կամուրջներ, փապուղիներ ամէնքը իր միջնորդութեամբ ի գլուխ կ'ելլեն։

Ուստի երբեմն ամենախոնարհ վիճակին զիջանելով անտառի մը անյայտ անկիւնը կը փորէ, կը պեղէ, երբեմն ընկերական բարձր շրջանակներուն մէջ խրոխտ կընթանայ իր ընդարձակ ծանօթութիւններով, իր հմտութիւններու պաշարով ամէնքը կը յանկուցանէ և կը համոզէ, երբեմն իր համբոյր վարքով՝ իր ճկուն բնութեամբ կը հաշտեցնէ ամէն շահեր։

Իր ստանձնելիք գործին ձեռնհաս է և սակայն իր շուրջ կը խմբէ արհեստին տեղեակ և հեղինակաւոր անձեր, որ կատարուելիք գործին ծրագիրները կուսումնասիրեն, կընդլայնեն, կը մանրամասնեն և կը պատրաստեն։ Մրցակիցներու հետ նուազուրդի և աճուրդի կը մտնէ, և անհատներու, ընկերութիւններու կամ ՀԱՆՐՕԳՈՒՏ ՇԻՆՈՒԹԵԱՆ նախարարութեան հետ կը պայմանաւորուի, յանձնառութեան տետրեր կը ստորագրէ և երաշխաւորութեան գումարներ աւանդ կը թողու։

Աշխատութեան խառն արտադրութիւնն է այն հասոյթը որ կը գոյանայ դիմաւորելու գործաւորներու թոշակը և գործածուելիք նիւթերը, գործածուելիք դրամագլուխին տոկոսը և դրամագլուխը հայթայթող ընկերութեան նախապատրաստական ծախքերը։ Երբ համագու-

մար հասոյթէն ծախքերը զեղչուելն՝ կը մնայ զուտ հասոյթը։

Եթէ խառն արդիւնքը արտադրութեան ծախքէն աւելի է՝ շահ կայ. եթէ խառն արդիւնքը արտադրութեան ծախքին հաւասար է՝ շահը զէրով կը փակուի. եթէ խառն արդիւնքը ծախքէն նուազ է՝ վնաս կայ։

Այսպէս ձեռնարկուին հանճարը ամէն ինչ չափեր ձեւեր և քաղաքակիրթ աշխարհի տնտեսագիտութեան ռահվիրան եղեր է. այսպէս ծլեր ծաղկեր է այս օրուան Եւրոպան և զարգացեալ Ամերիկան, և ուրեմն ձեռնարկուն ալ իբրև աշխատաւոր իրեն շահուն կամ վնասուն հաւանականութենէն դուրս՝ իրաւունք ունի գործի մեծութեան համեմատ առաւելութիւն մը վայելելու։ Ուստի յաջորդ գլխուն մէջ ուսումնասիրենք իր գործունէութեան նախատարրին, ՀՈՂԻՆ վիճակած արտադրութեան բաժինը։

ԳԼՈՒԽ Բ.

ՀՈՂ (հաս կամ վարձք)

Սահման հողերու արտադրութեան բաշխման. — Բաշխումն. — Տոկոս. — Վարձք. — Հաս. — Շահ. — Հասին իջնելուն եւ ելլելուն պատճառները:

Քաղաքական տնտեսութեան մէջ սովորութիւն եղած է մասնաւորապէս խօսիլ մշակելի հողերու մասին և մենք (էջ 38—41) հողերու գործածուելով արդիւնաւորման դրութիւններու մասին արդէն խօսեցանք։ Քաղաքներու հողերու վրայ կը կանգնին եկամուտ բերող շէնքեր, բայց այդ հողերը իրենց վրայի շէնքերով հաստատուն դրամագլուխի մաս կը նկատուին։

Ուրեմն մեր ուշադրութիւնը պէտք է դարձնել մասնաւորապէս արօրադրելի հողերու արգասաւորութեան բաշխման վրայ։ Երկրագործութեան ամբողջ արդիւնքէն պէտք է հանել նախ մշակութեան համար եղած ծախքը. այն է սերմնցու, պարարտութիւն, բարուօքմունք, շէնք, աշխատաւորաց թոշակ, գործիքներու պահպանութեան և խնամոց ծախք, ևն։

Ասկէ զատ պէտք է զեղչել նաև

ԱՌԱՋԻՆ.—Վերոյիշեալ ծախքերը ընելու համար գործածուած դրամագլուխին տոկոսը։

ԵՐԿՐՈՐԴ.—Հողին վրայ նախապէս դրուած շէնքերուն վարձքը և գլխաւճար։

ԵՐՐՈՐԴ.—Հասը որ հողատիրոջ կը վերաբերի հողը նախապէս հերկելով, հարթելով, պատելով, խրամ-

ներ և առուներ բանալով, ծառեր տնկելով բարւոքած ըլլալուն համար։

ՉՈՐՐՈՐԴ.—Մշակողին 1. Շահը եթէ ամէն ծախք ելլելէ ետքը զուտ արդիւնք մնայ. այսինքն 2. Մշակութեան ծախք. 3. Տէրութեան վճարած տուրք. 4. Հողատիրոջ վարձք. 5. Հաս. 6. Դրամագլխին տոկոսը վճարելէն ետքը ընդհանուր արդիւնքէն բան մը աւելնայ մեծ բան մը չէ։

ԲԱՇԽՈՒՄ

Արտադրք.=Տուրք+Ծախք+Վարձք+Տոկոս+Հաս+ ՇԱՀ

Ահա կը տեսնուի թէ մշակին դիրքը շատ վարդագոյն չէ և անշուշտ տեղի կուտայ անհամաձայն վէճերու։ Այն բազմաթիւ ծախքերուն մէջէն, որոնք վճարել ստիպուած է մշակը, ամենէն աչքի զարնողն է հասը (rente)։ Ագարակը վարձելէն (fermage) ետքը՝ մէյմըն ալ ՀԱՍ վճարել քիչ մը աւելորդ կը թուի։

Պարարտ և վաճառման կեդրոնի մօտ հողերը, նուազ արգասաբեր և սպառիչէ հեռու հողերէն աւելի արդիւնք կուտան նոյն աշխատութեամբ և նոյն դրամագլուխով։ Այս շահէն բնականաբար մաս մը կրնայ յատկացուիլ հողատիրոջ և ասով թերեւս ՀԱՍը արդարանայ։

Դարձեալ կրնայ ըլլալ որ եթէ վարձակալը լաւ պայմաններ ձեռք բերած է՝ վարձքը հողային ՀԱՍին հաւասար կամ անկէ պակաս ըլլայ և վարձակալը շահի։ Կրնայ նաև պատահիլ որ վարձակալը մրցման հանդիպելով՝ պարտաւորուի իր շահին մէկ մասը վարձքին մէջ դնել կամ վարձ վճարել այնպիսի հողի մը համար որ հողը արտադրութեան ծախքը հանէ և բնաւ հաս չի տայ։

Ուրեմն հասը հունձքի գինին անհրաժեշտ տարրերէն մէկը չէ. կրնայ արտադրութեան ծախքերէն մէկը չըլլալ. որովհետև երկրին որակութեան համեմատ արտադրուած հունձքերու գիներուն տարբերութենէն առաջ կուգայ։

Բայց տոկոսը որ վարձակալութեան մէջ հասի կը միանայ, հունձքին գինը սահմանող տարրերէն մէկն է և արմտիքներու գինին բարձրանալուն պատճառ կ՚ըլլայ։

Նոր հողերու մշակութիւնը՝ մշակական գործիքներու կատարելագործութիւնը, ճամբաներու բացուիլը, առևտրական արգելքներու բարձումը, նպարեղինաց ներածման աւելնալուն նպաստելով, այսինքն արմտիքներուն գինը իջեցնելով հողատէրներուն ՀԱՍը կ՚իջեցնեն։

Երբոր ժողովուրդին թիւը աւելնայ, ներածութիւնը դադրի, նպար գնելու համար մրցում ծագի, արմտիքներուն գինը բարձրանայ, հողատէրներ աւելի պահանջելով՝ ՀԱՍը կը բարձրանայ։

Հողեր կան որ առանց երբէք աշխատութեան պէտք ունենալու, աւելի ՀԱՍ կուտան. ինչպէս արօտներ, լիճեր, անտառներ, այգիներ։ Հողեր ալ կան որ եղած ծախքին ու աշխատութեան հակառակ՝ բերք չեն հասցներ. ինչպէս կոպճուտներ, ցախաստաններ։ Ուրեմն հասը դրամագլուխի տոկոսէն և մշակութեան աշխատութեան գումարէն տարբեր է և քիչ շատ կը նմանի՝ ԲՆԱԿԱՆ ՄԵՆԱՎԱՃԱՌԻՆ բացառիկ տաղանդի, նոր գիւտի։

ԳԼՈՒԽ Գ.

ԳՈՐԾԱՒՈՐ (*Թոշակ*)

Բաշխման համեմատութիւն. — Աւուրչէք. — Գանգատ. — Ընկերական դատակարգ.—Թոշակ.—Թոշակին սակը.—Բարձրանալուն եւ իջնելուն պատճառները.—Գործակցական Միութիւնք, Գործադուլ.— Արտաքսում. — Անպատեհութիւններ. — Հաշտարարութիւն. — Կառավարական հսկողութիւն.—Իրաւախոհութիւն. — Գործ գլուխ աշխատութիւն.—Յանձնարարութիւնք— Հանգստեան թոշակ.—Մասնակցութիւն շահուց:

Աշխարհիս վրայ սփռուած բնական հարստութիւնները ՄԱՅՐ ԲՆՈՒԹԵԱՆ ձրիատուր պարգեւներն են․ իսկ արուեստական հարստութիւններէն անտարակոյս անոնք միայն բաժին ունին որոնք ո և է կերպով աշխատած են այդ բարիքներու արտադրութեան։ Ուրեմն զարմանալի չէ՞ տեսնել կեանքով լեցուած հուժկու գործաւորը որ ապրուստի տարրական պէտքերէն անգամ զրկուած է։ Ի՞նչ պիտի ըսէ արդեօք իր սիրատուն զաւակներուն և իր նորատի կնոջ երբ իրիկուան ձեռնունայն տուն դառնայ և այդ անօթի բազմութիւնը իրմէ հաց ուզէ։

Այո՛, ահա յանկարծ դադրեցան աշխատութիւնները և ալ աւուրչէք չի վճարուիր։ Հանքերու մութ վիրապներուն մէջ խորասուզող բանուորը, ծովուն փրփրադէզ անդունդները ճեղքող անվեհեր նաւաստին, կամ անարեւ գործարաններուն թոհ ու բոհին մէջ արեւ օրերը նսեմացնող գործաւորը անգութ բաղդին ձեռք խաղալի՛կ են

միթէ։ Գործաւորի կապոյտ շապիկը անոր ճակտին դրոշմուած աղուեստախարա՞ն մըն է որ մարդկային ընկերութեան ամէնէն պիտանի անդամը ամենէն աւելի տառապելու դատապարտուի։

Ուրեմն հարստութեան բաշխման ժամանակ գործաւորական հարցը անտեսագէտին համար միշտ այժմէութիւն պիտի ունենայ և աշխատաւորին աւուրչէքի խնդիրը միշտ պիտի յուզուի, որչափ ժամանակ որ աշխարհք չարունակէ աշխարհք մնալ և իր վրայ բաւական թուով մարդ ապրած կրէ։

Տեսէ՛ք, բանուորին աւուրչէքը, գործաւորին շաբաթականը, սպասաւորին ամսականը, կոմարածին տարեկանը, զինուորին ռոճիկը, փաստաբանին վարձքը, պաշտօնեաներուն թոշակը՝ ամէնքն ալ, աշխատութեան փոխարինութիւն և ամէն մէկուն վիճակած բաժինն է։ Բայց երբ տնտեսագիտութեան խօսք կ'ընենք՝ միտքերնիս այն դասակարգը կուգայ որ ամենէն շատ կ'արտադրէ և ամենէն շատ կը զրկուի։

Աշխարհք գործաւորներու ընդարձակ դաշնակցութիւն մըն է, աշխատելու կարող ամէն մարդ պէտք է մարդկային ընկերութեան մէջ իրեն վիճակած գործի բաժինն ստանձնէ և անոր փոխարէն իր կեանքի պահպանման բաւականաչափ ապրուստ ստանայ։ Իսկ անգործ մարդը, ինչ ալ ըլլայ իր ընկերական վիճակը, պէտք է զրկուի ապրուստի միջոցէ եթէ գործելու անկարող չէ։

Այսուհանդերձ գանգատը ննջամիտ խորհրդատու մըն է, մեր ուշադրութիւնը՝ մեր իրաւանց պաշտպանութեան յարմարագոյն միջոցներուն վրայէն, կը դարձնէ ուրիշներուն իրական կամ երեւակայական զանցառութիւններուն վրայ և չարիքը դարմանելու թանկագին ժամանակին կորսուելուն պատճառ կ'ըլլայ։

ՆԱԽ. Սա որոշենք թէ մարդկային ընկերութեան արդի կազմակերպութեան մէջ արգելք մը դրուա՞ծ է մէկ ընկերական դասակարգէն միւսը անցնելու և եթէ չէ՝ ուրեմն ինչո՞ւ գործաւորաց դասակարգը չի մտներ պանքաներ վարող դասակարգին շարքերուն մէջ կամ թեկնածու չի հանդիսանար կառավարական պաշտօններու ։

ԵՐԿՐՈՐԴ. Եթէ իր ընտրած ընկերական վիճակին մէջ իրեն վիճակած համեմատական փոխարինութենէն կը զրկուի՝ ինչո՞ւ իր գանգատը չուղղեր այդ կէտին վրայ և կարծես զինք կեղեքողներուն ձեռք օրինաւոր փաստ մը տուած ըլլալու համար՝ երբեմն նաև անիրաւ պահանջներ ալ կ'ընէ ։

Քաղաքական տնտեսութիւնը ուրեմն մէկդի կը թողու բժիշկին, փաստաբանին, քարոզիչին, նկարիչին, քանդակագործին թոշակը որ մտաւորներու յօժարութեան որոշած չափին համեմատութեամբ կը տրուի. և կը ծանրանայ ընդհանրական հանգամանք ունեցող գործաւորական դասակարգին թոշակի խնդիրով, վստահ թէ մտաւոր թոշակներու խնդիրներն ալ անով կը կանոնաւորուին ։

ԹՈՇԱԿԸ աշխատութեան ընթացիկ գինն է և այս գինը աշխատողներուն և աշխատցնողներուն մէջտեղ ազատ համաձայնութեամբ կը կարգադրուի ։ Երբոր միևնոյն աշխատութեան համար պատրաստ շատ գործաւոր կայ՝ գործաւորներն են որ իրարու գին կը կտրեն և թոշակին սակը կ'իջեցնեն. ո՞վ որո՞ւ ինչ ըսէ ։ Իսկ երբ նոյն աշխատութեան համար պէտք եղածէն քիչ գործաւոր կայ գործատէրն է որ վեր գին կ'առաջարկէ և թոշակին սակը կը բարձրացնէ և անշուշտ գործաւորը գոհ է ։

Միւս կողմէ եթէ տրամադրելի շատ դրամագլուխ կայ նոյն թիւով գործաւորներու համար, ձեռնարկները

աւելի թիւով գործաւոր կը պահանջեն և թոշակին սակը կ'իջնէ, ապա թէ ոչ՝ կը բարձրանայ ։

Հունձքերը անյաջող գացած տարին կամ երբ երկրի մը մէջ սով տիրէ՝ մշակը ցորեն չունի որ ծախէ և դրամով կտաւեղէն և այլ պիտոյք գնէ, հետևաբար տարազուց գործարանները կը պարտաւորին իրենց գործաւորներէն մէկ մասը ճամբու դնել և պահածնուն թոշակի սակը իջեցնել ։

Երբ գիւղացիին վաստակը արդիւնաւոր և առատութեան տարիներ ըլլան՝ շինական ժողովուրդը իրեն պակսած կտաւեղէն և այլ պիտոյքը գնել կը փութայ. մեծ կեդրոններու մէջ գործարաններ ապրանքը պատրաստելու չեն հասնիր, գործաւորի խնդրանքը կաւելնայ և նոյն համեմատութեամբ կը բարձրանայ թոշակին սակը ։

Եւ ինչ օգուտ ունի թոշակին սակը բարձր եղող երկիրներ դիտել երբ հոն ապրանքին գինն ալ սուղ է և նպարեղինաց արժէքը բարձր, գործաւորը իր աջ ձեռքով առածը ձախ ձեռքովը կու տայ. ուստի ինչ տարբերութիւն կայ թոշակին սակը իջեցնելուն մէջ երբ նպարեղինաց գինը կտրի և ապրանքը աժաննայ ։

Ատամ Սմիթ ալ հինգ գլխաւոր պարագաներ կը յիշէ որ գործաւորին աւուրչէքին վրայ կազդեն և պատճառ կըլլան թոշակին սակին բարձրանալուն կամ իջնելուն ։

ԱՌԱՋԻՆ. Պաշտօն մը որչափ հաճելի է այնչափ աւելի մարդ իրեն կը ձգէ և որչափ աւելի թեկնածու գտնուի նոյն պաշտօնին՝ հարկաւ նոյն համեմատութեամբ թոշակին սակը կ'իջնէ ։ Դարձեալ պաշտօն մը որչափ անհաճոյ է՝ նոյնչափ իրմէ կը հեռացնէ խնդրարկուները և թոշակին սակը կը բարձրանայ ։ Անգղիոյ մէջ ծովային զօրաց սպաները շատ չեն վճարուիր ինչու որ այս պաշ-

տօնը պատուաւոր կը սեպուի, իսկ գահիճին թոշակը շատ բարձր է ինչու որ քաղաքակիրթ երկիրներուն մէջ այս պաշտօնը անպատիւ զբաղում մը կը սեպուի։

ԵՐԿՐՈՐԴ.—Որչափ պաշտօն մը ձեռք ձգել դիւրին ըլլայ այնչափ թոշակին սակը վար կիջնէ, որչափ դժուար ըլլայ՝ պաշտօն մը ձեռք ձգել՝ նոյնչափ թոշակին սակը կը բարձրանայ։ Հանքագործ մը՝ առանց նախապէս իր վիճակին մեծ պատրաստութիւն տեսնելու, կրնայ հանքը գործել. ճարտարապետ մը տարիներով իր արհեստին համար կը պատրաստուի և շատ դրամ կը վատնէ առ այս։

ԵՐՐՈՐԴ.—Որչափ շատ տեւէ պաշտօնը՝ նոյնչափ վար կըլլայ թոշակին սակը. որչափ քիչ տեւէ՝ պաշտօնը այնչափ բարձր կըլլայ թոշակին սակը։ Նոյն գործաւորը պատահական գործի մը համար կանչուած ատեն շատ աւելի դրամ կը պահանջէ, մնայուն գործի մը համար կանչուած ատեն կը չափաւորէ իր պահանջը։

ՉՈՐՐՈՐԴ.—Որչափ շատ ըլլայ վստահութեան զեղծման վտանգը՝ նոյնչափ բարձր կըլլայ թոշակին սակը. որչափ քիչ ըլլայ վստահութեան զեղծման վտանգը՝ այնչափ ցած կըլլայ թոշակին սակը։ Պանքայի պաշտօնեային աւելի դրամ կուտան քան մասնաւոր հաստատութեան մը պաշտօնեային։

ՀԻՆԳԵՐՈՐԴ.—Որչափ շատ ըլլայ յաջողելու ապահովութիւնը՝ նոյնչափ քիչ կըլլայ թոշակին սակը, որչափ քիչ ըլլայ յաջողելու ապահովութիւնը՝ նոյնչափ շատ կըլլայ թոշակին սակը։

Արդ, ենթադրելով որ չքաւոր գործաւոր մը յանձն առնէ սակը աժան թոշակով աշխատիլ և գործատէրը անոր կարօտութենէն օգտուելով՝ անոր յանձն առած աժան թոշակով աշխատցնէ՝ յայտնի է թէ գործատէրը կը հետեւի մատուցման և խնդրանքի օրէնքին և բնութիւն

չի բանեցներ գործաւորին վրայ. արդեօք կարօտ ըլլալով քիչ ուզելուն համար քի՞չ տալու է. այդ կէտը խղճի խնդիր է, ինչու որ շահը աշխարհ կը կառավարէ։

Իմաստութիւնն այն է որ իրենց հաւաքական շահուն համար գործաւորները համերաշխին և օգնեն աղքատ գործաւորին կարօտութիւնները լրացնելու որպէս զի դիմանայ և թոշակին սակը չը կոտրէ մինչեւ որ գործատէրէն ընդունի յարմար պայման մը։ Երկար ժամանակէ ի վեր Անգղիոյ մէջ կազմուած են (Trades-Unions)ներ և այս գործակցական միութիւնները նպատակ ունին բարուոքել գործաւորին կացութիւնը։

Գործակցական միութիւններն ունին ընկերական արկղ մը որուն մէջ կը հաւաքուի բաժնեգիններու վճարմամբ բաւականաչափ դրամ օգնելու հիւանդ գործաւորին, դարմանելու գործիքներու կորուստը, նպաստելու պարապ մնացած գործաւորին, վճարելու աղքատ գործաւորին թաղման ծախքը, օժանդակելու ձախողուածի հանդիպած ընկերին։

Գործակցական միութեան անդամներ միատեղ կը խորհրդակցին իրենց հաւաքական շահերուն վրայ. առաջարկներ կը ներկայացնեն գործատէրներու յանուն գործաւոր դասակարգին, կը կազմակերպեն ի հարկին գործադուլ (grève) և բանթող։

Կարգ մը զբաղումներ կան որոնց մէջ աշխատաւորը կարելի է վարձատրել գործ գլուխ (travail à la tâche). այնպէս որ գործաւորը ազատ ըլլայ ուզածին չափ ժամ աշխատելու առանց գործատիրոջ միջամտելու. բայց այս կարգադրութիւնը ամէն տեսակ գործի չի յարմարիր։ Տարազագործութեան մէջ գործաւորը պէտք է այնքան ատեն գործին գլուխը գտնուի որքան ատեն որ կարխանաները կը բանին և մեքենաները կը գործեն և իրենց

գործարանին մէջ իրենց ներկայութեան պէտք ունին։

Այս պարագային պէտք է որոշել թէ մեքենաները որչա՞փ ժամ պէտք է բանին և հետևաբար, որչա՞փ ժամ գործաւորները պէտք է իրենց գործին գլուխը գտնուին․ այսինքն ութը՞, թէ ինը կամ տասը՞ թէ տասն և մէկ։ Ընդհանրապէս գործարանատէրը կ'ընտրէ երկար ժամեր բանուորը իր գործին գլուխը պահել որպէս զի գործաւորին ձեռքը քչէ և գործ ելլէ․ այնպէս որ այս կարգի խնդիրներու մէջ անպատճառ գործաւորներուն կարծիքը առնել պէտք է։

Բայց եթէ գործարանատէրը մէկ կողմէն աշխատութեան ժամերը զեղչէ, միւս կողմէն չի կրնար աշխատութեան թոշակը աւելցնել․ ինչու որ աշխատութեան արտադրութիւնը կը համեմատի ուղղակի աշխատութեան ժամերուն հետ։ Միւս կողմէ երբ նախապէս գործածուած մեքենաները կատարելագործուելով աւելի գործ արտադրեն՝ այն գործաւորները որ արդէն բաւականաչափ թոշակ կը ստանան՝ գոհ մնալու են միայն իրենց աշխատութեան ժամերը զեղչելով և պահանջելու չեն որ թէ իրենց աշխատութեան ժամերը պակսի և թէ իրենց թոշակը աւելնայ և թէպէտ բացառիկ պարագաներու մէջ այս կրկին զիջումը կարելի է ձեռք բերել՝ բայց աշխատութեան ժամը զեղչել և թոշակներուն սակը բարձրացնել իրարմէ տարբեր բաներ են և իրարու հետ չփոթելու չէ։

Կարելի՞ է իրական սակէն վար թոշակով տարիէ մը աւելի ժամանակ ո և է գործարանի մէջ բանուոր աշխատցնել․ ո՛չ. մրցակից գործարանատէրեր այդ գործաւորները գլխէ հանելով իրենց քով կ'առնեն։ Բայց (Trades-Unions)ները կը կարծեն թէ գործարանատէրները իրենց խելքին փչած ատեն գործաւորին թոշակը ըստ քմաց կը զեղչեն և ուստի իրենց նպատակն է թոշակներու սակին անպայման բարձրացումը։

Ո՛չ, այնպէս չէ, թոշակի առևտուրը իր օրուան գինը ունի և եթէ այդ գինը այս օր բարձր է՝ պատճառը ոչ թէ գործաւորական միութիւններուն միջամտութիւնն է, այլ Գալիֆօռնիոյ և Աւստրալիոյ ոսկիի հանքերուն գտնուիլն է որ դրամին սակը իջեցնելով՝ թոշակին սակին բարձրանալուն պատճառ եղած է․ ինչ որ յայտնի կ'ըլլայ նոյն իսկ գործարանի մէջ չաշխատող և իրենց հաշւոյն առանձին գործող բանուորներուն ալ առ հասարակ աշխատութեան վարձքին բարձրանալովը։

Արդ, փորձով հաստատուած է որ գործադուլը եթէ մէկ անգամ վնասէ գործաւոր դասին՝ ընդհակառակը տասը անգամ կը վնասէ բուն գործարանատէրերուն։ Արդարև գործաւորական միութեան վարիչներուն հրահանգով՝ ամբողջ գործաւորները մէկ մարդու պէս յանկարծ կը դադրին գործելէ, գործերը երեսի վրայ կը մնան, ապսպրանքները չեն գործադրուիր, յանձնառութիւնները չեն կատարուիր և գործաւորներ կը կործանին։

Ուրեմն գործարանատէրերն ալ իրենց կարգին կը դաշնակցին գործաւոր դասակարգին դէմ և խմբովին ու յանկարծ կարատաքնեն (Lockouts) իրենց գործաւորները զանոնք ստիպելու համար որ իրենց յաւակնութիւնները չափաւորեն և իրաւախոհ ըլլան փոխադարձ զիջումով։

Գործաւոր մը ազատ է աշխատելու կամ չաշխատելու եթէ խոստման կամ յանձնառութեան մը տակ չը գտնուիր․ այսինքն օրէնքը՝ երկրին ընդհանուր օգտին համար․ չահաւոր կը նկատէ համարձակութիւն տալ այս մասին ընտրութիւն ընելու։

Նոյնպէս ալ գործարանատէրները ազատ են իրենց բանուորները աշխատցնելու կամ չաշխատցնելու եթէ խոստման կամ յանձնառութեան մը տակ չեն գտնուիր․ այսինքն օրէնքը՝ երկրին ընդհանուր օգտին համար, չահա-

ւոր կը նկատէ համարձակութիւն տալ այս մասին ընտրութիւն ընելու։

Սակայն կը պատահի որ, թէ գործաւոր թէ գործատէր, իրենց խոստման կամ յանձնառութեան կը դրժեն և հասարակաց շահը կը վտանգեն իրենց մէջտեղ կարգադրուելիք խնդիրի մը հետեւանքով և ահա հոդ է որ ապօրինութիւնը ծայր կուտայ։ Այսպէս մարդկային ընկերութեան մէկ փոքրամասնութեան վէճին պատճառով՝ մեծամասնութիւնը կը տուժէ։

Զոր օրինակ. յանկարծ կը դադրեցնեն շոգեկառքներու երթեւեկը, ջուրի և օդային կազի բաշխումը, շոգենաւերու ընթացքը, նամակներու ցրուումը։ Արդ, մարդիկ ընկերական կեանքի համերաշխութեան պայմաններու մէջ կապրին և ոչ մէկը իր շահուն համար ուրիշին շահուն վնասելու է։ Երբ Բարիզի լոյսերը կէս գիշերին յանկարծ դադրին՝ զուարթ քաղաքին բնակիչները շիշի մը բերնին մէջ մոմ կը տնկեն ու կը վառեն և այս պատահարը առիթ կ'ըլլայ նոր երգ մը երգելու. բայց խնդիրը որչա՜փ կը փոխուի երբ Ամերիկայի երկաթուղիներու վրայ կառքերուն երթեւեկը յանկարծ կը դադրի կէս ճամբան և բանթող ընող գործաւորներ կը ստիպեն ճամբորդները որ հեռաւոր մերձաւոր քաղաքը հասնին ինչպէս որ կրնան։ Գիշերուան մութին դողահար և կիսամեռ դաշտերուն մէջ թափառող մարդիկը չեն որ գործաւորներուն այս ընթացքը պիտի գովեն։

Երբեմն նաև գործադուլ հռչակողներ Գործակցական Միութեան անդամ չեղող և լքուած գործը շարունակել ուզող գործաւորներուն կը սպառնան և բռնի զանուք կը ստիպեն միանալու գործադուլի։ Հոս անշուշտ զեղծումը կը սկսի վնասակար ըլլալ, բռնութիւնը ոճիր մըն է և չարդարանար որու կողմէ ալ գործուի։

Եթէ գործաւորները կը կարծեն որ իրենց թոշակին աճը վար կը գնահատուի՝ թող գործադուլ հռչակեն և միջոց տան որ գործարանատէրը փորձով համոզուի և իրենք առիթ ունենան իրենց պահանջման, իրաւացի կամ անիրաւ ըլլալը հասկնալու։ Եթէ գործատէրը աւելի աժան կամ նոյն գնով բանող գործաւոր գտնէ՝ յայտնի կ'ըլլայ թէ իրենք սխալեր են և պէտք է յաւակնութիւննին չափաւորեն. եթէ գործատէրը աւելի աժան կամ իրենց բանած գինով գործաւոր չի գտնէ՝ ինքը կը փութայ գոհացում տալ իր գործաւորներուն։

Մանաւանդ բարեկիրթ ազգաց և կառավարութիւններու քով ջանք մը կայ գործաւոր դասակարգին պահանջներուն գոհացում տալու, գործ հայթայթելու և գործադուլ պատահած ժամանակ իրաւարար կարգուողներ նախանձախնդիր են գործաւոր դասին ի նպաստ գործը կարգադրելու։

Անգլիոյ մէջ գործադուլի առեն հետեւեալ ընթացքը որոշուած է։

Ա. Գործատէրք և գործաւորներ կը համաձայնին իրենց պահանջն ու առարկութիւնները ներկայացնել ՀԱՇՏԱՐԱՐԻ մը որուն ընտրութիւնը և անուանումը երկու կողմին հաւանութեամբ տեղի կ'ունենայ և որուն տուած որոշումը շահակից կողմերուն համար անդառնալի և պարտաւորիչ է։

Բ. Օրողչէքի քանակութիւնը կ'որոշուի արտադրութեան վաճառման գինին համեմատ։

Պէտք է նաև աւելցնել թէ կառավարական քննիչներ ատէպ կ'այցելեն գործարանները և պատկանեալ վարչութեան կը տեղեկագրեն գործաւորներու վիճակը, աշխատութեան տեւողութիւնը, գործաւորներուն թիւը՝ չէնքին ընդարձակութեան համեմատութեամբ, առողջապահիկ պայմանները են. են։

Այնպէս որ չենք հասկնար թէ ալ ինչո՞ւ Գործակցական Միութիւններէն ոմանք ջանան իրենց արհեստը մենավաճառի վերածել և մերժել նոր աշակերտ ընդունիլ այնպէս որ արտադրողներու թիւը նուազելով արտադրութիւնը պակսի և արտադրուած ապրանքին գինը բարձրանայ և սուղի ծախուի։ Անշուշտ նոյն արհեստին վարիչներէն ոմանց չարաշահութիւնն է որ կը մղէ գործաւորները ատենով փորձուած և վնասը հաստատուած դրութիւն մը կրկին փորձելու։

Արդ նկատելով որ յաջողին և հին արհեստապետութիւններուն վերադառնան և իրենց արտադրած ապրանքին գինը իրական արժէքէն բարձր բռնեն ու մրցումը իրենց Գործակցական Միութեան անդամներուն մէջտեղ ջնջուի։ Բայց միւս Գործակցական Միութիւնները սուղ գնելով՝ կը ստիպուին իրենք ալ իրենց կարգին նոյնպէս վարուիլ և իրենց արտադրած ապրանքին գինը վրայ դնել. հետեւութիւնը այն կ'ըլլայ որ փոխանակ աժանցնելու համար մրցելու՝ հիմա մրցած կ'ըլլան գիները սուղցնելու և փոխադարձ զիրար աղքատցնելու։

Թերեւս ուրիշ հնարաւոր միջոցներ գտնուին դրամագլուխին գործածութեան եղանակը արդիւնաւորելու և գործաւորին վիճակը բարուոքելու. այսպէս.

ԱՌԱՋԻՆ.—Գործ գլուխ աշխատութիւն (Travail à la tâche et aux pièces)։ Այս տեսակ աշխատութիւնը Գործատիրոջ նուաստացուցիչ հսկողութիւնը կը վերցնէ Գործաւորին վրայէն ինչպէս կ'ըլլայ (travail à la journée) աւուրչէքով գործին մէջ։ Այս դրութիւնը աւելի նպաստաւոր ընդունելութիւն գտած է Ֆրանսայի մէջ քան յԱնգղիա և պատճառն այս է որ Ֆրանսայի մէջ հսկայ ճարտարագործութիւն չէ կատարուողը որ հա-

ւաքական աշխատութեան և միօրինակութեան անհրաժեշտ պէտք ըլլայ։

ԵՐԿՐՈՐԴ.—Մէկ քանի գործաւորներ կ'ընկերակցին և ընդհանուր գործին մէկ մասը վրանին կառնեն (Sous traitants) սակարկելով յանձնառուին հետ. գլխաւոր և սուղ գործիքները յանձնառուն կը հայթայթէ. փոքր գործիքները իրենք կը բերեն և իրենց վարձած գործաւորներուն հետ գործը ի գլուխ կը հանեն։

ԵՐՐՈՐԴ.– Այս դրութեան մէջ գործատէրը առանց գործաւորներուն թոշակէն վար դնելու՝ տարեգլխուն ամէն ծախք հանելէ վերջ, գոյացած զուտ շահը երկուքի կը բաժնէ մէկ մասը դրամատիրոջ կըլլայ, իսկ միւս մասը կը բաժնուի (Participation aux bénéfices) գործաւորներուն մէջտեղ իրենց առած թոշակներուն համեմատ։ Պապէյճ այս դրութիւնը առաջարկեց 1832ին և փորձուեցաւ Անգղիոյ Պ. Պ. Բրիքսի հանքածխարաններու և Պ. Պ. Ֆօքս Հէտ և Ընկ. եան երկաթի գործարաններուն մէջ և հետզհետէ ուրիշ ձեռնարկուներու կողմէ կը փորձուի։

ԶՈՐՐՈՐԴ.—Գործատէրներէն ոմանք ինքնաբերաբար հանգստեան թոշակ կը սահմանեն որոշ թուով տարիներ իրենց գործին մէջ ծառայող գործաւորներու համար (Caisse de retraite) և հիմա կառավարութիւնները իրենք պայման մը կը դնեն գործաւորներու հանգստեան թոշակի դրութեան անոնց թոշակէն մասամբ բան մը վար դնելով, նոյն իսկ կառավարութիւններէն ոմանք իրենց կողմանէ հանգստեան թոշակի վրայ աւելնալու համար մասնաւոր գումարներ կը յատկացնեն։

ԳԼՈՒԽ Դ.

ԴՐԱՄԱԳԼՈՒԽ (տոկոս)

Վարձք եւ տոկոս. — Դրամագլուխ. — Սակ. — Վաշխ. — Տարբերութիւն տոկոսին եւ վաշխին. — Նախապաշարում. — Սեղմումներու վնասը. — Շահու մանրամասնութիւնը. — Տոկոսին նշանակը. — Դերը:

Բաշխման ժամանակ հարստութեան արտադրութենէն բաժին մըն ալ պէտք է հանել դրամագլուխին իր կարեւորութեան չափով: Այս բաժինը կը կոչուի վարձք եթէ դրամագլուխը կը ներկայացնէ անշարժ ստացուածք մը. ինչպէս տուն, խանութ, կրպակ, յարկաբաժին: Կը կոչուի տոկոս եթէ դրամագլուխը կը ներկայացնէ շարժուն ստացուածք. ինչպէս հնչուն դրամ:

Տոկոսը շահու դրուած գումարին համար վճարուած դրամն է, սակը տարին կամ ամիսը առ իւրաքանչիւր հարիւր առնուած չափն է. ժամանակը դրամագլուխին տոկոս բերելու համար փոխառուին քով մնացած ատենն է:

Դրամագլուխին վարձքը (loyer) կամ տոկոսը (intérêt) տարբեր եղանակով գանձուած դրամագլուխին միեւ նոյն չափն է. բայց ոմանք օրինաւոր տոկոսը կը շփոթեն վաշխին (usure) հետ որ տոկոսին անիրաւ տեսակն է. վասն զի փոխառուին՝ այսինքն գործ մը սկսած ժամանակ դրամի պէտք ունեցող կամ կարօտութեան մէջ ինկողին ակարութենէն օգտուելով, բարձր սակով դրամ փոխ տալն է:

Վաշխառուն կը կեղեքէ իրեն դիմող կարօտ մարդիկը և անոնց արիւնը կը ծծէ, բառին բովանդակ նշանակութեամբ. ուստի օրէնսդէտք չափ և սահման կը դնեն սակին որպէս զի օրինաւորութեան սահմանէն չանցնի. այսպէս.

1 %, 2 %, 3 %, 4 %, 5 %, 6 %, 7 %, 8 %, 9 %,

Հասութաբեր կալուածի մը շահաբաժինը մեզ զարմանք չի պատճառեր և վարձքը իբրեւ օրինաւոր գործողութիւն կ՚ընդունինք. ինչո՞ւ ուրեմն հնչուն դրամին վիճակած շահու բաժինը մեզ զայրոյթ կը պատճառէ:

Այս օր 100,000 ֆրանքի տուն մը ունինք որ 7000 ֆրանք վարձու տրուած է. վաղը տունը կը վաճառենք և վաճառման արդիւնք 100,000 ֆրանքը 7 % շահու դնելով կը ստանանք 7000 ֆր, տոկոս: Ո՞ւր է տարբերութիւնը, ինչո՞ւ դրամագլուխը հասութաբեր կալուածի ձեւով շահեցուցած ժամանակ դատապարտելի չենք գտներ և երբ փոխառութեամբ կը շահագործուի՝ կը դատապարտենք: Փոխատուն ինքզինքը իր դրամին վայելքէն զրկելուն համար փոխարինութիւն մը ստանալու իրաւունք ունի. փոխառուն ալ անոր դրամին գործածութենէն օգտուելուն համար դրամին տէրոջ փոխարինութիւն մը ընելու պարտականութիւն մը ունի: Դրամը փոխ տուողը 7 % կը շահի և այդ շահը իրեն յանցանք կը սեպուի, փոխ առնողը 7 % կը շահի, եթէ տոկոս չի վճարէ, միթէ ատիկա իրեն վա՞րձք սեպելու է:

Կատոն, Սենեկա, Բրուտոս կը դատապարտէին տոկոսը բայց երբ կարգը իրենց գար՝ խիղճ չէին ըներ ստակնին ծանր տոկոսով փոխ տալու: Կաթոլիկ եկեղեցին ընդունելով հանդերձ հողային ստացուածոց վարձակալութեան համար փոխարինութիւն և կեղակարծ (grosse

aventure) փոխատուութեան համար տոկոս՝ մինչեւ հիմա կը դատապարտէ սովորական տոկոսը. արդեօք անո՞ր համար է որ պապական իշխանութիւնը փոխառութիւն ըրաւ Ռոչիլտ Հրեայ սեղանաւորէն:

Եկեղեցւոյ հարք Ղուկ Զ. 34 համարին կռթնին ըրին տոկոսը դատապարտելու ուր կ'ըսուի թէ «մեղաւորները մեղաւորներուն փոխ կուտան որ նոյն չափով ետ առնեն»: Այո՛, բայց հոն շահու տրուած դրամի վրայ չէ խօսքը այլ փոխ տալու. Մեծ ընկերավարը նաեւ կ'ըսէ «ինչո՞ւ իմ ստակս սեղանաւորին չը տուիր որ ես եկած ատենս շահովը առնէի. Ղուկ. ԺԹ. 16.»

Իր խնայողութեան պահեստը շահելու նպատակով փոխ տուողը և փոխ առած դրամով նոր գործ սկսիլ ու շահիլ մտադրողը հաւասարապէս գիտեն թէ իրենց լուծածը շահու խնդիր մըն է երկու կողմին համար օգտակար, ուրեմն մենք դատապարտենք թէ ոչ՝ դրամագլուխը պիտի շարունակուի շահու դրուիլ:

Մոնթէսքիօ, Հիւմ, Թիւրկօ, Ադամ Սմիթ, Պէնթամ, կատարելապէս ապացուցին թէ տոկոսի դէմ հակակրութիւն նախապաշարման հետեւանք է և կը վնասէ միանգամայն փոխառուին և փոխատուին:

Արդարեւ սեղմումներ դնել և արգիլել փոխանակ պաշտպանելու՝ վնաս կը պատճառէ փոխառուներուն, հեռացնելով պարկեշտ դրամատէրները. մինչդեռ աղքատին արիւնը ծծող տղրուկները հոն են որ 75 կուտան և մուրհակին մէջ 100 կը գրեն և անոր վրայ կ'առնեն 5 % շահ որով վաշխառութիւնը կատարելապէս անհետապնդելի կը մնայ:

Ասոր համար է որ Անգլիոյ մէջ վաշխի դէմ օրէնքը վերցած է. և ամէն տեղ պիտի վերնայ. միթէ փոխ առնողին նպատակը փոխ տուողին դրամը ուտե՞լ է որ այն-

քան ծանր պայմաններու տակ կը մտնէ, թող աչքը բանայ և իր շահը պաշտպանէ: Միւս կողմէ օրէնքը կը պատժէ ոչ թէ վաշխառուն, այլ վաշխառուին վերարկուին տակ ծածկուած գողը:

Մանաւանդ ասոր ալ պէտք չի մնար, փորձը ապացուցած է որ փոխառուն որչափ դիւրութիւն տայ պարտաքին փոխարէն տուած երաշխաւորութիւնը գրաւելու՝ այնքան նուազ մտադիր կ'ըլլայ իր պարտք առնելին վճարելու և նոյն համեմատութեամբ աժան տոկոսով դրամագլուխ կը գտնէ գործի սկսելու:

Սակայն դրամատէրը կարծուածին չափ առատ փոխարինութիւն մը չէ որ կը ստանայ, ինքն ալ իր շահը շահակիցներու հետ բաժնելու ստիպուած է այսպէս:

ԱՌԱՋԻՆ. Փոխ տուած դրամագլուխին անվճար մնացած պարագային համար իր վճարած ապահովչէքը:

ԵՐԿՐՈՐԴ. Դրամագլուխին զետեղման ու հսկողութեան պատճառած ծախքը:

ԵՐՐՈՐԴ. Դրամագլուխին պահպանման և վճարման համար պահեստի բաժին որ դրամագլուխին փճացած պարագային անոր տեղը դրուի:

ՉՈՐՐՈՐԴ. Վերջապէս փոխ տուած դրամագլուխին առ հարիւր սա չափը որ դրամատիրոջ զուտ շահը կը կազմէ:

Եւ յետոյ կառավարական տուրքը և ձեռնարկուին բաժինն ալ պէտք է նկատի առնել որով կունենանք.

Շահ = Տուրք + ծախք + Տոկոս + Ապահովչէք.

Նաեւ կարծելու չէ որ տոկոսին սակը բարձրացնողը դրամատէրն է այլ պէտք է համոզուիլ թէ սակին ելեւէջը դրամական հրապարակին պարագաներէն կախում ունի. այսպէս.

ԱՌԱՋԻՆ. Տոկոսին մէկ մասը դրամագլուխին ա-

պահովչէքը ըլլալով՝ տոկոսին սակը կիջնէ երբ դրամ փոխ առնողներուն ձեռնարկները ապահով են, և տոկոսին սակը կ'ելլէ երբ դրամ փոխ առնողներուն ձեռնարկները անապահով են։

ԵՐԿՐՈՐԴ. Տոկոսին սակը կ'ելլէ երբ ձեռնարկները շատ և արուեստական գործունէութիւնը առատ է. որովհետև դրամագլուխը փոխառուներու կողմէ հրապարակէն կը քաշուի։ Տոկոսին սակը կիջնէ երբ ձեռնարկները քիչ են և արուեստական գործունէութիւն չկայ. ինչու որ ալ փոխառուները հրապարակէն դրամ չեն քաշեր։

ԵՐՐՈՐԴ. Այս զանազան ազդեցութիւնները կամ իրարու վրայ կը բարդուին և տոկոսին սակը շատ վրայ կը դնէ և կամ զիրար կը չեզոքացնեն և տոկոսին սակը շատ կ'իյնայ։

Տոկոսին սակը կարելի է այլեւայլ երկիրներու մէջ միջիններով հետեւեալ կերպով ներկայացնել.

Ա. Անգլիա 1—3
Բ. Ֆրանսա 4—5
Գ. Ամերիկա 6—7

Դրամագլուխին առատութիւնը տոկոսին սակը կ'իջեցնէ և փոխառուները կը քաջալերուին նոր ձեռնարկներու միջամուխ ըլլալու։ Երբ երկրի մը մէջ նոր նոր ձեռնարկներ կ'ըլլան՝ ձեռնարկուները կը ստիպուին գործաւորներ աշխատցնել և ուստի անոնց վճարը կը բարւոքի և սխալ է այն խօսքը թէ դրամագլուխը աշխատութեան թշնամի է. ուրեմն դրամագլուխին մասուցած ծառայութեան փոխարէն տոկոսը վճարելով՝ պահեստի խնայողութիւններու միջոցով անոր կազմուիլը քաջալերելու է։

ՄԱՍՆ Դ.

ՇՐՋԱԲԵՐՈՒԹԻՒՆ ՀԱՐՍՏՈՒԹԵԱՆ

ԳԼՈՒԽ Ա.

ԸՆԴՀԱՆՈՒՐ ՏԵՍՈՒԹԻՒՆ

Խորհրդածութիւն. — շրջաբերում. — անոր այլ եւ այլ երեւոյթները

Կընդունինք թէ հարստութեան տէրը նաև անոր լաւագոյն մատակարարն ըլլայ. բայց ինչպէս պահեստի խնայողութեան աւանդապահը կրնայ զայն ամլութեան դատապարտել։ Գործաւորներու անցեալ վաստակին մթերքը պէտք է ներկային մէջ օգտակար վախճանի մը ծառայէ և շրջաբերի։

Եւ յետոյ ժամանակակից հարստութիւնները դիզուած են շնորհիւ մարդկային ընկերութեան արդի համերաշխ կազմակերպութեան։

Արդ, նախորդ գլուխներու մէջ տեսանք թէ հարստութիւնը արտադրողն է հողը, աշխատութիւնը և դրամագլուխը. տեսանք թէ հողը՝ մայր բնութեան ձրիատուր պարգևն է և զայն արդասաւորողը՝ գործաւորին ճակտի քրտինքն է։ Ուստի եթէ հարստութեան արտադ-

րիշ երեք տարրերէն հողը և աշխատութիւնը զեղչենք՝ ինչպէ՞ս կը կազմուին շրջուն և հաստատուն դրամագլուխներ։

Ո՛չ, հարստութիւնը պէտք չէ լճանայ. կայուն ջուրը մահաբեր կը նեխի, պէտք է հոսէ որ իր եզերքներուն վրայ կեանք և առատութեան բաշխէ։ Շրջաբերութենէ քաշուած հարստութիւնը իր հետ կը տանի գործի կեանքը և կը մահացնէ աշխատաւորը. ուստի մեկուսացուած ստացուածքը ընկերական աղէտ մըն է։

Բարեբաղդաբար քաղաքակրթութեան ճախարակը այնպէս աղէկ լարուած է որ իր անվերջ շրջանին մէջ կը ճաղապատէ և անգործ կարծուած հարստութեան ալ կատարել կուտայ իր ճակատագրական շրջաբերութիւնը որուն այլ և այլ երեւոյթներուն կրնանք հետեւիլ, այսպէս

Ա. Փոխանակութիւն.
Բ. Դրամ.
Գ. Վարկ.
Դ. Պանքա.
Ե. Հասարակաց վարկ
Զ. Վաճառականութիւն
Է. Շրջան վարկի

ԳԼՈՒԽ Բ.

ՓՈԽԱՆԱԿՈՒԹԻՒՆ

Փոխադարձութեան օրէնք. — Իրաւախոհութիւն. — Պատճառներ. — Արդիւնք եւ ծառայութիւն. — Ներդաշնակութիւն շահուց. — Շահատանք. — Արժէք. — Գին. — Ծախք արտադրութեան. — Ծայրագոյն գին. — Բանաւոր գին. — Մրցում. — Մենավաճառ.

Մարդուն իմացականութեան անհերքելի ապացոյցն է իր ցանկացած ինչքին փոխարէն իր սեփական ստացուածքէն մաս յատկացնել իր ընկերոջ և յարգել փոխադարձութեան օրէնքը։ Անբանները չեն փոխանակեր և անասունները շուկայ չեն երթար. առ և տուրը մարդուն առանձնաշնորհումն է։

Միթէ խելքն ալ այս չէ՞, մարդ ինչո՞ւ բռնադատ տիրանալ փորձէ իր ընչաքաղցութեան առարկային մինչդեռ աւելի հեշտ միջոցը կայ. ինչո՞ւ նետուի անիրաւ պայքարի մը մէջ որուն ելքը անստոյգ է իրեն համար, կընտրէ առարկութիւններով համոզել և իր ընկերոջ գոհացում տալով զայն հաճեցնել։

Իրաւախոհութիւն և համերաշխութիւն, ասոնք չե՞ն միթէ ներկայ քաղաքագիտութեան հիմունքը և նոյն իսկ այս օր որչա՞փ կը կարօտինք լաւ միտք առնել այս ողջամիտ սկզբունքը եթէ ուզենք կեանքի մէջ յաջողիլ, ինչու որ թէեւ անձնիշխան ենք բայց չենք ինքնաբաւ։

Արդարեւ Չինացիին ձեռքի շուտութիւնը չունի Գերմանացին, ո՛չ ալ Գերմանացիին հմտութիւնով կըրնայ պարծիլ Չինացին։ Պօէրին հաստատակամութիւնը չունի Անգլիացին, ոչ ալ Անգլիացիին մտքի կորովը ու-

նի Պօլը։ Եւ եթէ մարդոց խառնուածքը տարբեր է, յայտնի է թէ գործաւորէ գործաւոր արտադրելու կարողութիւնը կը տարբերի, մէկ աշխատաւոր մը տեսակ մը յարմարութիւն ունի, ուրիշ մը՝ ուրիշ տեսակ։

Նոյնը կրնանք ըսել հողագունդին այլեւայլ մասերուն համար. ամէն երկիր իր դրացի երկիրէն կը զանազանի իր բերքերով եւ իրեն յատուկ հարստութիւն մը կարտադրէ։ Սառուցեալ գօտիին տակ նարինջ չի բուսնիր, ո՛չ ալ Իսլանտայի մէջ խաղողի ողկոյզներու տեսքը աչքդ կը պարարեն։ Այրեցեալ գօտիին տակ սամոյրներ չեն թափառիր եւ Արաբիոյ անապատներուն մէջ ռէն եղջերուին չես հանդիպիր։

Մեր նախահայրերը շատ ուշ հասկցան ընկերհաշտութեան օգուտները, նախապատմական մարդը առկական կեանք մը կը վարէր կէս կուշտ կէս անօթի, կէս հագուած կէս մերկ, եւ մինչեւ առտու կէս քուն կէս արթուն մղձաւանջներու մէջ կը տառապէր արշալոյսին իր նմանները հետապնդել եւ խողխողելու համար։ Այս ճիւաղը գազա՞ն էր թէ մարդ. եթէ այս օրուան (cannibale) մարդակերները աչքի առջեւ բերենք՝ պիտի վճռենք թէ կէս գազան էր կէս մարդ։

Քանի՜ դարեր այսպէս անցան մինչեւ որ այս անշահ արարածը իմացաւ թէ իր նմաններուն փոխադարձ ծառայութեան պէտք ունի, թէ իր անձնական շահը կը պահանջէ իր եղբայրներուն հետ անկեղծաբար դաշնակցիլ։ Մարդկային տկարութիւնները անաքօղ պարզելու կարող յաւիտենական Մատեանը կը հաստատէ թէ շահերու սխալ ըմբռնումը ընդերկար շարունակեց նոյն իսկ նահապետական շրջանին մէջ եւ Յակոբ իր եղբայրը՝ Եսաւը, խաբեց եւ իր աներոջմէն՝ Լաբանէն, խաբուեցաւ։

Անձնական շահերը ապահովելու համար խաբել ու խաբուելէն լաւագոյն միջոց մը կայ անշուշտ, այն է

շահելով շահեցնել։ Մարդիկ՝ իրենց բազմատեսակ պիտոյքը իրենց ձեռքով արտադրելու անկարող, իրենց աշխատութեան արդիւնքը սկսան փոխանակել ուրիշին աշխատութեան այն արդիւնքին հետ որոնց պէտք ունէին։

Այսպէս հովիւը իր ոչխարը փոխանակեց երկրագործին ցորենին հետ, երկրագործը իր ցորենը փոխանակեց մշակին աշխատութեանը հետ, մշակը իր աշխատութիւնը փոխանակեց հովիւին հետ՝ անոր ոչխարները արածելով, հովիւը օգնեց երկրագործին՝ անոր արտը մշակելով եւ երկրագործը հովիւին ոչխարները արածեց փոխադարձաբար։

Ուրեմն քաղաքական տնտեսութիւնը կը սկսի դարձնել մեզի այն անիւին որուն գործումը հարստութիւնը շրջաբերութեան կը դնէ տեղի տալով հետեւեալ երեւոյթներուն

Ա. Արդիւնք արդիւնքի հետ.

Բ. Արդիւնք աշխատութեան հետ.

Գ. Աշխատութիւն արդիւնքի հետ.

Դ. Աշխատութիւն աշխատութեան հետ.

Սա պարագան ուշագրաւ է սակայն որ ժամանակակից մարդկային ընկերութեան անդամները աշխատութեան բաժանումը այնքան առաջ տարած են եւ իրենց մէջտեղ այս օր համերաշխութեան կապը այնքան ամրապնդուած է որ անոնց ամէն մէկը կարտադրեն ինչ որ հաւանականաբար երբէք իրենք անձամբ պիտի չը սպառեն հապա ուրիշներուն գործածութեան է յատուկ։

Ահա ակնոց շինողը տարին հարիւրաւոր զոյգ ակնոց կը պատրաստէ եւ անոնցմէ ոչ մէկը կը գործածէ քանի որ լաւ կը տեսնէ։ Ուրեմն ո՞վ պիտի հոգայ իր պիտոյքը, անշուշտ կարճատես մարդոց բազմութիւնը որոնց

մէջ կը գտնուին կօշկակարներ, դերձակներ, դարբիններ, դրածախներ են։ Այսպէս ուրեմն մեկ հոգին կաշխատի ամբողջ մարդկութեան համար եւ ամբողջ մարդկութիւնը կաշխատի մեկ հոգիին համար։

Եւ այսպէս հարստութեան շրջաբերութիւնը ընկերական կեանքի արդի պայմաններուն մէջ աւելի հնարաւոր կը դառնայ։ Էնկիւրիի լեռներուն վրայ իր հօտերը արածող հովիւը իր ցուպին ծայրով կարտադրէ Մանչէսթըրի մէջ պատրաստուած իր վերարկուին կտաւը. Պօլսոյ մէջ դաս տուող վարժապետը խօսելով կարտադրէ իր սուրճ ու շաքարը որ բնութիւնը տաք երկիրներու մէջ է դրեր և Պէլճիքայի մէջ աշխատող երկաթագործը իր մուրճին հարուածով կարտադրէ իր ամէն օրուան հացը որուն ցորենը Ամերիկայէն կուգայ։

Այսպէս տեղերու և ազգերու իրարու հետ կատարած փոխանակութիւնը ազատութեան ազդեցութեան ներքեւ աշխատութեան գինով իրարու կը հաւասարին, իսկ բնութեան պարգեւած նախնական հարստութիւնները մարդուն ձրի կուգան։ Անգլիոյ մէջ Ֆրանսայի գինին կը գործածեն՝ այն ածուխին փոխարէն որ Անգլիայէն Ֆրանսա կը փոխադրուի։

Կուզենք որ ներս ապրանք բերուի, թող տանք որ դուրս ապրանք տարուի։ Կուզենք որ վաճառանոցը նպարով լեցուի, թող տանք որ շահագէտք ազատութեամբ գնեն և վաճառեն։ Այս տեսութեան համեմատ (octroi) ներքին մաքսը և (douane) արտաքին մաքսը, (مرور تذكرهسى) ներքին գաւառաց մէջ շրջելու արտօնագիրը (passe-port(անցագիր արգելք են փոխանակութեան։

Արդ քանի որ առնչութիւնները երկրէ երկիր փոխանակութեան հետեւանքով այսքան մօտ կը բերեն

մարդիկն իրարու, ուստի աշխարհիս մէկ կողմը գէշ բան մը չը պատահիր որ անոր ազդեցութիւնը աշխարհիս միւս կողմը չի կրէ, ինչպէս նաև աշխարհիս մէկ կողմը աղէկ բան մը չը պատահիր որ անոր ազդեցութիւնը աշխարհիս միւս կողմը չի կրէ և այսպէս մարդոց շահերը իրարու հետ ներդաշնակ են։

Եւ քանի որ հարստութիւններ փոխանակութեան միջոցաւ կը ստացուին ուրեմն հարստութեան արտադրողը կը ստիպուի նոյնին ստացողը փնտռել, այսինքն գտնել յարմար տեղն ու միջոցը իր արդիւնքը փոխանակելու և շահելու։ Հոն ուր որ արտադրիչները շատ և ստացողները հարուստ են, հոն փոխանակութիւն կատարելու տեղը կամ Շահաստանն է:

Գիւղերը իրենց արտադրած ածուխը, փայտը, արմտիքը, ընդեղէնը, արջառները, ձիերը, պտուղները են դէպի քաղաք ճամբայ կը հանեն։ Քաղաքները իրենց արտադրած կերպասները, երկաթեղէնը կարասիքը, հագուստները, տպագրած գիրքերը և հրատարակութիւնները դէպի գիւղ ճամբայ կը հանեն և այսպէս մին միւսին շահաստանը կըլլայ փոխադարձաբար։

Եւրոպայէն կը ներածենք այլ և այլ մեքենաներ, հանքածուխ, երկաթ, պղինձ, քիմական նիւթեր, բրինձ, շաքար, սուրճ, են։ Մեր երկրէն կ'արտածենք կ'աշի, գլխոր, ափիոն, բուրդ, մետաքս, գորգ, կապերտ, թուչնակեր են., ահա փոխադարձ Շահաստաններ:

Փոխանակութեան միջոցին մէկ կողմը իրեն պէտք եղած իրեղէնները կ'ուզէ, իսկ միւս կողմը իր ունեցած իրեղէնները կը տրամադրէ։ Ահա ինչ որ կը կոչուի առաջարկ և խնդրանք որ առեւտուրին ոգի տալով վաճառականութիւնը կը ծաղկեցնէ։

Ոմանք պնդեցին թէ փոխանակութենէ օգուտ յա-

ռաջ չի գար քանի որ առնուած առարկան համարժէք է տրուած առարկային։ Սակայն, ինչպէս իրաւամբ դիտել կուտայ Genovesi Իտալացի տնտեսագէտը, տուողը իր ունեցածին աւելորդն է որ կուտայ ստանալու համար անոր փոխարէն ինչ որ իրեն օգտակար է. իսկ առնողը իրմէ պակասը կ'առնէ՝ օգտակար կերպով զայն գործածելու համար և փոխարէնը կուտայ իրեն աւելին։

Ուրեմն փոխանակող կողմերը, գինը աւելի վճարեն թէ պակաս, գնուած ապրանքին օգտակարութիւնն է որ կը վայելեն և եթէ օգտակարութեան համեմատ ըլլար մեր վճարումները՝ օդը և ջուրը աշխարհիս մէջ ամենէն սուղ ապրանքները պիտի ըլլային։ Այնպէս որ ամէն մարդ օգտակարութիւնը իր պէտքերուն վրայ կը չափէ և անոր համեմատ կը կատարէ փոխանակութիւնը։

Յայտարարողներ ալ եղան թէ վաճառականը ի վնաս փոխանակող կողմերուն կ'ապրի, ուստի անարգ խաբեբայ մըն է և վաճառականութիւնն ալ կազմակերպուած աւազակութիւն մը։ Բայց վաճառականը արտադրող և սպառող կողմերը իրարու կը մօտեցնէ և իր աշխատութեան փոխարէն ապրանքին գինին վրայ իր միջնորդչէքն է որ կը շահի պարկեշտութեամբ։

Արդ մենք իրերը իրենց օգտակարութեան համեմատ չենք վճարեր, այլ կը վճարենք իրենց արժէքին համեմատ։ Արժէքը հարստութեան մը վերագրուած կարեւորութիւնն է և անկախ է անոր օգտակարութենէն։ Իսկ գինը հարստութիւն մը ստանալու համար տրուած փոխարինութիւնն է, այնպէս որ արժէքէն աւելի կամ պակաս կրնայ ըլլալ և ելեւէջի ենթակայ է. այսպէս

ԳԻՆ	ԱՌԱՋԱՐԿ	ԽՆԴՐԱՆՔ
ԲԱՐՁՐ	ՇԱՏ	ՔԻՉ
ՑԱԾ	ՔԻՉ	ՇԱՏ

Հազիւ ապրանքին գինը բարձր ըլլալը կիմացուի՝ արտադրողները ամէն կողմէ ապրանք կիջեցնեն շուկան և իրենց ապրանքը կառաջարկեն սպառողներուն։ Որչափ շատ ըլլայ առաջարկը՝ այնքան շուտ կը լրանայ պէտքը և խնդրանքը կը քիչնայ։ Որչափ քիչ ըլլայ առաջարկը՝ այնքան շատ կըլլայ պէտքը և խնդրանքը կը շատնայ։

Ասկից կը հետեւի բնականաբար սակարկութիւն գնողներու և ծախողներու մէջտեղ։ Եթէ ապրանք բերողները շատ են և գնողները քիչ՝ ապրանքին տէրերը գին կը կտրեն իրենց ապրանքը ժամ առաջ ձեռքէ հանելու և ետ դառնալու համար։ Եթէ ապրանք բերողները քիչ են և գնողները շատ՝ ապրանքին տէրերը գին կը բարձրացնեն և հրապարակը ամուր կը բռնեն։

Բայց սակարանին մէջ քմահաճոյք և խորամանկութիւն չի մնար, դրամը ձեռքը եկող յաճախորդին վաճառողը չի կրնար ըսել իմ ապրանքս քեզի համար ծախու չէ,—(ապրանքը գինը տուողինն է)։ Այս է մարդկային ընկերութեան առեւտուրի համար որոշած պայմանը, ով որ շահերու համերաշխութեան պայմանին չի հնազանդիր մարդկային ընկերութենէն դուրս կ'ելլէ։

Այս ամեն դիտողութիւնները կը հաստատեն թէ՝ վաճառողին և գնողին մէջտեղ ամենամեծ ազատութիւն կը տիրէ, կը բաւէ որ արտադրողներ և սպառողներ կարենան արդարութիւնով համաձայնիլ։ Հետեւաբար

ամեն անգամ որ ծայրագոյն գին որոշուի՝ առեւտուրի ընթացքը կը բռնաբարուի. ծայրագոյն գինը ըսել է «ամէն անգամ որ բան մը գնէք՝ բնական գինին վրայ կամ դուք վաճառողին աւելի բան մը պիտի տաք կամ ան ձեզի։

Վերջապէս մարդոց անձնահաճութիւնը չէ որ արտադրութեան արդար գինը կորոշէ, հապա իրաց բնութիւնը, այսինքն արտադրութեան ծախքը և արուած աշխատութեան կամ ճգանց վարձքը, և արտադրողներուն մէջ տեղ մրցում։

Բայց ինչ կը պատահի երբ ազատութեան իրաւունքէն զեղծանելով մէկը կը գրաւէ երկրի մը մէջ սպառելիք անհրաժեշտ պիտոյքը և գինը ուզածին չափ կը բարձրացնէ։ Մարդկային ընկերութիւնը չի՞ վնասուիր իր շնորհած առեւտուրի ազատութեան հետեւանօք։ Գրաւողը մարդկային ընկերութեան շահերուն կը դաւաճանէ և օրէնքէն դուրս կապրի և անոր հետ ըստ այնմ կը վարուին և կը պատժեն։

Արդէն ըսինք (տես էջ 50) թէ ազատ փոխանակութեան ընթացքը կը խափանէ մենավաճառը, այսինքն ո և է ապրանք արտադրելու արտօնութեան մէկ անձի կամ ընկերութեան շնորհուիլը, եթէ մարդոց անհրաժեշտ պիտոյքներուն կը վերաբերին անոնք։ Բայց վնասակար բաներու արտադրութիւնը սահմանափակելու մտօք կարելի է անվտանգ արտադրութիւնը մենաշնորհի վերածել. այսպէս, օղիի, ծխախոտի, ափիոնի են.։

Փոխանակութիւնը զերծ չէ դժուարութենէ որովհետեւ արտադրուած հարստութիւններուն արժէքը իրարու չեն համեմատիր և իրարմով չեն գնուիր։ Կօշկակարը ժամացոյցի մը պէտք ունի որուն փոխարէն տասը զոյգ կօշիկ կուտայ ժամագործին։ Ժամագործը ինչ ընէ այդ կօշիկները։ Ուրեմն արժէքին չափը և իրերուն գինը ներկայացնող պայմանադրական հարստութիւն մը պէտք է որ փոխանակութիւնները դիւրանան։

ԳԼՈՒԽ Գ.

ԴՐԱՄ

Սահման — պատմական. — Թանկագին մետաղներ. — Արժէքներու չափ. — Կառավարութեանց հսկողութիւն. — Արժէքը խարդախելու արգելք. — Սկզբնական դրամ. — Երկմետաղեան դրութիւն. — Ստորաբաժանմունք դրամոց. — Թղթադրամ։

Դրամը՝ ագահին ընչաքաղցութեան առարկան, պէտք է խոստովանիլ թէ մեծ բան մը չէ և առնչական արժէք մը ունի միայն։ Եթէ ագահը իր ոսկին կոյտերուն մէջտեղ թաղենք և զայն առանձին թողունք անդեան միջոցէ զուրկ, չէ՞ մի որ անսուաղութենէ կը մեռնի և պատառ մը հացի չափ ալ արժէք չունենար ոսկին։

Դրամը մարդիկ հնարած են իրերուն գինը ներկայացնելու համար որով փոխանակութեան նախկին ձեւը պարզուած և աւելի գործնական եղանակի մը վերածուած է։ Յայտնի է թէ դրամն է պայմանադրական առարկայ մը և անոր առընչական արժէքը կախում ունի գնահատելիք իրերու գոյութենէն։

Մարդիկ ժամանակ մը առանց դրամի իրենց գործերը կարգադրեցին և տակաւին այս օր՝ երբ երկրախոյզներ Ափրիկէի ներսերը կը ճամբորդեն իրենց հետ փոխանակ ուտելիքի, կը տանին ուլունքներ, հայելիներ ապարանջաններ և խառնուտիկ առարկաներ։ Բնիկները ուրախութեամբ կը դիմաւորեն զանոնք և իրենց տրուած առարկաներուն փոխարէն կուտան բաւականաչափ սնունդ և իրենց ծառայութիւնը։

Բայց այս գործելու եղանակը դանդաղ ըլլալուն վաղ կամ անագան կը թողուի մէկ դի և ոսկէ բաղդատութեան եզր մը կը փնտռուի։ Այսպէս երկար ժամանակ Հապէշիստանի մէջ աղը գործածուեցաւ իբրեւ դրամ, Թէր-Նէօվի մէջ՝ մորինա ձուկը, Սկովտիոյ մէջ՝ բեւեռը, Ռուսիոյ մէջ՝ կաշին, Մեքսիկոյի մէջ՝ հնդիկ նուշը, Հնդկաստանի մէջ՝ տեսակ մը խեցի։

Մարդիկ հարկադրուեցան գտնել այնպիսի նիւթ մը որ հաւասարապէս յատկութիւններ ունենայ, ըլլայ կարծր, դիմացկուն, անեղծ, կարենայ հալիլ, ձուլուիլ և ամէն ձեւի մտնել և փոքր ծաւալի տակ մեծ արժէք ունենալ։ Այս տեսակ մետաղներ են ՈՍԿԻՆ և ԱՐԾԱԹԸ և ասոնց արժէքն ու գինը իբրեւ չափ կը բռնուի ամէն կարգի ուրիշ ապրանքներու արժէքին և գինին իրենց հետեւեալ վեց հանգամանքներուն համար։

Ա. Առանձին արժէք ունին.
Բ. Բաժանական են.
Գ. Նուազ այլայլական են.
Դ. Փոխադրելի են.
Ե. Հակակշիռի տակ կը մտնեն.
Զ. Փոխանակելի են.

Ա. Դրամի նիւթ կազմող ոսկիի և արծաթի միաձոյլ զանգուածներ իբրեւ ապրանք՝ մատուցման և պահանջման օրէնքին ենթակայ են։ Լոնտոնի, Բարիզի, Նիւ-Եորքի մէջ յատուկ սակարաններ կան ուր այս մետաղները ծախու կը հանուին, կը գնուին դրամ դրոշմելու և զարդի առարկաներ շինելու համար։ Ասկէ զատ պանքաներուն մէջ՝ իբրեւ փոխարժէք հարստութեան, նոյնութեամբ կը պահուին։

Ոսկին գնելու կարողութեան արժէքը (puissance d'achat) իջած է հետզհետէ. Պ. Լէպէր հաշուած է որ

մի և նոյն քանակութեամբ ոսկին ունէր հետեւեալ համեմատութեամբ արժէք։

Ը. դարու մէջ 11 անգամ աւելի.
Թ. դարու մէջ 8 անգամ աւելի.
ԺԷ. դարու մէջ 4 անգամ աւելի.
ԺԸ. դարու մէջ 2 անգամ աւելի.
ԺԹ. դարու մէջ 1 անգամ աւելի.

Ոսկիին և արծաթին արժէքի գնահատութիւնը հիմնուած է, ուրիշ առարկաներու հետ փոխանակուելու համար եղած առաջարկով կամ իրենց ճարտարութեան արդիւնքը դրամի հետ փոխելու խնդրանքով և այս մետաղներուն հանքերէն արտահանուելու համար եղած ծախքով։

Այնպէս որ ոսկի և արծաթ ձուլար (lingot) ունեցողներուն շահը զիրենք կը մղէ զանոնք ծախելու տանիլ այն տեղերը ուր անոնք աւելի հազուագիւտ են. և ընդհակառակը քաշել այն հրապարակներէն ուր առատ ըլլալով՝ վաճառման գիներնին ինկած է, այս տեղափոխութիւններու շնորհիւ կը հաստատուի ազգերու դրամական պաշարին հաւասարակշռութիւնը։

Երբ երկիր մը յանկարծ մեծաքանակ դրամ դուրս ելլէ՝ ամէն կողմէ ոսկիի և արծաթի ձուլար բերել կուտան որպէս զի դրոշմել տալով անոնց արժէքի բարձրացումէն օգտուին և արտածուած դրամին տեղ այսպէս կը կը լեցուի։

Կառավարութիւնները սակայն չեն կրնար ըստ քմաց դրամին արժէքը այլայլել. եթէ դրամին գինը կրկնապատկեն՝ վաճառք ունեցողներն ալ իրենց ապրանքին գինը կրկին վրայ կը դնեն։ Եթէ թանկագին մետաղին քանակութիւնը կէսին իջեցնեն՝ կամ չեն ընդունիր և կամ դարձեալ կրկին գին կը պահանջեն։

Հին կառավարութիւններէ ոմանք երկար ժամանակ դրամներուն արժէքը այս վերոյիշեալ երկու կերպով խարդախեցին, բայց իրենց ամէն հնարքներուն և տրուած պատիժներուն հակառակ՝ չի կրցին շրջաբերութեան մէջ պահել այդ խարդախուած դրամները։ Հռովմայ պապերուն և Ֆրանսայի Լուի Ֆիլիփ լը Պէլ թագաւորին դրոշմել տուած դրամները, որոնք համարժէք ոսկի և արծաթ դրամ չէին պարունակեր և անուանական արժէքէն նուազ գինով կը շրջէին՝ առեւտրական հրապարակէն քաշուած են։

Փութանք աւելցնել թէ ոսկի և արծաթ դրամին բաղդատական արժէքը իրարմէ կը տարբերին, վասն զի ոսկին շատ աւելի հազուագիւտ է քան արծաթը և տաւել ազնիւ յատկութիւններ ունի։

Այս մետաղներէն ո՞րը ընդունելու է իբրեւ բնօրինակ (étalon), ահա հարց մը որ տնտեսագէտները շատ զբաղեցուցած է, և այս է բնօրինակներու պայքար (lutte des étalons) կոչուածը։ Ցայսօր տէրութիւններէն ոմանք երկմետաղեան դրութեան կը հետեւին, ոմանք միամետաղեան են, այսպէս

ՊԱՅՔԱՐ ԲՆՕՐԻՆԱԿԱՑ

(Ոսկի)	(Ոսկի եւ արծաթ)	(Արծաթ)
Անգլիա	Ֆրանսա	Ռուսիա
Գերմանիա	Իտալիա	Աւստրիա
Տանիմարքա	Պելճիքա	Չին
Շուէտ	Զուիցերիա	Հնդկաստան

Անգլիոյ մէջ փողերանոցը ոսկին ընտրած և ճանչցած է արժէքին չափ և կշիռ. այսինքն բնօրինակն է այս թանկագին մետաղը որ (cours forcé) ստիպողական

ընթացք ունի. Loche և ամէն անգլիացի հին տնտեսագէտներ երկմետաղեան դրութեան ջատագով էին, Lord Liverpool վերջնապէս միամետաղեան դրութիւնը ընդունիլ տուաւ Անգլիոյ և 1816էն ի վեր շինուած արծաթ դրամոց բաղադրութիւնը վար ըլլալով՝ գիներու համեմատութիւնը (rapport) վերջացած է. ուստի արծաթ դրամով վճարումը 40 շիլինը չի կրնար անցնիլ։

Ֆրանսա երկմետաղեան դրութեան կը հետեւի և որոշուած է որ մէկ կռամ ոսկին 15, 5 կռամ արծաթ կ՚արժէ բայց դրամափոխները ոսկիին համար միշտ գլուխ կանեն։ Այս դրութիւնը իր անպատեհութիւնը ունի, ոսկիին և արծաթին բաղդատական արժէքին համեմատութիւնը միշտ նոյնը չի մնար և ($^{10}/_{155}$) կշիռը (rapport) փոփոխական է։

Արդ, երբ երկրի մը մէջ երկու մետաղներ իբր բնօրինակ ճանչցուած են և (cours forcé) ունին հաւասարապէս, պարտատէրը բնականաբար իր պարտքը կը վճարէ այն մետաղով որուն գինը իջած է և տարբերութիւնը կը շահի մինչդեռ՝ ըրած շահուն չափ, կորուստ կը պատճառէ պարտապահանջին։

Իրաւ է որ ոսկիին և արծաթին արժէքներու համեմատութիւնը գրեթէ նոյնն է բովանդակ Եւրոպիոյ մէջ, թէեւ Ուրալ լեռներու, Աւստրալիոյ (1851), Գալիֆօռնիոյ (1848) մէջ ետքէն գտնուած ոսկեհանքերուն պատճառաւ բնօրինակներու համեմատութիւնը զգալի տարբերութիւն կրեց և ոսկիին գնելու կարողութիւնը (puissance d’achat) քիչ մը պակսեցաւ։

Լատինացեղ ազգեր որ երկմետաղեան դրութենէն հրաժարած են, ալ հին դրութեան պիտի չվերադառնան և Աւստրիա, որ 1870էն ի վեր ութը և չորս ֆլօրինոց ոսկի դրամ կտրեց՝ պիտի ստիպուի հոսանքին ուղղու-

թեան հետեւիլ։ Ռուսիոյ մասին դրամական լուրջ փոփոխութիւն մը կարելի չէ յուսալ։

Գալով Սրպիոյ, Հնդկաստանի, Կոչինչինի, Չինու՝ հին արծաթը յարգի է ուր ի չգոյէ ապահովութեան դրամ թաղելու սովորութիւնը տակաւին ընդհանուր է։ Կեդրոնական Ամերիկայի եւ Մեքսիկոյի մէջ ալ արծաթ դրամ գործածել կը շարունակուի. ուստի մէկ քանի երկիրներու մէջ արծաթին (étalon) բնօրինակութիւնէ իյնալուն հետեւանօք՝ գինը կարծուածին չափ չինկաւ։

Մանր գումարներ եւ առեւտուրի միացորդ վճարելու համար պէտք եղած ստորաբաժանեալ արծաթ դրամները կը շինուին երկու դրութեան համեմատ, կամ զուտ արծաթ կամ խառնուրդ եւ այն ժամանակ այլայլած դրամներու կարգը կ'անցնին անոնք։

Երկրորդ դրութիւնը փորձուեցաւ արծաթ դրամներուն օտար երկիր գաղթելը արգիլելու համար։ Ֆրանսայի մէջ 5, 2, 1 ֆրանքները եւ 50, 25, 20 սանթիմները 0,900 արծաթ եւ 0,100 պղինձ բաղադրութեամբ կը շինուին։ Իսկ Անգլիոյ մէջ ֆլորինները, շիլինները եւ փէնսերը իրենց արժէքին ցուցուցածէն քիչ մը պակաս արծաթ կը պարունակեն։

Դրամներու խիստ մանր ստորաբաժանումները պղինձէ շինել սովորութիւն եղած է. այնպէս որ այս կարգի դրամներուն իսկական արժէքը անուանականէն շատ վար է, հետեւաբար զանոնք կրնանք (signes représentatifs) դրամի արժէքին ներկայացուցիչ նշաններ նկատել։

Ֆրանսայի մէջ պարտատէր մը չի կրնար հինգ ֆրանքէն աւելի պղինձ դրամ տալ իր պարտապահանջին։ Անգլիոյ մէջ ալ պղնձով վճարումը մէկ շիլինը չի կրնար անցնիլ։

Ֆրանսայի, Զուիցերիոյ, Պելճիքայի, Թուրքիոյ մէջ

կը շինուին Նիքէլէ դրամ, այս դրամներուն միակ անպատեհութիւնն է ճերմակ ըլլալը որով կրնան արծաթի հետ շփոթուիլ։

Թղթադրամները արժէքի ներկայացուցիչ նշաններուն յետին տեսակներն են, եւ եթէ օրինաւոր երաշխաւորութեան տակ չեն առնուած, եթէ անոնց արտադրումը սահմանափակուած չէ՝ առեւտուրը կը խանգարեն, կորուստ կը պատճառեն եւ վերջապէս կոչնչանան։

Դրամը անհուն դիւրութիւն կընծայէ հարստութիւններու շրջաբերութեան։ Ֆրանսա շատ ցորեն գնած էր սովի պատճառով Ռուսաստանէն եւ Միացեալ Նահանգներէն եւ այս իր գնումը դրամով վճարուեցաւ։ Քանի մը ամիս հազիւ անցած էր՝ երկրէն դուրս ելած դրամը ոսկի եւ արծաթ կծուարի կամ դրամի ձեւին տակ ետ դարձան եկան, վաճառքներու հետ փոխանակուելով։

Այս կերպով ցորենը վաճառքի հետ փոխանակուած էր եւ դրամը իբրեւ շրջաբերութեան միջնորդ ծառայած էր, այսպէս

Ա. Դրամ ցորենի հետ.

Բ. Վաճառք դրամի հետ.

Մարդկային ընկերութիւնը՝ քաղաքական տնտեսութեան հայեցակէտէն դիտելով, ընդարձակ վաճառանոց մըն է ուր ամէն գործաւոր իր աշխատութեան նիւթական կամ աննիւթական արտադրութիւնը կը բերէ որպէս զի փոխարէն համարժէք արդիւնք առնայ։ Ո՛չ երկիրներու սահմանագլուխը կրնայ արգելք ըլլալ հարըստութեան շրջաբերութեան, ո՛չ ալ կառավարութիւններու դրոշմած մետաղի կտորին պակսիլը։

Առեւտուրը երբէք կանգ չառներ մէկ ցամաքէն միւսը, ազգէ ազգ, եւ անգամ մը որ հաստատութիւն մը կարտադրուի՝ պէտք է երթայ եւ իր յարմար

տեղը ու ժամանակին լրացնէ զգացուած կարօտութիւնները:

Բայց ինչպէս կը շարունակուի փոխանակութիւնը երբ ո՛չ ապրանք կայ փոխարէն, ո՛չ ալ դրամ: Եթէ հարստութեան փոխարժէք ուրիշ ապրանք կամ դրամ չկայ՝ ապրանքը ապառիկ կը փոխանակուի և ՎԱՐԿ կը բացուի խնդրանքին տէրոջ, ինչու որ մարդուն բուն հարստութիւնը աշխատութիւնն է:

ԳԼՈՒԽ Գ.

ՎԱՐԿ

Վարկին բնութիւնը.—Իրական վարկ.—Վարկը դրամագլուխ չէ.—Արժէթուղթք եւ դրամատունք.—Վարկին օգուտները.—Վարկի թուղթեր.—Առեւտրական վարկ.—Սպառման վարկ եւ վտանգները:

Վարկը առեւտրական գործողութիւնները դիւրացնող միջոց մըն է որ կը կայանայ՝ մէկու մը կարողութեան և ուղղամտութեան վստահելով, անոր դրամագլուխ հայթայթել փոխարէնը վերջէն անկէ ստանալու ապահովութեամբ:

Վարկ բանալ՝ միայն ապառիկ ապրանք տալ ըսել չէ, հապա կը նշանակէ նաև գործադրել բոլոր այն միջոցները որոնցմով աշխատութեան գործիքը սեփականատէրերուն ձեռքէն գործածողներուն ձեռքը կանցնի:

Ուրեմն վարկը տեսակ մը ընկերակցութիւն է հարուստին և աղքատին մէջտեղ հաստատուած. կամ այն մարդոց որ իրենց ծնողքէն հարստութիւն ժառանգած են և այն մարդոց որ իրենց հանճարէն, բարոյականէն և փութաջանութենէն ուրիշ միջոց չունին և վարկի շնորհիւ կրնան դիւրակեցութեան հասնիլ, միանգամայն նպաստել ընդհանուր բարեկեցութեան:

Վարկին տուած միջոցները մեծ են, բայց անոր ազդեցութեան վրայ ցնորքներ կազմելու չէ, անոր օգուտը իր իսկական չափով գնահատելու է. վարկին հիմը մէկ կողմին վստահութիւնը և միւս կողմին ուղղամտութիւնն է: Եթէ չարաչար գործածուի՝ երկու կողմին ալ կործա-

նարար կ՚ըլլայ։ Վարկը կրնայ գործածուիլ բայց վարկով առածը իրը չէ՝ երբ ըլլայ ետ պիտի տայ։ Այս կէտը լաւ չը հասկնալուն հետեւանքն է կեղծ ճոխութիւն որ անպարկեշտ մարդուն ժամանակաւոր յաջողութիւն կուտայ բայց իր ընկերական միջավայրին բարեկեցութիւնը կը փճացնէ։

Վարկին բովանդակութիւնը լաւ ըմբռնելու համար՝ պէտք է անոր պարագաները նկատի առնել։ Վարկին գործածած միջոցները են մէկ կողմէն հարստութեան և դրամագլուխին ներկայացուցիչ նշանները (ԱՐԺԷԹՈՒՂԹԵՐ)· միւս կողմէն զանոնք արժեցնող ձեռնարկներ և հաստատութիւններ (ԴՐԱՄԱՏՈՒՆՔ) որ դրամագլուխին շրջաբերութիւնը, փոխանցումը, և ձեւափոխութիւնը կը դիւրացնեն։

Վարկի խնդիրներն իրենց ընդարձակ սահմանին մէջ առնելով՝ այսպէս կրնանք ամփոփել· «Երբ ո և է մէկը ուրիշէ մը հարստութիւն մը կը առնայ՝ փոխարժէքը որոշեալ ժամանակէ մը յետոյ վճարելու պայմանաւ, վարկի գործողութիւն մը կատարած կ՚ըլլայ։

Վարկը գործի մարդուն դրամագլուխին վրայ չի բարդուիր, թէև զայն առժամանակեայ կերպիւ կընդլայնէ, կը մեծցնէ անոր արտադրութեան գործունէութիւնը դիւրացնելով, ուստի վարկը պատրաստ աշխատութեան մը առժամանակեայ դրամագլուխի տեղ կը ծառայէ։

Վարկը չի թողուր որ դրամագլուխներ անգործ և ապարդիւն մնան և խնայողութեան պահեստին աշխատասէր ձեռքերու յանձնելով՝ շահեցնելով կը շահի։ Վարկը դրամագլուխ կը հայթայթէ այնպիսի անձերու որ գիտեն օգուտ քաղել անկէ մեծամեծ ձեռնարկներ խելոյն սկըսելով։

Վարկը պարտատուիչ և վերահաս վճարումներուն անմիջապէս գոհացում կուտայ և կը կանխէ բոլոր այն դժուարութիւնները որ դրամական անձկութեան բերմամբ՝ առեւտրական ամէն ներդաշնակութիւն կրնան խանգարել։

Վարկի գործողութիւններու բազմադիմի օգտակարութիւնները առեւտրական, ճարտարարուեստական ձեռնարկներուն մէջ երեւան կուգան։ Խելացի, հեռատես, գործունեայ, պարկեշտ անձեր իրենց աշխատութիւնը անով կարժեցնեն և կարգինաւորեն։

Վարկի գործողութիւնները դիւրացնելու համար կարգ մը թուղթեր հնարուած են իբրեւ օժանդակ հնչուն դրամի։ Անոնք փոխանակութիւններու մէջ դրամի միջնորդական ծառայութիւնը կը կատարեն․ շատ անգամ դրամէն աւելի կը փնտռուին, որովհետեւ դրամէն աւելի դիւրաւ կը փոխադրուին և կը շրջաբերին։

Այս արժէքաւոր թուղթերուն միջոցով է որ սեղանաւորները իրենց յաճախորդներուն պարտքերը կը վճարեն կամ առնելիքները կը առնան, երկիրէ երկիր դրամ փոխադրելու ծախքերէն և վտանգներէն ազատ մնալով։

Արժէթուղթերը չէ թէ միայն դրամին պէս ազատ շրջաբերութիւն ունին և իրենց վրայ նշանակուած արժէքը ամբողջութեամբ կը ներկայացնեն, բայց նաև դրամին վրայ առաւելութիւններ ալ ունին։ Եթէ գողցուին կամ կորսուին՝ առանց տիրոջը ներկայութեան կամ անոր գրաւոր հրամանին, վճարում տեղի չունենար և գողցողը կամ գտնողը անկէ օգուտ չի կրնար քաղել, ոչ ալ հետեւաբար վնասել տիրոջը։

Հետեւեալ արժէթուղթերը կը գործածուին իբրեւ վարկի ներկայացուցիչ նշաններ, գլխաւորաբար։

Ա Ր Ժ Է Թ Ո Ւ Ղ Թ Ք

ԱՌԵՒՏՐԱԿԱՆ	Հրամանի տոմս (Billet à ordre) Փոխանակագիր (Lettre de change) Վճարագիր (Chèque)
ԴՐԱՄԱՏԱՆ	Դրամատոմս (Billet de banque) Գրաւաթուղթ (Lettre de gage)
ՀԱՆՐՕԳՈՒՏ ՁԵՌՆԱՐԿՈՒԹԵԱՆՑ	Պարտաթուղթ (Obligation) Բաժնեթուղթ (Action)
ԿԱՌԱՎԱՐԱԿԱՆ	Գանձատոմս (Bon du trésor)

Ա. ՀՐԱՄԱՆԻ ՏՈՄՍ կ'ըսուի այն թուղթը որով մուրհակը ստորագրողը յանձն կառնէ որոշ պայմանաժամէ ետքը թուղթին մէջ նշանակուած գումարը վճարել հրամայուած անձին: Պարտապահանջը կրնայ իր պահանջը փոխանցել ուրիշին թիկանցը վրայ անոր հրամանին գրելով:

Բ. ՓՈԽԱՆԱԿԱԳԻՐ կ'ըսուի այն թուղթը որով վաճառական մը կը հրաւիրէ հեռու տեղ գտնուող իր պարտականը որոշեալ ժամանակէ մը ետքը իր հաշւոյն վճարել թուղթին մէջ նշանակուած անձին որ կրնայ իր ստանալիք գումարը փոխանցել ուրիշի:

Գ. ՎՃԱՐԱԳԻՐ կ'ըսուի այն թուղթը Պանքային որուն քով պահեստի դրամ ունեցողը հրաման կ'ընէ ի տես վճարել թուղթին մէջ նշանակուած անձին կամ հրամանին կամ ներկայացնողին թուղթին մէջ նշանակուած գումարը:

Դ. ԴՐԱՄԱՏՈՄՍ կ'ըսուի Պանքայի մը այն թուղթը որով թուղթին մէջ նշանակուած գումարը կը խոստացուի վճարել ի տես բերողին:

Ե. ԳՐԱՒԱԹՈՒՂԹՆ է այն թուղթը որ իրաւունք կուտայ գրաւի դրուած կալուածի մը վրայ փոխատուութեան:

Զ. ՊԱՐՏԱԹՈՒՂԹ կ'ըսուի այն մուրհակը որուն մէջ կը նշանակուի որոշ ժամանակէ մը վճարելի դրամագլուխ մը և որ իրաւունք կուտայ տարեկան տոկոսի:

Է. ԲԱԺՆԵԹՈՒՂԹ կ'ըսուի այն թուղթը որ շահագիտական ձեռնարկութեան մը մէջ մաս ունենալու իրաւունք կուտայ:

Ը. ԳԱՆՁԱՏՈՄՍ կ'ըսուի այն թուղթը որ կառավարութեան կողմանէ արտօնութիւն կուտայ պետական գանձէն ստանալու թուղթին մէջ նշանակուած գումարը:

Պէտք է զանազանել վարկին տեսակը. Արտադրութեան շնորհուած վարկը կը ծաղկեցնէ ճարտարութիւնը. բայց սպառման համար բացուած վարկը կը քաջալերէ անկէ օգտուողը անհաշիւ մսխելու ապառիկ գնուած նպարեղէն, կարասիք, հանդերձեղէն, գոհարեղէն: Սպառման վարկէն նպաստուողը անհեռատես կ'ըլլայ, աւելի գին կը վճարէ և ապրանքներուն գինին բարձրանալուն պատճառ կ'ըլլայ. իր հաշիւները չի կրնար մաքրել և վարկին անձկանալուն պատճառ կ'ըլլայ:

ԳԼՈՒԽ Դ.

ԴՐԱՄԱՏՈՒՆՔ (Պանքա)

Սահման. — Պատմական դրամատանց.—Պատմական արժեգրոց.—Դրամատանց պաշտօնը.—Դրամատանց տեսակներ.—Պայմանք հաստատման։

Վարկի գործողութիւններ կատարելու և արժէթուղթերու առևտուրը դիւրացնելու սահմանուած հաստատութիւններ են ԴՐԱՄԱՏՈՒՆՆԵՐ ։

Նախնիք մուրհակներու վրայ առևտրական գործողութիւններ կը կատարէին և հաշւոց ու վարկի փոխադրութիւններ կ'ընէին. փոխ կուտային, աւանդ կ'ընդունէին ։ Ասոնք Աթէնքի մէջ կը կոչուէին (Trapezitai) որ ըսել է սեղանաւոր ։ Քրիստոսէ 352 տարի առաջ Հռոմի մէջ հաստատուեցան (Mensarii)ներ այսինքն սեղանաւորներ որ աէրութեան կողմէ և երաշխաւորութեամբ փոխ կուտային Պաարիկեաններէ հսլածուած ռամիկ պարտապաններուն ։ Յիսուս սեղանաւորներուն խօսքը կ'ընէր որ, ինչպէս կանխաւ յիշեցինք, դրամը կը շահեցնէին և տոկոս կը վճարէին ։

Միջին դարու իտալական քաղաքներուն հրապարակը կը նստէին լումայափոխները. ամէն մէկ լումայափոխ ունէր իր յատուկ սեղանը (Banco)։ Երբ գործը աւրուէր և վճարումները դադրեցնէր՝ ի նշան սնանկութեան սեղանը կը կոտրէին, ուսկից յառաջ եկան banque և banqueroute բառերը ։

Տովբիթի պատմութենէն գիտենք թէ Հրէայք վաղօրօք հնարած էին փոխանակագիր, դարձեալ 638ին

Տակօպէս Ա.էն և 1180ին Փիլիպպոս Օգոստոսէն և 1316 Փիլիպպոս Երկայնէն արտաքսուած Հրէայք Ֆրանսա դացող ճամբորդներուն նամակներ կուտային որ իրենց եւին թողուցած պահանջքը գանձեն ։ Ուրիշներ կը կարծեն թէ Կիպէլեանց ձեռքով Իտալիայէն աքսորուած Ֆիորէնցացիք հնարեցին զայն Լիոնի մէջ հաստատուելէն ետքը՝ Ֆիորէնցայէն քաշելու համար այն դրամները զոր չէին կրցած հաւաքել ։

Արժէթուղթերու առևտուրը դրամատուններու միջոցով կը կատարուի ։ Մասնաւոր սեղանաւորներ և պետական կամ հասարակային պանքաներ նոյն պաշտօնը կը կատարեն ։

Այս հաստատութիւնները մեծապէս կը ծառայեն դիւրացնելու առևտրական յարաբերութիւնները, ժամանակի մեծ խնայողութիւն կ'ընծայեն որ այնքան կարեւոր է, արտադրութիւնները կ'երագեն ։ Մէկ կողմէն խնայուած պահեստի դրամները դրամագլուխի կը վերածեն, միւս կողմէ այդ դրամագլուխներուն արդասաւորելը կը դիւրացնեն ։ Մեծագումար դրամներու դժուարին և վտանգաւոր փոխադրութեան պէտքը կը բառնան. մինչեւ մէկ ատիճան մետաղ դրամներու պէտքը կը նուազեցնեն, և մարդէ մարդ, քաղաքէ քաղաք, երկիրէ երկիր գործակցութիւններու մղում և դիւրութիւն կ'ընծայեն ։

Դրամատուններու մատուցած ծառայութիւնները կ'ամփոփուին հետեւեալ գործողութիւններու մէջ.

Ա. Գործնական կեանքէ քաշուողներուն դրամագլուխը փոքր տոկոսով կ'ընդունին և անոնց հաշւոյն կը շահագործեն ։

Բ. Փոխատուութիւններ կ'ընեն օրինական տոկոսներով, առևտուրի մարդոց հաշուընթաց (compte courant)

կը բանան․ ուրիշներուն հաշւոյն գանձում և վճարումներ կը ստանձնեն ։

Գ․ Վստահելի վաճառականներու առևտրական թուղթերը կը զեղչեն (escompte)։

Դ․ Հաշուոց փոխանցումներ (virement, transfert) և փոխարինումներ (compensation) կ'ընեն ։

Ե․ Դրամատոմս (billet de banque) շրջաբերութեան կը հանեն ։

Զ․ Մթերեալ ապրանքի օրուան գինին վրայ 70 կամ 80 % կանխավճար (avance) կ'ընեն ապրանքին տէրոջ ։

Է․ Երրորդի հաշւոյն յանձնառուչէքով (commission) գնումներ և վաճառումներ կը կատարեն ։

Ը․ Պետական և կամ Անանուն ընկերութեանց արժէթուղթերը կը գնեն ու կը ծախեն և անոնց հրապարակ հանելու գործով կը զբաղին ։

Թ․ Պետութիւններու փոխառութիւն կ'ընեն կամ անոնց կօգնեն իրենց մասնակցութեամբ օտար հրապարակէ, իրենց երաշխաւորութեան տակ, դրամ գտնելու ։

Ժ․ Կը կատարեն առևտրական ամէն գործ որ շահ կը թողու ։

Մեծ դրամատուններ՝ Անանուն ընկերութիւններու օրէնքին համեմատ կազմակերպուած են և իրենց գտնուած երկրին տիրող՝ պետութեան անունը կը կրեն, ինչպէս

Ա․ Պանք Օթօման․
Բ․ Պանք տը Ֆրանս.
Գ․ Պէնք օվ Ինկլէնտ եւն․

Միշտ միենոյն նպատակին ծառայելու կամ անհատական մէկ կերպ աշխատութիւնը քաջալերելու և օժանդակելու նպատակով կազմուած են․

Ա․ Banque agricole (Երկրագործական)․
Բ․ Banque industrielle (Ճարտարագործական)․
Գ․ Banque de dépôt et de virement (Աւանդի եւ փոխանցման)․
Դ․ Banque d'escompte et de circulation (Զեղչի եւ շրջաբերութեան)․
Ե․ Crédit foncier (Կալուածական)․
Զ․ Crédit mobilier (Շարժական ստացուածոց)․
Է․ Crédit commercial (Վաճառականական)․

Յայտնի է թէ դրամատունները իրարու հետ յարաբերութիւններ ունին, մանաւանդ այն վաճառականներուն պատճառով որոնց գանձապետներն և հաշուակալներն են և որ իրարու հետ գործառնութիւններ ունին ։ Սեղանաւորները խորհած են իրենց մէջ մաքրել այդ փոխադարձ հաշիւները ։ 1785ին 26 դրամատուններ Անգղիոյ մէջ միանալով հաստատեցին Clearing-House հաշուեյարդարանոց մը որուն միջոցաւ ամէն իրիկուն իրենց գործակատարները մէկտեղ գալով՝ նախագահի մը տնօրինութեան ներքեւ, իրենց փոխադարձ հաշիւները կը մաքրեն և հաշուակցելնուն պատճառով, հնչուն դրամ վճարելու պէտք չի մնար ։ Ամերիկայի Միացեալ Նահանգներու մէջ ալ Clearing-Houseներ կան հիմա ։

Խնդիր եղած է գիտնալ թէ դրամատուններ իրենց շրջաբերութեան հանած տոմսակները դիմաւորելու և ի տես վճարելի տոմսակներուն իբրեւ երաշխաւորութիւն մինչեւ ինչ գումար դրամ պատրաստ ունենալու են գանձին մէջ (encaisse)։ Այս մասին ելմտագէտներ որոշ համեմատութիւն մը չեն կրցած հաստատել, բայց ընդհանրապէս կը պահանջուի որ դրամատուն մը իր տոմսակներուն ներկայացուցած համագումար արժէքին $^1/_3$ին չափ պատրաստ հնչուն դրամ ունենայ գանձին մէջ,

ապա թէ ոչ տագնապի պահուն կարելի է ստիպուիլ դադրեցնել իր վճարումները։ Տոմսակներուն արտահանութիւնը (émission) նուազեցնելու եղանակները են զեղչին սակը բարձրացնել և արտահանողներուն ստորագրութեան մասին խստապահանջ ըլլալ։

Դարձեալ խնդիր է գիտնալ թէ դրամատունները պէ՞տք է որ ազատ ըլլան թէ օրինական սեղմումներու ենթարկուած մնան։ Թէպէտ այս մասին շատեր տարակարծիք գտնուած են, բայց հիմա անտեսագէտ և ելեմտագէտներուն մեծ մասը համաձայն են որ, ինչպէս ճարտարութեան ուրիշ ճիւղերը, նոյնպէս այս ճիւղին մէջ ալ ազատութիւնը օգտակար է, և առանձնաշնորհումները ու սեղմումները պէտք է վերնան, որով մրցում յառաջ կուգայ և յաճախորդները արդիւնքէն կը դատեն դրամատուններուն գործելու եղանակը և օգտակարութիւնը և հաստատակաց վստահութիւնը շահիլ կը ջանան՝ վստահութիւն որ միայն զգուշաւոր, խոհեմ և անխարդախ ընթացքով կարելի է ձեռք բերել։

ԳԼՈՒԽ Ե.

ՀԱՄԱՐԱԿԱՑ ՎԱՐԿ

Պետութիւններու փոխառութիւնը. — Հանրային պարտուց վերածում.— Բանի շրջաբերութիւն թղթադրամոց. — Հանրային պարտք. — Սակարանք. —

Պետութիւններն ալ փոխ կ'առնեն սովորական մարդոց պէս և սովորական մարդոց վարուելակերպին կը նմանի անոնց ընթացքը։ Եթէ վստահութիւն ներշնչեն՝ աժան սակով, երկայն պայմանաժով և առատ դրամ կը գտնեն. եթէ վստահութիւն չներշնչեն՝ բարձր տոկոսով, կարճ պայմանաժամով և այն ալ քիչ դրամ կը գտնեն։

Բայց Պետութիւնները ո՞ւր անունով դրամ փոխ կ'առնեն և ուսկի՞ց դրամ փոխ կ'առնեն։ Դրամը հանրութեան անունով կ'առնուի և եթէ երբեմն օտար դրամատէրներէ կը ստացուի՝ բայց շատ անգամ փոխատուն բնիկ սեղանաւորը՝ նամանաւանդ խոնարհ աշխատաւորն է որ աղքատին լուման կը բերէ ձգել հաստատակաց գանձանակին մէջ։

Փոխառութիւնը Պետութիւններու կողմէ կը կընքուի ամէն կերպով։ Ոմանք, ինչպէս Ամերիկայի Միացեալ Նահանգները և Անգլիա, փոխ կ'առնեն ճիշդ մասնաւոր անհատներու պէս. պարտամուրհակներով և տոմսերով։ Անշուշտ հանրային պարտուց լաւագոյն ձեւն է

այս, քանի որ Պետութեան կերպը ամենէն աւելի կը մօտենայ մասնաւորներու առեւտրական դրութեան և վարկի հաստատուն սկզբունքներուն և Պետութիւնները միշտ աչքի առջեւ կ'ունենան իրենց պարտքը ատենին վճարելու պարտականութիւնը։

Օրինակ, ինչպէս Փրանսա, յանձն կ'առնեն մշտընջենապէս տոկոս վճարել առանց մայր գումարին հատուցման որոշ պայմանաժամ յատկացնելու, այսպէս հանրային պարտքը տարուէ տարի իրարու վրայ կը բարդուի և ահագին գումարներու կը հասնի։

Այսու հանդերձ հանրային պարտքը թեթեւցնելու այլ և այլ եղանակներ կան։

ՆԱԽ. — Գլխավճարի դրութիւնը (amortissement) որով վիճակահանութեամբ տարուէ տարի պարտատոմսերուն որոշ մէկ մասը շրջաբերութենէ կը վերցուին։

ԵՐԿՐՈՐԴ. — Տեսանք որ տոկոսին սակը ելեւէջի ենթակայ է այնպէս որ բարձր տոկոսով Պետութեան կնքած փոխառութիւնները օր մը այնպէս կը պատահին որ երկրին մէջ գործերուն ծաղկած վիճակին հետեւանօք կ'սկսին Պետութեան վրայ ճնշել։ Ուստի քանի որ տոկոսին սակը իջած է՝ Պետութիւնը փոխառուներուն կ'առաջարկէ կամ գինը գինին վճարել և կամ տոկոսը զեղչել։ Եւ փոխադարձ համաձայնութեամբ նոր փոխառութիւն մը կը կնքուի լաւագոյն պայմաններով։

Պետական ճգնաժամերու մէջ բացառիկ միջոցներու կը դիմեն կառավարութիւնները, հանրային շահը ապահովելու համար դրամ փոխ կ'առնեն հասարակութենէն և թղթադրամ կը հանեն հրապարակ։ Արդ. թղթադրամը արժէքներու արուեստական վիճակ մը յառաջ կը բերէ քանի որ մետաղ բնօրինակը կը ջնջուի։ Փորձը հաստատած է որ ամենախիստ պատուիրանքներուն հակառակ և

մինչեւ իսկ ամենածանր պատիժներուն անսաստելով՝ հասարակութիւնը վերջ ի վերջոյ թղթադրամը մերժած է եթէ բաւականաչափ փոխարժէքով երաշխաւորուած չ'ըլլայ և եթէ պէտք եղածէն աւելի շրջաբերութեան հանուի։

Փրանսայի առաջին յեղափոխութեան ժամանակ (Assignat) անուամբ ելած թղթադրամը շատ չանցաւ արժէքը բոլորովին կորսնցուց նախ երաշխաւորութեան տեղ ծառայող հողերուն արժէքէն աւելի թղթադրամ հրապարակ հանուելուն. երկրորդ՝ հողերը ըստ բնականին բաժանելի, շարժուն և փոխանակելի սեփականութիւն չըլլալուն։

Պետական փոխառութիւնները շատ աւելի դրամագլուխ կը փճացնեն քան շահ կարտադրեն։

ՆԱԽ.—Յայտնի է թէ հասարակաց օգտին ծառայող ընդհանուր ձեռնարկներու համար կառավարական փոխառութիւնը կարդարանայ։

ԵՐԿՐՈՐԴ.—Նոյն իսկ այս պարագային T. Leroy-Beaulieu դիտել կուտայ թէ զեղծումներ տեղի կունենան երբ հանրօգուտ շինութեանց ձեռնարկուն նոյն ինքն հանրութեան զոհողութեան գինով կառավարութիւնն է։

ԵՐՐՈՐԴ.—Նոյն իսկ երբեմն կը պատահի որ իրարու դրացի նաւահանգիստներ բազմանալուն և մրցակից իրարու մօտ երկաթուղիներ շինուելուն հետեւանօք երկիրը չի կրնար այդ մեծ ծախքով ձեռք բերուած մրցակից նաւահանգիստներն ու երկաթուղիները պահպանել և մէկը միւսին կը վնասէ, ինչպէս դիտել կուտայ նոյն Տնտեսագէտը։

ՉՈՐՐՈՐԴ.—Արդ, ժողովուրդին սատար մեծամասնութեան գրպանէն իբրեւ տուրք դուրս ելած դրամը՝ կառավարութեան կնքած փոխառութիւններուն տոկոսին

ձեւին տակ, կը մանէ փոխատու փոքրամասնութեան գրպանը։

ՀԻՆԳԵՐՈՐԴ.— Ուստի գերիշխան ժողովուրդը կարենալու է իր հակակշիռին ենթարկել փոխ առնուած գումարին գործածութեան եղանակը որպէս զի հաւաքուած գումարի մսխման տեղի չի տրուի։

Բաց աստի աւելի աղէկ չըլլա՞ր որ հանրային վարկը (Crédit public) իր բուն անունով կոչենք հանրային պարտք (Dette publique)։ Այն ատեն պիտի փափաքինք որ հանրային պարտուց գումարը նուազ ըլլայ, մինչպէս որ Գերմանիա և Ամերիկայի Միացեալ Նահանգներուն մէջ, վստահ ըլլալով որ հոն ժողովուրդին մեծամասնութիւնը աւելի նպաստաւոր տնտեսական պայմաններու մէջ կը գտնուի քան Ֆրանսայի և Ռուսիոյ, ուր ազգային պարտքի գումարները աւելի խոշոր են։

Վարկի թուղթերը կը գնուին և կը ծախուին Սակարանին մէջ. այսինքն կառավարական փոխառութեանց պարտամուրհակներ, քաղաքապետութեանց արժէտոմսեր, հանրօգուտ շինութեանց ձեռնարկող ընկերութիւններու բաժնեթուղթեր են։

Այս արժէթուղթերու ներշնչած ապահովութեան կամ ազդած անվստահութեան համեմատ՝ անոնց արժէքը երեւելի ենթակայ է. ուստի իր խնայողութիւնը իր արկղամուրին մէջ պահեստի դնողը կը հրապուրուի սակարան դիմելու և հասարակաց վարկի թուղթեր գնելով՝ անոնց տոկոսը գանձելու, անոնց վճարահանութեան պատահականութեններէն բաղդաւորելու և մանաւանդ երեւէջի տարբերութեններէն օգտուելու։

Ուրեմն այս առեւտուրը ամլութեան դատապարտուած դրամագլուխները շրջաբերութեան կը հանէ և հասարակաց վարկի թուղթերուն հրապարակ ելլելուն կը նպաստէ, ձեռնարկուներուն պակսած դրամը կը հայ-

թայթէ և անբեր հարստութեան տէրերուն ալ միջոց կուտայ դրամնին աճեցնելու։

Բայց այս առեւտուրին կը մղուին նաև անոնք որ վիպական շահեր իրագործելու կը փորձուին. արդ անգիտակից համբակը իր երազած բաղդին հասնելու համար Սակարան կը դիմէ ուր արդէն իրեն կը սպասէ խարդախ միջնորդ մը իր չարաշահութեան զոհը ծուղակի մէջ ձգելու պատրաստ։

Առիթները չեն որ կը պակսին, հանրային վարկը կ'ազդուի պատերազմի հաւանականութենէ կամ խաղաղութեան մշտնջենաւորելէ։ Եթէ նենգամիտ մարդ մը քաղաքական անհիմն լուր մը տարածայնէ, եթէ կեղծ հեռագիր մը հրատարակուի, եթէ հանրօգուտ ձեռնարկներու դէմ պարսաւանք մը երեւնայ թերթերուն մէջ՝ հարկաւ վարկի թուղթերը՝ կը կոտրին և գիները վար կ'երթան։

Սուտ լուրը քշողը թուղթերը կը ժողվէ և լուրերուն շինծու ըլլալը հաստատուելէն ետքը՝ երբ գիները կը բարձրանան, նորէն կը ծախէ և տարբերութիւնը կը շահի։ Նոյնպէս կը վարուի հակառակ պարագային, այսպէս մէկ ակնթարթի մը մէջ բարեկեցիկ ընտանիքի մը հայր կրնայ մոխիրի վրայ նստիլ և սնանկանալ։

Բայց ո՞րը աւելի ողբալի է հաստատել. չարաշահ մարդու մը սակարանին դռնէն ներս սպրդելու հաւանականութիւնը՝ թէ անաշխատ հարստութիւն դիզել ցանկացող մարդոց բազմութիւնը։ Ամէն պարագայի մէջ յանցանքը սակարանինը չէ որ հասարակաց վարկի թուղթերու տեղաւորման պատեհութիւն կ'ընծայէ, բայց յանցանքը մարդոց ագահութեանն է որ իրենց անձին փորձառութեամբ կը սորվին թէ սակարանը պէտք չէ խաղարանի վերածել։

ԳԼՈՒԽ Զ.

ՎԱՃԱՌԱԿԱՆՈՒԹԻՒՆ

Սահման. — Կանխակալ կարծիք. — Իրական վնաս. — Սկզբունք հին եւ նոր վաճառականութեան. — Տեսակք վաճառականութեան. — Ազատ փոխանակութիւն. — Մաքսապաշտպան դրութիւն. — Առեւտրական կշիռ. — Սխալ համոզում ու վախ. — Մրցանք ու տոք. — Նոր տնօրինութիւնք:

Վաճառականութիւնը փոխանակութեան ընդարձակ տեսակն է որ մէկ երկիրէն միւսը հարստութեան շրջաբերութիւնը կը դիւրացնէ: Եթէ վաճառականութիւնը լաւ կազմակերպուի՝ փոխանակուած ապրանքները արդիւնաւոր կերպով կը լրացնեն զգացուած պէտքերը և ուստի կաւելցնեն մարդոց բարեկեցութիւնը:

Արտադրողին և սպառողին մէջտեղ անհրաժեշտ միջնորդի դեր կատարողը վաճառական կը կոչուի և առեւտուրի միջոցին իր մատուցած ծառայութեան փոխարէն, իրեն վարձքը ապրանքին գինին վրայ զարնելով, մէկ երկրի յաւելուած արտադրութիւնը կը փոխադրէ հոն ուր անոր պէտքը կը զգացուի:

Արդարեւ վաճառականը նախախնամական դեր մը կը կատարէ ազգերը իրարու ծանօթացնելով և իրարու կարօտութիւն փոխադարձաբար լրացնելու օգնելով: Այսուհանդերձ շատեր արհամարհանքով կը նային վաճառականութեան վրայ. իսկ վաճառականը կը նկատեն մարդկային ընկերութեան մակաբոյծը (parasite):

Եւ ստուգիւ վաճառականը ի՞նչ կարտադրէ, ինքնին ոչինչ, և բացայայտ է որ արտադրողներու շնորհիւ կապրի և որչափ ճոխ ապրի նոյնչափ շատ կը սպառէ և կը վնասէ մարդոց: Հին ատեն Հռովմի մէջ (Flaminia) կոչուած օրէնքը Պատրիկներուն կ'արգիլէր առեւտուրով զբաղիլ: Շիտակը խօսելով երբ աչքի առջեւ բերենք Ամերիկայի հսկայ Trustներու գործելու չարաչար եղանակը՝ չենք կրնար զսպել մեր արդար բարկութիւնը դատակարգի մը դէմ որ ժողովուրդին ստուար բազմութեան վնասովը կը պարարտանայ:

Դարձեալ Paul Leroy-Beaulieu դիտել կուտայ որ Բարիզի մէջ հացին և միսին տարապայման սղելու պատճառը հացավաճառներու և մսավաճառներու արտակարգ բազմութիւնն է որ բաւականաչափ յաճախորդ չունենալուն պատճառով իրենց արտակարգ ծախքերը գոցելու համար ստիպուած են իրենց ծախած ապրանքին գինը վրայ դնել: Բայց մեր զայրոյթը վաճառականութեան դէմ է թէ այդ դրութեան զեղծումներուն դէմ է, եթէ առեւտուրը լաւ կազմակերպուած չէ՝ հարկաւ անկից կը հետեւին վնասակար անտեղութիւններ: Անգամ մը որ չարաշահութիւնը կը սկսի՝ չարաշահողը՝ ով որ ալ ըլլայ, հասարակաց թշնամի մըն է և պէտք է հետը ըստ այնմ վարուիլ:

Ինչ որ ալ ըլլայ, սակայն իրողութիւն պէտք չէ վաճառականութիւնը շփոթել վաճառականին հետ մանաւանդ որ առեւտուրի հին սկզբունքները բոլորովին կը տարբերին: Հին դրութեան համեմատ վաճառականը ամենամեծ շահը ընելու էր իր սահմանափակ գործողութիւններու վրայ իսկ, հիմայ պէտք է ամենադոյզն շահը ընել անսահման գործողութիւններու իւրաքանչիւրին վրայ որ անշուշտ շատ աւելի նպաստաւոր է վաճառականին

համար: Անգլիացիք, որ շահերու մասին կատարեալ ըմբռնում ունին՝ այս իրողութեամբ կը բանաձեւեն հետեւեալ կերպով, աւելի լաւ է աշխատիլ աշխարհիս միլիոն մը մարդոց համար քան թէ միլիոնատէր մարդու մը համար: Այս խորհուրդը լաւ ըմբռնելու համար առեւտուրի համացոյցը մեր աչքին առջեւ պատկերացնելու ենք, այսպէս

ՎԱՃԱՌԱԿԱՆՈՒԹԻՒՆ

- ՆԵՐՔԻՆ
  - Մանրավաճառ
    - Մեծաքանակ
    - Փոքրաքանակ
  - Ճարտարագործ
    - Խանութպան
    - Գործարանատէր
- ԱՐՏԱՔԻՆ
  - Ներածութիւն
    - Սենտիքա
    - Վաճառ. Սենեակ
  - Արտածութիւն
    - Առեւտր. կցորդ
    - Առեւտր. Նախարար.

Այն առեւտրական հաստատութիւնները որ նոր ընտեսական վարդապետութիւններէն լաւագոյն կերպով ներշնչուած են՝ անշուշտ Նորաձեւութեանց եւ կահաւորմանց յատուկ վաճառատուններն են. ինչպէս Orosdi Bak եւ Bon Marché. Bazare Allemand Կ. Պոլսոյ մէջ:

Փոքր խանութպանները կը գանգատին այս հսկայ վաճառատուններու մասին որ կը կործանեն իրենց առեւտուրը բայց անոնց քննադատութիւնը անո՞ր համար է որ

այդ մեծ ձեռնարկուները կը վնասեն յաճախորդին թէ իրենց փոքր դրամագլուխները կուլ կը տրուին մեծ վաճառատուններու հսկայ դրամագլուխներէն:

Ա. Յաճախորդին շահը ապահովուած է, մեծ վաճառատան միեւնոյն պիտակը նոյն վաճառատան ամէն կարգի ապրանքներուն տեսակին ազնուութիւնը կ'երաշխաւորէ: Եթէ ատենէ մը վերջ անոնց խարդախուած ըլլալը երեւան ելլէ՝ ոչ մէկ յաճախորդ հոն ոտք կը կոխէ, մինչդեռ խանութպաններ առեւտուրի մէջ քան տարբեր խանութներէ նոյն ապրանքը կը հայթայթեն եւ ամէնքը իրենց կեղծարարութիւնը պարտկելու իրենց յատուկ եղանակը ունին:

Բ. Յաճախորդը միեւնոյն յարկին տակ խմբուած կը գտնէ իր ամէն պէտքերուն լրացում տուող ապրանքներ եւ հոս հոն վազելու համար ժամանակ չի կորսնցներ:

Գ. Յաճախորդը ուրիշ տեղ գտած գինէն 2 կամ 3% վար գինով մը նոյն ապրանքը կրնայ գտնել այս մեծ վաճառատուններուն մէջ քանի որ անոնք՝ ամէն գործ նոյն յարկին տակ կատարելնուն պատճառով, ծախքի խնայողութիւն ըրած են, միւս կողմէ գործարաններուն (fabrique) մեծաքանակ ապսպրանք տալ կարենալնուն համար արդէն իրենք ալ աւելի վար գինով կառնեն, ուստի շատ աժան կրնան տալ:

Նոյն բանը տեղի կունենայ ուտելիքի առեւտուրով զբաղողներուն. փոքր խանութպաններուն անձնական ծախքը եւ իրենց խանութին ծախքը շատ է համեմատելով իրենց գործին ընդարձակութեան. ուստի ըրած ծախքերնին ծախած ապրանքնուն գինին վրայ կը զարնեն եւ յաճախորդը խանութներէն սուղ գինով ու խարդախուած կը ստանայ այն ապրանքները որ աժան եւ անխարդախ կը ստանայ (Coopérative) գործակցական ընկերութիւն-

ներէ ։ Նպարեղէնի այդ կարգի մեծ վաճառականներ մեր երկրին մէջ ալ բացուիլ սկսած են, այսպէս մեծաքանակ մանրավաճառութիւնը առեւտուրի հրապարակէն դուրս կը հանէ փոքրաքանակ մանրավաճառութիւնը ։

Նոյն ընթացքը գիտելի է փոքր ճարտարութեան (Petite industrie) մէջ ։ Ձեռարուեստները կամաց կամաց տեղի պիտի տան գործարաններու (fabrique) մեծ ճարտարութեան ։ Կրպակներու մէջ իրենց գլխուն աշխատող դարբիններ, ձուլիչներ, երկաթագործներ, եւն եւն, կամաց կամաց պիտի մտնեն մեր երկրին մէջ հետզհետէ բացուելիք հսկայ գործարանները և նոյն գանգատները այդ առթիւ ալ պիտի լսուի փոքր ճարտարագործներու կողմէ ։ Բայց այս է մարդկային քաղաքակրթութեան ընթացքը, հետզհետէ կազմակերպուիլ և հաւաքաբար աշխատիլ ։

Կառավարութիւն մը ո՞րչափ կրնայ միջամտել վաճառականական գործառնութիւններուն քանի որ ալ ընդունուած են առեւտուրի մէջ ։

Ա. Սեփականութիւն,
Բ. Ազատութիւն,
Գ. Մրցում.

Կառավարութիւնը չի կրնար արգիլել margarineի պատրաստութիւնը. անոր (fabrique) գործարանը մեր երկրին մէջ կայ, բայց կառավարութիւնը պէտք է խարդախուած կարագը իբրեւ արդար կարագ ծախուիլը արգիլէ ։ Խառը մանելով անկէ ո և է կերպաս գործելը չի կրնար արգիլել, բայց կրնայ իբրեւ հարազատ բուրդ ծախուիլը արգիլել ։

Այսու հանդերձ եթէ հասարակութեան առողջապահութեան տեսակէտով և այլ նկատումներով ստիպուած է երբեմն միջամտել Ներքին վաճառականութեան և տակայն մանրամասն կանոնագրութիւններով արտադրո-

ղին գործելու ընթացքը խափանել շատ ալ փափաքելի բան մը չէ ։

Արտաքին վաճառականութեան գալով շատ աւելի մեծ արգելքներու հանդիպած կը տեսնենք զայն. որովհետեւ կառավարական միջամտութիւնը հոն աւելի զգալի է ։ Պետութեան եկամուտը աւելցնելու համար պէտք եղած է ներս մտած ապրանքներուն վրայ մաքս դնել, յետոյ այս մաքսը բարձրացած և օր մըն ալ կառավարական անօրինութեամբ օտար ապրանքները երկրէն արտաքսելու ծառայած է ։

Դարձեալ ազգերու ճարտարութիւնները իրարու մօտեցնելու միջոց մը եղող առեւտրական դաշնագրութիւնները միջազգային գժտութեան և ազգերու առանձնացման պատճառ դարձած են ։ Եւ Կրօմուէլի, Կօլպէրի օրով սկսած խստութիւնները, Ֆրանսայի մէջ 1815ի անցքերէն Անգլիոյ մէջ 1742էն ի վեր հետզհետէ մեղմանալ սկսած են և ժամանակակից պետութիւնները կը ձգտին արտաքին վաճառականութեան ազատագրութեան ։

Արդ, շատ երկիրներ կրնան մաքսերու վարչութեան վճակացոյցներէն Ներածութեան և Արտածութեան գումարը գտնել և իրենց հողէն դուրս ելած կամ օտար երկիրէ Ներս մտած վաճառքներուն կարեւորութիւնը իմանալ, անոնց պատճառը մակաբերել ։

Մէկ երկրէ ուրիշ երկիր գաղթող մարդն է միայն որ իր բոլոր գոյքերը իր հետ կը տանի առանց փոխարինութեան ։ Եթէ մաքսատուններուն վիճակացոյցները կատարելապէս ճիշդ ըլլային՝ պիտի հաստատուէր որ սահմանագլուխէն ներս մտնող և դուրս ելլող վաճառքներուն, արժէթուղթերուն, դրամներուն, մուրհակներուն արժէքը իրարու հաւասար է ։

Բայց մաքսատուններու վիճակացոյցներ որչափ ալ

կատարելագործուած ըլլան, դարձեալ մերձաւորագոյն հաշիւներու վրայ հիմնուած են և այս է պատճառ որ ներածմանց և արտածմանց մէջ տարբերութիւն մը կը գոյանայ որ տնտեսականութեան ոճով կը կոչեն առեւտրական կշիռ:

Ժամանակաւ տնտեսական նիւթի վրայ խօսող ամէն հեղինակ՝ սա վարդապետութիւնը կը դաւանէր որ կշիռը այն ատեն նպաստաւոր է, երբ արտածումն ներածումէն աւելի են: Եւ այսպէս խորհելուն պատճառը այն էր որ կը կարծէին թէ արտածումի յաւելուածը դրամով կը փոխարինուէր միւս ազգերէն և թէ սոյն յաւելուած դրամը կուգար կը բարդուէր երկրին մէջ շրջաբերող դրամին վրայ և այսպէս ազգային հարստութիւնը կաւելնար: Քաղաքական տնտեսութիւնը եկաւ հաստատեց թէ առեւտրական կշռոյ վարկածը վտանգաւոր սխալներու հիւսք մըն է, ինչպէս դրամի վրայ (էջ 111-115) խօսուած ժամանակնիս հաստատեցինք:

Մաքսերը նպատակ ունեցան

Ա. Արտադրութիւններէ չափին արտածութիւնը դիւրացնել որպէս զի ազգային արտադրութեան շահաստան գտնուի:

Բ. Ներքին գործարաններէ ելած „արտադրութիւններէ անոնց արտածութիւնը արգիլել:

Գ. Արտաքին երկրներէ չափին ներածութիւնը արգիլել, որպէս զի ազգային արտադրիչները օտար արտադրութեան մրցումէ վախ չունենան:

Այս է մաքսապաշտպան դրութիւնը որ պէտք չէ շփոթել այն ընդհանուր պաշտպանութեան հետ՝ զոր պետութիւն մը պարտի իր հպատակներուն՝ երաշխաւորելով անոնց կեանքը, ինչքը և պատիւը: Արդ, բարեկարգութիւն, օրինաց գործադրութիւն, արդար կառավարու-

թեան օգտակարութիւն ոչ ոք խնդրոյ տակ կը ձգէ երբէք:

Բայց արդի մաքսային սակագինները և օրէնքները բաւական կնճռոտ են և անշուշտ աւելի միջոց մըն են անուղղակի տուրք գանձելու, քան թէ վաճառականական յարաբերութիւնները դիւրացնելու. այսպէս,

ԱՌԱՋԻՆ. — Այս մաքսը տարբերական կը կոչուի՝ երբոր արտադրութեան ներս մտնելիք տեղին, գործածութեան նպատակին, ձեւին և չափին համեմատ կը զանազանուի:

ԵՐԿՐՈՐԴ.—Կան պարագաներ, որոնց մէջ այդ մաքսատուրքը ետ կը տրուի՝ յետադարձ մաքս անունով՝ երբոր նոյն արտադրութիւնը երկրէն դուրս ելլէ:

ԵՐՐՈՐԴ.—Կան ալ պարագաներ որոնց մէջ արտածութիւնը կամ ներածութիւնը քաջալերելու համար՝ պարգեւ կը տրուի դուրսէն ներս մտնող օտար արտադրութեան կամ երկրէն դուրս ելլող բնիկ արտադրութեան:

ՉՈՐՐՈՐԴ.—Վերջապէս, արգելքներու և մաքսատուրքներու երեսէն վաճառականութեան կրած դժուարութիւնները մեղմացնելու համար մտածուեցաւ քանի մը ծովային նաւահանգիստներ ազատ պահել այս արգելքներէն. ասոնք են ազատ նաւահանգիստ (port franc) կոչուածները:

ՀԻՆԳԵՐՈՐԴ.—Թոյլ տրուեցաւ հաստատութիւններէ մէկ քանիին որ ներածուած արտադրութիւնները շտեմարանեն մաքսատան հսկողութեան ներքեւ և քանի վաճառուին հետզհետէ նոյն քանակութեամբ մաքսատուրք վճարեն. ասոնք են վաճառաց մթերանոցները (entrepôt):

Անգլիոյ մէջ այս մթերանոցները կատարելագործուելով՝ այն հոյակապ բեռնաթափարանները (dock) շինուեցան, ուր նաւերը կը պարպուին և ապրանքը խնամով կը

պահուի քիչ ծախքով և հանճարեղ միջոցներով, այնպէս որ վաճառականը բնաւ հոգ չունենար վճարելու։ Ասկէ զատ նոյն վաճառքներուն փոխարէն կը տրուի աւանդագիր մը որ վաճառելի արժէթուղթ մըն է և թոյլ կուտայ ապրանքը առանց տեղէն խախտելու անոր միջոցաւ մթերուած ապրանքին վրան առևտուր կատարելու։

Նոյն նպատակով, այսինքն մաքսապաշտպան դրութեան արգելքը չէզոքացնելու համար, առևտրական դաշնագրեր կնքուիլ սկսան, որով երկու ազգեր փոխադարձաբար իրարու մաքսային դիւրութիւններ կը շնորհեն. ուրեմն ինչ բանի կը ծառայէ մաքսի ենթարկել օտար ապրանք, քանի որ վերջ ի վերջոյ փոխադարձ զիջումներ պիտի ըլլան։

1836ին Հիւքիսոն մետաքսեղինաց վրայ դրուած արգելքը վերցուց և նախնական նիւթերու և զանազան սպառելիքներու (սուրճի, շաքարի ևն) մաքսը թեթևցուց։ Սըր Ռոպըրթ-Բիլ 1846ին այլևայլ ներքին արտադրութիւններու վրայ տուրքերը վերցուց կամ թեթևցուց. յետոյ մաքսային օրէնքը փոխելով.

ՆԱԽ. — Ներածեալ վաճառքներու վրայ դրուած արգելքը վերցուց։

ԵՐԿՐՈՐԴ. — Արմտիք, դուար, և նպարեղէններ տուրքէ ազատեց։

ԵՐՐՈՐԴ. — Նախնական նիւթերու տուրքը ջնջեց։

ՉՈՐՐՈՐԴ. — Մնացեալ տուրքերը չափաւորեց։

Սըր Ռոպըրդ-Բիլի յաջորդները նաւարկութեան տուրքը ջնջեցին և տնտեսագիտաց ծանուցած արդիւնքը իրացուցին այնպէս որ Սըր Ռոպըրթ Բիլի և Քոպտընի անունները ամէնուն սիրելի եղան։

Ֆրանսա 1860ին մտաւ մաքսային բարենորոգմանց ճամբուն մէջ և Անգղիոյ հետ կնքած դաշնագրով մաք-

սական այլևայլ տուրքերը չափաւորեց և առևտրական ազատամիտ դաշնագրեր կնքուեցան Իտալիոյ, Գերմանիոյ, Շուէտի և այլոց հետ։ Ուրիշ երկիրներ ալ Անգղիոյ և Ֆրանսայի օրինակին հետևելով՝ հին դրութիւնը սահմանաւորելու ետևէ են։

Տնտեսական գիտութեան պահանջած առևտրական ազատութիւնը դարուս մեծամեծ յառաջդիմութիւններէն մէկը պիտի ըլլայ և օր մը անշուշտ բոլորովին մաքսերը պիտի վերնան։

ԳԼՈՒԽ Է.

ՇՐՋԱՆՔ ՎԱՐԿԻ

Եղանակներուն ազդեցութիւնը վարկին վրայ.—Առեւտուրի տենդ.— Առեւտուրի տագնապ. — Բայքայում. — Անկում. — Շրջան տասնամեայ. — Հետեւութիւն. — Օգուտ:

Առեւտուրը պարբերական եղանակով տագնապներու ենթակայ է և ինչպէս Ճիւլ Սթանլէյ կը կարծէ՝ տարւոյն եղանակներէն ոմանք աւելի նպաստաւոր են ճարտարութեան, մինչդեռ ուրիշներ աննպաստ: Զոր օրինակ գարնան և ամառուան մէջ գործերը աւելի եռանդուն են, իսկ ձմեռուան մէջ գործերը թոյլ կ'երթան: Յունուար, Փետրուար, Մարտ, Յունիս, Յուլիս, Օգոստոս, Սեպտեմբեր ամիսներուն մէջ դիւրին է ստակ գտնել, Հոկտեմբեր և Նոյեմբեր ամիսներուն մէջ տոկոսին սակը կը բարձրանայ, աւելի յաճախ սնանկութիւն կը պատահի: Ապրիլ և Մայիս ամիսներն ալ վտանգաւոր են՝ բայց նուազ աստիճանաւ:

Բայց այս տարեկան փոքր շրջանէն զատ կայ աւելի լայն շրջան մը, գրեթէ տասը տարուան ընդարձակութեամբ, նոյն միջոցին առեւտուրը իր գագաթնակէտը կը հասնի և յանկարծ կիյնայ:

Պատճառը այնքան բացորոշ չէ սակայն, այս չափը անտարակուսելի է որ որոշ ժամանակէ մը ետքը մարդոց վստահութեան չափը կաւելնայ, աւելի յուսալից

կըլլան և համակրութեան օրէնքով այս վստահութիւնը կը փոխանցուի և կը տարածուի:

Ճարտարագործներ նոր ծրագրեր կը յղանան, ձեռնարկուներ նոր գործեր կառաջարկեն, դրամատէրներ առանց վարանելու մեծ գումարներ կը ստորագրեն, շահագէտներ կը քաջալերուին, ընկերութեանց բաժնետոմսերուն գինը վրայ կը դնէ, ամէնէն այլանդակ ծրագիրներն ալ ջերմագին ընդունելութիւն կը գտնեն, ահա այս է զոր կը կոչեն առեւտրական տենդ (fièvre de commerce):

Արդ մեծ մեծ ակնկալութիւններով ձեռնարկներ երբ մեծ դրամագլուխներով գործադրութեան կը սկսին՝ հարկաւ անոնց գործադրութեան համար պէտք եղած նիւթերուն արժէքը կը բարձրանայ, գործաւորի խնդրանքը կ'աւելնայ, աւուրչէքները կը բարձրանան, վտանգը կը չքանայ: Շահերը բազմանալուն հետեւանքով՝ ամէն մարդ նոյն համեմատութեամբ ծախքերն ալ կ'աւելցնէ և ամէն կարգի ապրանքներուն խնդրանքը կ'աւելնայ: Վաճառականները կը սկսին գործ ընել, առեւտուրը կը բացուի և չը վճարուած իրերուն գինը անգամ կը աճէ:

Գործի մարդիկը վաճառքի մեծ մթերք (stock) կը կազմեն և միշտ գնելու կողմը կ'երթան յուսալով որ գինները ամուր պիտի մնան և իրենք մեծամեծ շահեր պիտի ընեն: Սակայն այս յափշտակութեան վայրկեանները երկար չեն տեւեր, ձեռնարկներու գործադրութիւնը դժուարութիւններու կը հանդիպի, նորակազմ ընկերութիւններու բաժին ստորագրողներ բաժնետոմսեր գնելու համար իրենց պահեստի դրամը պանքաներէն ետ կ'առնեն, դրամատուններու պատրաստ դրամը կը քիչնայ, սակը կը բարձրանայ և անոնք որ փոխ դրամ առած են՝ ծանր տոկոսներ վճարելու կը ստիպուին: Բնական է որ ոմանք չի կրնան ժամանակին տոկոսը վճարել

կամ փոխ առած ստակնին ետ դարձնել, նոյն համեմատութեամբ վստահութիւնը կը սկսի դադրիլ, փոխառուները դրամնին հրապարակէն կը քաշեն, շահադէտք իրենց մթերած ապրանքը կը սկսին սուղ գնով ծախել։ Անոնց ծախել սկսելնուն հետ, ուրիշներ ալ անոնց օրինակին կը հետեւին եւ կը փութան ապրանքնին ձեռքէ հանել, գնողները միայն աժան ծախու առնել յանձն կ'առնեն։ Այս միջոցին վնասուողներէն ոմանք իրենց վճարումը կը դադրեցնեն եւ սնանկութիւն կը հրատարակեն։ Սնանկութիւնը իր հակահարուածը կունենայ եւ կ'ազդէ ուրիշ վաճառականներու գործառնութեան վրայ, գիրքերնին խախուտ եղողներ իրարու ետեւէ կ'իյնան, վաճառական, արուեստաւոր, դրամատէր, գործաւոր ամէնքն ալ կը կորսնցնեն, ամէնքն ալ կարգաւ կը վնասուին։ Այս է (crise commerciale) առեւտրական տագնապը։

Յանկարծ ամէն բան կը փոխուի. գիներու, վարկի ձեռնարկութիւններու յանկարծական անկում մը տեղի կ'ունենայ. ոչ մէկը կը համարձակի նոր նոր ծրագիր, ընկերութեան կազմութիւն առաջարկել։ Այս միջոցին նախորդ ձեռնարկութիւններուն թերի կողմերը երեւան կ'ելլեն, ամէն մարդ զեղծում մը տեսնել կը կարծէ, ամէն պարագայի մէջ դրամագլուխները անդարձ կը կորսուին։ Կորուստներ՝ սնանկութիւն, երեւան ելած խարդախութիւններ՝ ընդհանուր ահ ու սարսափ եւ անվստահութիւն կը տարածեն։ Գործի եւ վաստակի պակասութիւնը աղքատութիւն եւ չքաւորութիւնը յառաջ կը բերէ, այս է (débacle) քայքայում եւ (chute) անկումն։

Երկու երեք տարի ետքը ամէն մարդ կը սկսի ինքզինքը գտնել, կամաց կամաց անցեալը կը մոռցուի, եւ նոր սերունդը նոր յոյսերով ասպարէզ կուգայ, նորէն

դրամատուններուն մէջ պահեստի դրուած գումարները կը շատնան, դրամագլուխները կը դիզուին եւ տոկոսին սակը կ'իջնէ, վարկը կը բարուքի, ճարտարութիւնը կը վերարծարծի, առեւտուրը կ'ոգեւորի եւ ահա կը սկսի նոր շրջան (cycle) մը որ ըստ ամենայն հաւանականութեան մի եւ նոյն երեւոյթները պիտի ներկայացնէ։

Անկարելի է ճշդիւ գուշակել առեւտրական տենդի կամ տագնապի որոշ ժամանակը, պատերազմներ, յեղափոխութիւններ, նոր գիւտեր, առեւտրական դաշնադրութիւններ, յաջող կամ անյաջող հունձք կրնան փութացնել կամ դանդաղել վարկի շրջանը. բայց զարմանալի է գիտել որ գրեթէ 10 տարին անգամ մը կը պատահի, այսպէս ԺԸ. դարուն

1753, 1763, 1772, 1783, 1793.

Նոյնպէս տասը տարին անգամ մը Հնդկաստանի մէջ երաշտութիւն եւ տասը տարին անգամ մը Եւրոպայի մէջ առատ այգեկութ՝ կարծես կապակցութիւն մը ըլլալը կը հաստատեն օդերու պարբերական փոփոխութեան հետ որ անշուշտ յառաջ կուգայ ամէն 10 տարին անգամ մը երկրագունդին արեւէն ընդունած ջերմութեան ալիքներուն աւելութենէն։

Այս առատութեան հետեւանքով հունձքերը առատ կ'ըլլան, երկրագործը դրամ կը շահի, առեւտուր կ'ընէ. քաղաքացին ապրանք կը հայթայթէ մշակին, դրամ կը շահի, եւ այսպէս մեծագոյն վաստակի յոյսեր կը ծնին ու կը սկզբնաւորեն վարկի շրջանը, տենդ եւ տագնապ կը պատճառեն։

Ուրեմն, ինչպէս Ճօն Միլս կը կարծէ, վարկի շրջանը կը տեւէ իբրեւ 10 տարի, այս 10 տարիներու առաջին 3 տարին վաճառականութիւնը կընդարձակի, հետեւեալ 3 տարիներու մէջ առեւտուրը կոգեւորի, վարկերը

կը բարւոքին , գինները կ'սկսին բարձրանալ · յետոյ գրեթէ 2 տարի մը առեւտուրի ծայրագոյն գործունէութիւն յառաջ կուգայ որ ի վերջոյ կը դառնայ ի յիմարութիւն անկղի և կ'աւարտի քայքայումով և անկումով , ինչպէս կը տեսնուի հետեւեալ պատկերէն ։

ՇՐՋԱՆՔ ՎԱՐԿԻ				
ՏԱՐԻՔ				
1 , 2 , 3	4 , 5 , 6	7 , 8	9	10
Թոյլ	Գործօն	Գրգռեալ	Տագնապ	Անկում

Այս շրջանին կանոնաւորութիւնը կը խանգարուի այլ և այլ պարագաներու բերմամբ , շրջանը կերկարի կամ կը կարճնայ · բայց հակառակ պատերազմի կամ խաղաղութեան՝ շատ զարմանալի ճշգութեամբ առեւտրական տագնապ և անկում վերադարձ կ'ընէ ։ Սխալ է կարծել թէ առեւտրական տագնապը արդիւնք է արտադրութեան չափազանցութեան , բայց հետեւանքն է այնպիսի արկածախնդրական ձեռնարկներու որոնց մէջ սպառած դրամագլուխը չը վերակազմուիր.

Այս տենդը և տագնապը շատ աղիտաբեր է մանաւանդ գործաւոր դասակարգին որ աւուրչէքին իջնալուն պատճառաւ ստիպուած է գործադուլ ընել՝ բայց բանթողները տագնապի շրջանին մէջ չեն յաջողիր ։ Հետեւաբար կազմակերպուելիք գործադուլները պէտք է յետաձգել յաջող տարիներու ուր գործատէրներէն զիջում

ձեռք բերել անտարակուսելի է ։ Իսկ գործի մարդիկ իմաստութեամբ վարուած կ'ըլլան եթէ առեւտուրի տենդէն չի բռնուին և դրամագլուխնին գործածեն յարմար ժամանակ ։

Այսու հանդերձ առեւտրական տագնապները իրենց օգտակար կողմերն ալ ունին ։ Վնասաւոր վաճառականները և գործի մարդիկ աւելի ուշադիր կ'ըլլան իրենց գործառնութիւններուն , բաղդախնդրական ձեռնարկներէ կը զգուշանան ։ Ծախքերնին աւելի կը խնայեն և սպառման աւելի օրինաւորութիւն կուտան ։

ՄԱՍՆ Ե.

ՍՊԱՌՈՒՄ ՀԱՐՍՏՈՒԹԵԱՆ

ԳԼՈՒԽ Ա.

ՆԵՐԱԾՈՒԹԻՒՆ

Սահման սպառման. — Պայման սպառման. — Տեսակ. — Ծախք. — մանրամասնութիւն

Հարստութիւնը սպառել՝ արտադրուած պիտոյքը կեանքի գոյութեան պահպանման համար գործածելով հատցնել և մեզի օգտակար եղող նիւթերը ձեւափոխելով իւրացնել ըսել է:

Եթէ մարդուն իր պէտքերուն բաւարարութիւն տալու ջանքերը նկատենք՝ կը հաստատենք որ իր անձնական շահախնդրութեան պայքարը օրօրոցէն կը սկսի:

Հազիւ մանկիկը իր աչքը կը բանայ օրուան լոյսին և ահա կը սկսի ծծել կեանքը այն սիրատարփ էակին որ իր պահապան հրեշտակն է. և ինչպէս անկէ ստացած է իր ծնունդը՝ նաև անկէ կը ստանայ իր սնունդը և զարգացումը:

Անձնուէր մայրը իր պտուղին և երջանկութեան մասերէն կը կազմէ իր գերդաստանին ապագայ նեցուկը, և

որպէս զի որդեակը աճի՝ ինք կը սպառի, որպէս զի իր ժառանգը ապրի ինք կը մեռնի:

Բայց կեանքի հեղինակին կողմէ նոր աշխարհ եկողին շնորհուած անփոխարէն սիրոյ ձրի պարգեւը գոյութեան երաշխաւորութիւնն է և ոչ մէկը անկէ զատ ուրիշին աշխատութեան արդիւնքը վայելելու իրաւունք ունի:

Մարդկային ընկերութիւնը մեր ամէն մէկ կեանքի վայրկեաններուն համար մեզմէ հաշիւ կը պահանջէ և ծախսուած հարստութեան եղանակը հակակշռի տակ առնուած է:

Ծախքը երկու տեսակ է արդիւնաւոր և ապարդիւն: Արտադրութեան գլխուն մէջ արդէն բացատրեցինք թէ արդիւնաւոր կը կոչուին այն ծախքերը որ սպառած հարստութեան հաւասար կամ անկէ աւելի հարստութիւն կարտադրեն:

Ապարդիւն կը կոչուին այն ծախքերը որ մարդոց ապրուստին կամ անոր բարեկեցութեան կը ծառայեն և օրինաւոր ըլլալու համար՝ պէտք է լրացնեն հետեւեալ պայմանները:

Ա. Այն ծախքերը՝ որ մարդոց գտնուած վիճակին համեմատ, իրական և արդար պիտոյք մը կը յագեցնեն:

Բ. Այն ծախքերը՝ որ երկար ժամանակ օգտակար կըլլան, անհատին կամ ընտանիքին:

Գ. Այն ծախքերը՝ որ առողջապահական կանոններուն համաձայն են:

Դ. Այն ծախքերը՝ որ մարդու մը եկամուտին կը յարմարին և թոյլ կուտան խնայողութիւն մը ընելու:

Ե. Այն ծախքերը որ կ՚ըլլան մարդասիրաբար, գըթութեան, կրօնի, բարոյականի անուամբ առանց խաբէութիւնը կամ ծուլութիւնը քաջալերելու:

Քաղաքական անհատութիւնը կը դասաւորուէ բացարձակ կերպով․

Ա․ Այն ծախքերը, որ խոհականութիւնը և ողջմըտութիւնը անօգուտ կամ աւելորդ կը դատեն:

Բ․ Այն ծախքերը՝ որ պարտքով և ապառիկ կը կատարուին:

Գ․ Այն ծախքերը՝ որ սխալ հեռատեսութիւնով կ՚ըլլան աւելորդ պիտոյք մթերելու:

Դ․ Այն ծախքերը, որ կը խնայուին ժլատութեամբ կամ դրամ դիզելու անյագ տենչով:

Արդ, եթէ ծախքերը իրենց տեսակին համեմատ քննենք՝ կունենանք հետեւեալ յարացոյցը:

ՍՊԱՌՈՒՄ

ԾԱԽՔ

- Անձնական
  - Պերճանք
  - Շռայլութիւն
  - Ագահութիւն
  - Տնտեսութիւն
- Ընտանեկան
  - Կնոջ
  - Սոն „
  - Զաւակաց
  - Ազգականաց
- Ընկերական
  - Ընկեր
  - Բարեկամ
  - Ծանօթ
  - Օտար
- Պետական
  - Հարկ արեան
  - Տուրք
  - Մաքս
  - Փոխառութիւն

Մարդուն արտադրելու կարողութիւնը իր սպառելու պէտքին կը համեմատի և եթէ կատարած ծախքը հետզհետէ քննենք՝ պիտի տեսնենք որ անոնք, իրեն հանգիստ մը տալէ աւելի, իմացական էակի մը պէտքերուն գոհացում տալու բնութիւնն ունին:

ԳԼՈՒԽ Բ.

ԱՆՁՆԱԿԱՆ ՍՊԱՌՈՒՄ

Պերճանք.—Շռայլութիւն.—Տնտեսութիւն.—Ագահութիւն:

Մարդիկ՝ իրենց պէտքը յագեցնելու սահմանները բարոյականէն, առողջապահութենէն և խոհեմութենէն կրնան քաղել: Բայց քաղաքական տնտեսութիւնը այս պատուական խորհրդատուներուն հետ համաձայնութեամբ՝ կը ցուցնէ այն օգուտները զոր ամէն մարդ կրնայ ձեռք բերել երբոր իր պէտքը տնտեսելով յագեցնէ. այսինքն շահաւոր եղանակով իր պէտքերը մատակարարէ:

Որչափ մարդկային ընկերութիւնը զարգանայ՝ նոյնչափ պերճանքը անհրաժեշտ կը դառնայ: Այս մասին սխալ համոզումներ շատ են. ոմանք զայն կը նկատեն զեղծում, մեղք, գայթակղութիւն. ոմանք յառաջդիմութեան միջոց և ընկերական հարկ և գովելի առաքինութիւն:

Եթէ ծախք մը բարոյականութեան և կիրթ ճաշակի սահմանին մէջ կը պահուի՝ օրինաւոր է: Եթէ ծախքը ընողին նիւթական կարողութեան սահմանէն կ'անցնի կամ բարոյականութիւնը կը խաթարէ՝ ապօրէն է: Եթէ անով ձեռք բերուած բարօրութիւնը կը համեմատի սպառման՝ շատ աղէկ է. եթէ մնափառութեան ցուցամոլութիւնն է միայն՝ գէշ է:

Պերճանք բառին իմաստը կը չափաւորի քանի որ

ճարտարութիւնը կը յառաջդիմէ ու քաղաքակրթութիւնը կը տարածուի: Անձերու ու անոնց ընկերական վիճակին, զբաղման տեսակին համեմատ կը զանազանի և մեր քննութեան տեսակէտէն կախում ունի անոր վրայ նպաստաւոր կամ աննպաստ վճիռ մը արձակել:

Գիւղական գործերով զբաղող մշակին համար պերճանք նկատուածը՝ շատ անգամ քաղաքի մը նեղ փողոցներուն մէջ խճողուած բազմութեան համար անհրաժեշտ նկատուած ծախք մըն է:

Ժամանակաւ աւելի պերճանք մըն էր, այսօր պէտք մըն է. ժամանակաւ շապիկ, գուլպա, թաշկինակ, միայն հարուստին մատչելի էր, հիմա ամենէն համեստ ընտանիքի, կամ մարդոյ համար անհրաժեշտ պէտք մըն է: Այսպէս պարզ գործաւոր մը այսօր կրնայ և պէտք է ունենալ իր ժամացոյցը, ատենը լաւ գործածելու համար, մինչդեռ անցեալ դարուց մէջ ամենահարուստ մարդիկ դժուարաւ կրնային զայն ձեռք բերել:

Շռայլութիւնն է չափազանցութիւն ծախքերու և սպառման: Շռայլը ինքզինքը կը զրկէ հարստութեան ապահոված օգուտներէն և անհեռատես մսխումով ինքզինքը և իրենները թշուառութեան կը մատնէ: Մարդկային ընկերութեան ալ վնասակար է որովհետև շռայլը կը վատնէ դրամագլուխներ որ կրնային արդիւնաւոր կերպով գործածուիլ նորանոր հարստութիւններ արտադրելու և ուրիշներու բարեկեցութեան նպաստելու:

Ոմանք կը կարծեն թէ անհաշիւ ծախքը սպառումը աւելցնելով գործաւորին աշխատութիւն կը հայթայթէ, և իր հարստութիւնը սպառող ու վատնողն ալ ընկերութեան ծառայութիւն կը մատուցանէ: Սխալ է այս տեսութիւնը, երբ քմահաճ հարուստի մը խելքին կը փչէ իր ագարակին հունձքը փճացնել՝ ո՞ր սովեալ գիւղացին

բերանը պատառ մը հաց կը մանէ։ Կամ Մոնթէ Կարլոյի խաղարանին մէջ միլիոններ իր շուայտութեան ընկերուհիներու հետ սպառողը կրնա՞յ բաղդատուիլ խնայող մարդուն որ իր հարստութիւնով շահաւէտ ձեռնարկի մը մէջ հազարաւոր գործաւորներ կ'աշխատցնէ։

Շռայլութեան հակառակ մոլութիւնն է ագահութիւնը և հարստութիւնը սպառելու անտեղի վախը։ Փնթի ժլատը կծիկ կ'ընէ իր ոսկիները և կը թաղէ։ Չէ՞ որ հարստութիւնը կազմուած է ընկերական կեանքի համերաշխ պայմաններուն մէջ. ինչ կը նշանակէ աշխատութեան փոխարժէքը ամլութեան դատապարտել և անոր արգասաւոր շրջանը խափանել։ Դրամը եղած է օգտակար կերպով գործածելու, ով որ զայն չի գործածեր՝ մարդկային ընկերութեան թշնամին է։

Տարբեր բան է տնտեսագիտութիւնը. խնայող մարդը ծայրայեղութիւններէ կը խորշի, աւելորդ ծախքերէ կը զգուշանայ, որպէս զի դիւրաւ հայթայթէ կարեւորը։ Նախատեսութիւնը կը սորվեցնէ իրեն հրաժարիլ զեղխութենէ և վաստակին մէկ մասը պահել ապագայ պէտքերու և կարգ կանոն կը դնէ մարդոց կեանքին մէջ։

Իր տունը և կարասիները հրդեհի դէմ կ'ապահովագրէ, նմանապէս ծերութեան ժամանակ հանգիստ ապրելու կամ մեռնելէն ետքը իր ընտանիքը հանգիստ ապրեցնելու համար իր կեանքը ապահովագրել կուտայ։ Անշուշտ խնայողական սնտուկներուն քով իր վաստակին մէկ մասը շահու կը դնէ և եթէ միջոցները ներեն՝ հանրօգուտ ձեռնարկներու յաջողութեան համար հրապարակ հանուած բաժնետոմսերէն կը գնէ։ Եթէ նախատեսութեան բարերար ազդեցութիւնը ամէն մարդոց մտքին մէջ մուտ գտնէր՝ աղքատներու թիւին հարիւրին յիսուն և ինը կը պակսէր։

ԳԼՈՒԽ Գ.

ԱՌՏՆԻՆ ՍՊԱՌՈՒՄ

Ընտանիք. — Կազմութիւն. — Պատասխանատուութեան բաժին. — Դաստիարակութիւն. — Սպառում. — Առտնին տնտեսութիւն.

Եթէ ընտանեկան յարկին վրայ սփռուած չըլլային անաղարտ ծաղիկներու հեշտաբոյր փունջեր, եթէ կեանքի այգեկութը վայելելու փորձիչ հեռանկարը չըլլար՝ թերեւս մարդիկ վարանէին ամուսնական լուծը կրելու։

Հին ժամանակները այրը՝ իր բիրտ ուժին կռթնած, պատահական հեռապնդումի մը միջոցին իր անասնական բնազդներուն յագեցում կուտար առանց այլապէս ծնողական դերը լրացնելու։ Հիմա սերունդին տեւականութիւնը ապահովելու պատասխանատուութիւնը կստանձնէ հանդէպ մարդկային ընկերութեան, ա՛յն որ կը կոչուի հայր ըլլալու։

Քաղաքակիրթ ազգերու մէջ պատշաճութիւնն այսօր յարմար դատած է փոխադարձ հաճութեամբ և անխառն սիրով ծնողաց միատեղ կենակցիլ մի և նոյն յարկին տակ և պաշտպանել իրենց յաջորդ սերունդը։ Ահա այս սիրակցորդ էակներու միութիւնը և անոնց պայմանաւոր լծակցութեան զրուական՝ նորատի զաւկներու ներկայութիւնն է ընտանիքը։

Ընկերական կարգերու մէջ հետզհետէ մուտ գտած

նորագոյն պէտքեր այսօր այն աստիճան կը գրաւեն այր մարդուն ժամանակը որ իր բոլոր ուժն ու խելքը սովորուած է յատկացնել տունէն դուրս իր զբաղած պաշտօնին պարտականութիւններու կատարման և անով շահելու իր կազմած ընտանիքին ապրուստը։

Անշուշտ դեռ այսօր ալ այր մարդուն կը վերաբերի գերդաստանին վերին հսկողութիւնը և հայրը երբեք ազատ չէ ընտանիքին ներքին կառավարութեան տաղտկացուցիչ հոգերէն. սակայն առաւելապէս կին մարդուն կը վերաբերի ընտանի երդիքին հոգածութիւնը և նորաբողբոջ սերունդին երջանկութիւնը գլխաւորապէս կախում ունի մօր կարողութենէն և առաքինութենէն։

Մայրն է որ պիտի տնտեսէ հօր վաստակէն տան պահպանման յատկացուած մասը և անոր աշխատութեան արդիւնքը պիտի բեղմնաւորէ ընտանի յարկին տակ։ Մայրն է որ մանաւանդ պիտի հաստատէ տան ներքին բարեկարգութիւնը, աշխատութեան բաժանումը, և ժամանակին խնամուն գործածութիւնը որպէս զի կարելի ըլլայ հոգալ ընտանիքին պէտքերը, նուազեցնել անոր ծախքերը և աւելցնել անոր բարեկեցութիւնը։

Ֆէնըլոն, տանին տնտեսութիւն ըսելով կ'իմանայ այն ամէն ինչ՝ որ յարաբերութիւն ունի տան ներքին կառավարութեան, հագուստի, կազմածներու, կարասիքներու, խոհանոցի, մանուկներու դաստիարակութեան, սպասաւորներու թոշակին և սննդեան, ծախուց են։

Տիկին Եւգինէ Հիփփօ տանին տնտեսութիւն ըսելով կը հասկնայ ժամանակը, հանճարը, դրամը աղէկ գործածելու արուեստը։ Այս հաշուով մարդկային ընկերութեան մէջ արտադրուած հարստութեան մեծագոյն մասը կը սպառի ընտանիքին մէջ և այնքան կարեւոր է այս մատակարարութիւնը որ մասնաւոր ուսումնասիրութեան

առարկայ եղած է և կ'աւանդուի առտնին տնտեսութեան մակագրին տակ։

Արդ, ինչ որ ալ ըլլայ միևնոյն յարկին տակ խըմբուողներու սէրն ու միաբանութիւնը՝ դարձեալ օր մը երախաները զարգանալով չափահասութեան տարիքը կը թեւակոխեն. կը հեռանան նախկին օրերու մայրենի բոյնէն և իրենք ալ իրենց կարգին կը ձեռնարկեն իրենց ընտանի բոյնը յօրինելու։ Ահա այսպէս գերդաստան մը կը ճղաւորուի, կը բազմանայ և կը ձևացնէ մարդկային ընկերութիւն։

Տարակոյս չկայ որ երբ չափահաս զաւակներ հայրենի երդիքէն հետզհետէ հեռանան, նոյն համեմատութեամբ մեկուսացած ծնողք իրարու կը մօտենան։ Ատեն մը, պարման ու պարմանի, իրարու գեղովն էին հմայուած, նազելաճեմ կինը և յաղթաբազուկ այրը իրենցմէ դուրս կեանք մը սփռէին, հիմա յառաջացեալ տարիքի ուժերու սպառումը զիրար աւելի մօտ կը բերէ իրարու, հիմա կ'ըլլան իրարու ակարութեան զօրավիգն և իրար կը փարին իբրև քոյր և եղբայր. մինչև որ կեանքի ձըմեռը զիրենք իր ձիւնով ալեւորէ և դողդոջուն ծերունիներ՝ իրարու վրայ գուրգուրան իբրև հայր և մայր։

Բայց ո՞վ պիտի հոգայ այս ծայրացեալ տարիքի էակներուն անհրաժեշտ ապրուստը, ո՞վ պիտի խնամէ ուժաբեկ ծերունիներ և լրացնէ անոնց կարօտութիւնը։

Երախտագէտ զաւակներ մասամբ պիտի վերադարձնեն իրենց կեանքի հեղինակներուն այն բարիքը որ երբեմն անոնցմէ ընդունեցան իրենց տխեղծ տարիքին մէջ և այսպէս պիտի սկզբնաւորեն ընկերական փոխադարձ ծառայութեան կատարումը և արտադրուած հարստութեան սպառումի նոր գլուխ մը։

ԳԼՈՒԽ Դ.

ԸՆԿԵՐԱԿԱՆ ՍՊԱՌՈՒՄ

Ընկերական ծախք.— Պաճառ. — Անհատին գործնականութիւնը.— Կառավարութեան դերը.— Շատերու համերաշխութիւն.— Հաւաքական սպառում:

Կայ ծախք մըն ալ որ մարդիկ կ'ընեն իրենց միջա-
վայրի բարոյական և նիւթական զարգացման համար․
այդ ծախքը մարդուն իր անձին յատուկ չէ, ոչ ալ կը
վերաբերի իր կնոջ և զաւակներուն; բայց այդ հարստու-
թեան սպառումը կըլլայ մարդկային ընկերութեան այն
անդամներուն համար զոր ոչ տեսած է թերևս ոչ ալ
ճանչցած:

Մարդկային ընկերութեան ամէն անդամ իր ապրած միջավայրէն կը ստանայ իր անձին և իր ընտանիքին պաշտպանման հարկ եղած պէտքը, ուստի ի հարկէ իր բարեկեցութենէն մաս մը վերադարձնելու է այն միջավայրին որ իր ծոցին մէջ զինք կազմեց և զինք իր ընկերական դիրքին բարձրացուց:

Ամուրի մարդը իր անհատական ծախքերը ունի, ամուսնացեալ մարդը իր ընտանեկան ծախքերը, բայց ամէն մարդ ունի ընկերական ծախքեր: Երբոր սովելոց համար դրամ կը հաւաքուի, երբոր հրկիզեալներու համար հանգանակութիւն կ'ըլլայ, երբոր երկրաշարժէ վնասուողներուն օգնութեան ձեռք կը կարկառուի, երբոր

որբերու համար կոչ մը կ'ուղղուի՝ անոնք ծանօթ ըլլան թէ անծանօթ, պէտք է մեր սրտին հետ մեր քսակն ալ բանանք:

Սէրը կը մղէ մարդ ինքզինքը և իրենները հոգալ, և գուրգուրալ իր կնոջ և զաւակներուն վրայ: Նոյն զգացումը զինք կը մղէ իր ազգականներն ու խնամիները սիրաշահելու: Ինչո՞ւ ուրեմն նոյն համակրութեամբ մարդ չը վերաբերուի իր ընկեր արարածներուն հանդէպ․ մինչ մարդիկ փոխադարձաբար իրարու պէտք չե՞ն լրացներ, մինչ մեծ ու պզտիկ իրարմէ կախումն չունի՞ն և ընկերական կեանքի համերաշխութեան պայմաններուն մէջ չե՞ն ապրիր:

Օդանաւորդը իր սաւառնակին լայն թեւերը կը պարզէ մթնոլորտին վերնագաւառներուն մէջ համարձակ չուելու․ բայց որչափ ալ վեր բարձրանայ՝ նոյնքան անձկանօք դէպի վար կը նայի: Հոն է մարդկութեան մեծ ընտանիքը որ զինք պիտի գնահատէ, ծափահարէ և վարձատրէ: Ուրեմն ո՞վ է այն որ իր դիրքին բարձրութեան վստահի և խոնարհագոյնին կարօտ չըլլայ:

Գործատէ՞րը․ բայց այն իր գործաւորին ճակտի քրտինքով կը պարծի և նոյնքան իրաւ է որ գործաւորն ալ իր գործատիրոջ դրամով կը յաջողայ և մեծ ու պզտիկ փոխադարձ աջակցութեամբ իրենց աշխատութիւնը կ'արդիւնաւորեն: Հարուստ թէ աղքատ, միատեղ կարտադրեն և ընկերովի կը սպառեն, իրարու կարօտ են, իրարու կապուած են ընկերական պարտականութիւններով․ շատերու համերաշխութիւն կայ:

Եթէ համաճարակի պահուն հարուստ մարդ մը աղքատ թաղերու առողջապապահիկ պայմաններուն հսկէ և հարստութենէն մաս մը սպառէ՝ այս ծախքով իր կեանքին ապահովչէ͏քը տուած չըլլա՞ր: Եթէ մեծատունը

իր դրամը յատկացնէ գուհններու մէջ բնակող սիկարեաններու բարոյացման՝ ոճրագործին դաշոյնը փթթացնելով իր կեանքին փրկանքը վճարած չըլլա՞ր: Այսպէս բարիքը բարիքով կը փոխարինուի և անհատական հարստութենէն մաս կը յատկացուի ընկերական սպասման:

Գերմանացի տնտեսագէտներէ ոմանք կը պնդեն որ Պետութեան դերը՝ մարդկային ընկերութեան մէջ, կը նմանի այն դերին որ ուղեղը կը կատարէ մարդկային կազմուածքին մէջ: Այս վարկածը անհատականութեան ուրացումը և մարդուն ԵՍԻՆ ժխտումն է որ Գերիշխան ժողովուրդը Կառավարութեան ոտքին տակ կը դնէ:

Այժմ, երբ ընդհանուր մարդկութեան մէկ հատուածը ի վնաս միւսին ապրի, այդ միւսը կառավարող Պետութիւնը կրնայ զայն ազատել ընկերական պարտուց կատարման մասնակցութենէն. բայց նաև այս ընթացքը մեզ կը յիշեցնէ նախկին Հռովմի այն խուժանը որուն համար Յոբնաղ իր երգիծանութեան (Ժ. 81) մէջ կ'ըսէ որ փողոցներու մէջ Կառավարութենէն (panem et circenses) հաց և խաղ կը պահանջէին:

Կ'ընդունինք թէ Կառավարութեան պաշտօնը նուիրական է, և այնքան նուիրական որ կը հաւանինք իր կատարած գործը բաւական սուղ վճարելու: Բայց նաև կը պնդենք թէ շիտակ չէ ամէն բան Կառավարութեան բարեհաճութենէն սպասել և անոր արդէն ծանր գործը աւելի դժուարացնել: Մարդկային ազգի համաշխարհական զարգացման պատմութիւնը լեցուն է յատուկ անուններով որ իրենց անհատական ձեռներէցութեան շնորհիւ յառաջդիմութեան լուսահետ շաւիղը գծեցին: Կութէնպէրկ, Քրիստափոր Կոլոմբոս, Ֆիւլթոն, Սթիֆէնսըն դոյզն մասն են յիշատակելիք անուններուն:

Կրնանք նաև իրաւամբ դիտել տալ թէ ամէն գործի

մէջ Պետութեան միջամտութիւնը ոչ ցանկալի է և ոչ ալ օգտակար. ո՛չ անհատական ձեռներէցութեան ճապուկութիւնը ունի, ո՛չ ալ անոր անկողմնակալութիւնը: Բաւական է յիշել Սուէզի ջրանցքին բացման համար Անգլիոյ հակառակութիւնը: De Lesceps. իր ձեռներէց ոգւով ի գլուխ հանեց այն յանդուգն ձեռնարկը ուսկից սակայն ամենէն աւելի օգտուողն եղաւ յետոյ նոյն ինքն Մեծին Բրիտանիոյ ընդդիմադիր հսկայ Պետութիւնը:

Ուրիշ վտանգ մըն ալ կը մատնանշէ P. Leroy-Reaulieu նոյն իսկ սահմանադրական կոչուած երկիրներու մէջ: Կ'ըսէ թէ ամէն Սահմանադրական կառավարութիւն քուէատուներու ձայնով կ'ընտրուի և այն Կառավարութիւնը որ պաշտօնի գլուխ կանցնի՝ զինք ընտրող կուսակցութեան գիջում ընել և զայն պաշտպանելու հարկին մէջ ըլլալով՝ չէ կարող իր խորհրդարանական չէզոքութիւնը պահել:

Բարեբաղդաբար մարդկային ընկերութեան արդի կազմակերպութեան մէջ անհատը առանձին չի գտնուիր հանդէպ կառավարութեան և կամ ալ հակակշռող կազմակերպուած ուժեր: Բարեգործական, գիտական, պատմական, ճարտարագործական, շահագիտական են ընկերութիւններ որ հաւաքական ապաւէն լաւագոյն եղանակները կը հնարեն, քանի որ անհատին վրայ պաշտօնական ճնշում երբէք չեն բանեցներ և զայն ազատ կը թողուն:

Եւ արդէն յաջորդ գլխուն մէջ պիտի տեսնենք թէ հարկատուներուն քանիի կը նստի մարդկային ընկերութիւնը արտահող Պետութիւններու պահպանման ծախքը, և մարդիկ նոյն ազգին ծոցը իրարու հետ հաշտ և համերաշխ ապրելու համար՝ կառավարական ինչ տուրք վճարելու են, ի բաց առեալ ազգ ազգի դէմ ճակատելու համար առնուած արեան տուրքը որ մարդկային ազգի ծաղիկը կը խամրէ պատերազմի դաշտին վրայ:

ԳԼՈՒԽ Դ.

ՊԵՏԱԿԱՆ ՍՊԱՌՈՒՄ

Ընկերական իրաւախոհութիւն.—Հարկ.—Կառավարութիւն.—Պարտք եւ իրաւունք.—Գերիշխանութիւն ժողովրդեան.—Ձեղծում. — Համարա-ռութիւն. — Պիտակ. — Նախարարութիւնք. — Քուէարկութիւն վարկի.—Միակ տուրք.—Ուղղակի եւ անուղղակի տուրք.— Հաստատուն տուրք.—Համեմատական տուրք.—Յառաջդիմական տուրք.— Մաքս.—Քաղաքաքած.—Դրոշմատուրք:

Ժամանակակից Սահմանադրութիւններուն հիմն է կեանքի, ինչքի և պատւի անբռնաբարելիութիւն: Այս ողջամիտ սկզբունքը Բնութեան հրաշակերտին բանավարութեան պարծանքը չէ՞ միթէ : Աղէկ որ խելք կ՚ընեն և վերջ ի վերջոյ իրենց ներքին բնազդը մատնող այս պատուաբեր իրաւախոհութեան կուգան : Այս ալ բան մըն է և զիրար խողխողել ու յափշտակել աւելի աղէկ է : Թող ուրեմն ո՛չ մէկ ընկեր իր ընկերոջ դէմ գանգատի, ձայն բարձրացընէ, արդարեւ մարդիկ իրար կ՚արժեն :

Սակայն անգամ մը այս կէտին վրայ համաձայնելէ ետք՝ ո՞վ պիտի յանձն առնէ տկարը ուժովին բռնութեան դէմ պաշտպանել և անասնական կիրքերու մոլուցքը զսպել : Այս փչալից գործը կը ստանձնէ հանրային իշխանութիւնը, այսուհանդերձ Կառավարական այս փափուկ պաշտօնը չոր խօսքով չը կատարուիր : Պէտք է մարդիկ տուժեն բռնակալելու քմահաճոյքը ճարկ վճարելով մինչև որ վարժուին աւելի բարեմոյն ըլլալ :

Տարակոյս չըկայ որ խաղաղ ժողովուրդը արտաքին թշնամիներու յարձակումէ ազատ պահելու համար՝ զօրաւոր բանակ պէտք է . si vis pacem, para bellum. այսպէս կ՚ըսէ լատիներէն առածը : Ներքին բարեկարգութիւնը ապահովելու համար՝ աչալուրջ ոստիկաններ պէտք են : Քաղաքացիներուն վէճերը կարգադրելու համար՝ արդար դատաւորներ պէտք են : Կառավարութիւնը կը խոստանայ այս ամէն պէտքերը հոգալ պայմանաւ որ վճարուի :

Խնդիր չէ թէ Կառավարութիւնները ինչպէս սկսան . անոնք ամէնքն ալ պատմական տարբեր անցեալ մը ունին . բայց միեւնոյն պատճառը անոնց ամէնուն ծնունդ տուաւ : Անոնք որ պաշտպանութեան պէտք զգացին՝ միատեղ խմբուեցան , թող ըլլան անոնք ընտանիքներ , գիւղերու բնակիչներ , գաւառներ , դաշնակիցներու բազմութիւն , ազգեր ու լեզուներ :

Կ՚ենթադրենք որ անոնց ժողովը խորհրդակցելով՝ սա եզրակացութեան եկաւ թէ պարտք և իրաւունք իրար կը փոխադարձեն և թէ ամէն ընկեր իր խելքին փչածը ընելու տեղ՝ այսուհետեւ պէտք է յարգէ ուրիշին իրաւունքը և պահանջէ իր իրաւանց յարգումը : Այդ նոյն ժողովուրդը ձայներու մեծամասնութեամբ իր կամքին բանաձեւած օրէնքը գործադրելու համար վարձեց պաշտօնեաներ և որոնց որ ժողովուրդէն ամէն անհատ իր կարողութեան չափով մասնակցի վճարման : Յետոյ ԳԵՐԻՇԽԱՆ ժողովուրդը իր անուանած հասարակաց պաշտօնեաներուն նախարարութիւնը դիւրացնելու նպատակով՝ սահմանափակ թուով երեսփոխաններ ընտրեց և ժողովուրդին ծերակոյտին հետ միատեղ՝ իր բանաձեւած օրէնքին գործադրութեան հսկիչը այդ ժողովին յանձնեց :

Քանի՜ դարեր պէտք եղան որ մարդիկ խարխափու-

մէ խարխափում այս ձեւ կառավարութիւն մը կազմակերպելն, ո՞վ գիտէ. բայց անգամ մը որ այս շաւղին մէջ մտան՝ գործադիր պաշտօնեաներ՝ ժողովուրդին իշխանութիւնը. վարիչ մարմինի մը նուիրապետութեան (hiérarchie) փոխեցին և փորձառութեան ցուցուցածին համեմատ կառավարական դրութիւն մը որդեգրեցին :

Եթէ Կառավարական նուիրապետութեան մէջ պաշտօնեաներու ստորադասումը (subordination) անգիտակցաբար գործադրեց վարչութեան կեդրոնէն բղխած ամէն հրահանգ՝ կառավարութիւնը (centralisation) կեդրոնացում կոչուեցաւ : Եթէ ստորադաս պաշտօնեաները՝ տեղական պահանջին համեմատ, օրէնքին ոգին, իրենց ըմբռնումին հետեւելով գործադրելու համարձակ գտնուեցան՝ կառավարութիւնը (décentralisation) ապակեդրոնացում կոչուեցաւ :

Մարդուն իրաւունք գործադրելու եղանակները նոր են, իսկ անիրաւութիւն գործադրելու եղանակները իր ծագման չափ հին են և իր ընկերական դիրքը իր անձնական շահուն ի նպաստ գործածելն այնքան սովորական դարձած է որ այսօր ալ կան դիրքի թեկնածուներ : Եթէ ժողովուրդը տգէտ է՝ բացարձակ ապակեդրոնացումը պետութեան ուժը տկար մասերու կը կտորակէ : Եթէ պետութիւնը այլազգի տարրերէ բաղկացած է՝ բացարձակ կեդրոնացմամբ առաւելաթիւ տարրը կը յաջողի կեղեքելու նուազաթիւ տարրը :

Ուրեմն կը տեսնենք թէ շատ անգամ յեղափոխութիւններ պատրանքի տեղի կուտան, որովհետեւ ժողովուրդին համար կենսական եղող խնդիրը կառավարական ձեւերը չեն քանի որ անոնք նոյնքան պատրուակներ կրնան ըլլալ հաճելի եղանակներով շարունակելու անհաճոյ կեղեքումներ : Խնդիրը կառավարութեան կողմանէ ժող-

վուրդէն գանձուած տուրքերու փոխարէն խոստացուած ծառայութիւններու գործադրութիւնն է :

Այս հակակշիռը կը գործադրուի Երեսփոխանական ժողովին մէջ Ծերակոյտին օգնութեամբ որուն կառավարական Վարչութենէն ամէն տարի մանրամասն հաշիւ պահանջելով, և գանձուած տուրքերուն գործածութեան եղանակը քննելով : Նախարարք խմբովին կամ զատ զատ իրենց հաշուոյն պատասխանատու են և այս համատութեան դժուարութիւնը ըմբռնելու համար հետեւեալ վերի վերոյ ցանկը աչքէ անցընել կը բաւէ :

ՆԱԽԱՐԱՐՔ

ՊԵՏՈՒԹԻՒՆ	Ա. Արդարութիւն	Դատական
		Կրօնական
	Բ. Պաշտպանութիւն	Պատերազմական
		Ծովային
		Ապահովութեան
	Գ. Կառավարութիւն	Ներքին գործոց
		Արտաքին գործոց
		Ելմտական
		Հասարակ. կրթութեան
		Հանրօգ. շինութեան
		Կալուածոց

Բան մը որ բացարձակ կրնանք յայտարարել, ինչպէս կ'ընդունի Stanly Jevons սա է թէ քանի որ Պետութիւնը կը ծառայէ, կամ լաւ եւս է ըսել, կը խոստանայ ծառայել հասարակութեան շահերուն՝ անոր ծառայութիւնը պէտք է անշուշտ վարձատրել : Իրաւ է որ Կառավարութիւն մը ճամբել՝ ծառայ մը ճամբելու չափ դիւրին գործ չէ և անոր հարկերուն (impôts) մեր վրայ թողած անախորժ տպաւորութիւնը եթէ ուզենք մեղմել՝

տուխուած ենք թարմատարով մը, (contribution) *մասնակցութիւն պետական ծախուց, գոհանալ:*

Արդ, օրէնքը Սահմանադրական երկրի մը մէջ նախարարներուն տարեհաշիւը (budget) *քննելու մխիթարութիւնը կուտայ: Ֆրանսայի մէջ այս առթիւ Բննիչ Յանձնաժողով մը կը կազմուի որ իր ձգձգմամբ շատ անգամ Ելմտական նախարարին գործը կը կնճռոտէ: Անգլիոյ մէջ երեսփոխանական ժողովոյ անդամները՝ մանաւանդ ձեռնհասները, կառավարութեան եղեւմտացոյցը վիճաբանութեան դրուելէն առաջ, անպաշտօն կերպով յատուկ ժողովի մը մէջ կը քննեն և յետոյ պաշտօնական նիստի մը մէջ զայն նկատողութեան կառնեն՝ ինչ որ թէ ժամանակ կը խնայէ և թէ նախարարաց գործելու հնարաւորութիւն կ'ընծայէ:*

Ֆրանսական տարեհաշուին մէջ համագումար ծախքերը իրենց գլխակարգութեամբ մանրամասնօրէն կ'երեւնան, բայց պէտք չէ մոռնալ որ Ֆրանսայի ազգային պարտքը աշխարհիս մեծագոյն պարտքն է: Անգղիական ելեւմտացոյցին մէջէն դուրս կը ձգուին արքայական գերդաստանին և կառավարական պաշտօնէից թոշակները որ միանգամ ընդ միշտ նուիրագործուած են: Գերմանական պիւտճէին մէջ պատերազմական ծախքերը եօթը տարուան համար քուէարկուած են, այնպէս որ նոյն միջոցին անփոփոխ կը մնան:

Ելմտացոյցը քուէարկութեան միջոցին եթէ Ծերակոյտ և Երեսփոխանական ժողով համամիտ գտնուին՝ իրենց որոշումը վճռական հանգամանք կ'առնէ: Եթէ այդ ժողովներէն մէկը վարչութեան կողմը գտնուի՝ Նախարարաց ելմտացոյցը նոյնութեամբ կ'ընդունուի:

Միայն թէ ծախքերը քուէարկուելէն ետքը՝ կը մնայ անոնց բաշխումն ու գանձումը: Տուրքերը երկու ընդհանուր գլուխներու կը բաժնուին:

ՏԵՍԱԿ ՏՐՈՑ

Ա. Ուղղակի (impôts directs)

Բ. Անուղղակի (impôts indirects)

Այն տուրքերը որ վճարողին վրայ կը մնան՝ կը կոչուին ուղղակի տուրք, այս կարգէն են կալուածական տուրք, շինուածոց տուրք, հասութեան տուրք, դրամագլխի տուրք, պատուհանի տուրք, սպասաւորի տուրք, կառքի տուրք, շան տուրք են:

Այն տուրքը որ առաջին վճարողը իր ծախած ապրանքներուն գինին վրայ զարնելով ետ կառնէ՝ կը կոչուի անուղղակի տուրք, այս կարգէն են մաքս, դրոշմատուրք, քաղաքաբաժ (octroi):

Շատ անգամ յայտնի չըլլար որ վերջ ի վերջոյ դրուած տուրքը որու վրայ պիտի փլի, և տուրքերու պատահակցութիւնը (incidence) *մասնաւոր ուսումնասիրութեան առարկայ կրնայ ըլլալ:*

Տուրքը հաստատուն (fixe) *կը կոչուի երբ ամէն հարկատուներէ նոյնաչափով հաւասարապէս կը պահանջուի: Բայց այս բաղձալի գաղափարը կը նշանակէ արդարութիւնը փնտռել անարդարութեան մէջ, և անշուշտ աղքատը իր ունեցածին համար պէտք չունի այն պաշտպանութեան որուն պէտք ունի հարուստը, և ըստ այնմ իր ունեցածներուն համեմատ ըլլալու է հարկատուին վճարած տուրքը:*

Տուրքը համեմատական (proportionnel) *կը կոչուի երբ ամէն հարստութեան համեմատ կը վճարուի այսպէս*

100ը 1—200ը 2—300ը 3—400ը 4

Զայս կ'ընդունի և կը ջատագովէ Ադամ Սմիթ անգղիացի տնտեսագէտը: Տուրքը յառաջատուական (Progressif)

կը կոչուի երբ հարստութեան աճելուն չափով տուրքին քանակութիւնն ալ կը յառաջդիմէ․ այսպէս

100ը 1—200ը 4—300ը 6—400ը 8

Proudhon՝ որ ընկերվարական ձկտում ունեցող գրագէտ մըն է, կը ծաղրէ այս դրութիւնը որ կը յուսահատեցնէ խնայողութիւնը և դրամագլուխը երկրէն փախցնելով կը ստիպէ ուրիշ տեղ աւելի շահաբեր գետին գտնելու։

Ադամ Սմիթ տուրքեր հաւաքելու հետեւեալ չորս տնտեսական կանոններ կաւանդէ։

ԿԱՆՈՆՔ ՍՄԻԹԻ

Ա․ Հաւասարութիւն
Բ․ Ստուգութիւն
Գ․ Պատշաճութիւն
Դ․ Խնայողութիւն

ԱՌԱՋԻՆ․ Հաւասարութիւն․ — Կը պատահի երբեմն որ հարկահաւաքները օրուան կառավարութեան կուսակիցներուն կալուածները և ինչքերը իրենց հակառակորդ կուսակցութեան կալուածներուն և ինչքերուն կէս գինովը կը գնահատեն, ինչպէս կը պատահի ի Ֆրանսա, T․ Leroy-Beaulieuի համեմատ։

Այս տեսութեամբ վաճառքներուն վրայ դրուած տուրքը պէտք է ըլլայ ըստ քանակութեան և ոչ (ad valorem) ըստ արժէքին, բողոքի տեղ չի ձգելու համար։

ԵՐԿՐՈՐԴ․ Ստուգութիւն․—Պէտք է տուրքին տեսակը, քանակը, վճարողը, վճարման եղանակը ճշդուին և օր առաջ ծանուցուին որպէսզի հարկահաններուն քմահաճութեան առարկայ չըլլայ հարկատուն։

ԵՐՐՈՐԴ․ Պատշաճութիւն․—Պէտք է տուրքը պատշաճութեան համեմատ գանձուի և վճարականութեան

ընթացքը չը խանգարէ․ կամ գիւղական մշակութիւնները չը խափանէ, ապա թէ ոչ բերքերն ու արտադրութիւնները կը նուազին և սղութիւն առաջ կուգայ։

ՉՈՐՐՈՐԴ․ Խնայողութիւն․—Երբ տուրքի մը հաւաքումը շատ գործակալներու և ծախքի կարօտի՝ ժողովուրդին քսակէն ելած տուրքի դոյզն մասը կը մտնէ կառավարական գանձը։ Այս պարագային լաւ է ջնջել տուրքը, ինչ որ պատահեցաւ Բրուսիոյ մէջ դասակարգային (impôt de classes) տուրքին համար որ կը ծանրանար գործաւոր դասակարգին և միջակորեարներու վրայ և ջնջուեցաւ։

Տուրքերուն 70 %ը կը գոյանայ անուղղակի տուրքերէ և այն պատճառաւ անզգալի կը մնան հարկատուին որ կառավարութիւնները դիւրաւ չեն համոզուիր զանոնք յապաւել։ Այսպէս Ֆրանսայի մէջ նպարեղէններու վրայ տուրք դնելը բազմածախս պաշտօնէութիւն մը պահել ստիպելուն պատճառաւ՝ կառավարութիւնը՝ փոխանակ աղքատ դասակարգէն ուղղակի տուրք գանձելու, լաւագոյն սեպած է (octroi) քաղաքապաժ հաստատել և անուղղակի գանձել թերեւս աւելի մեծաքանակ տուրք։

Մաքսերն ալ այս պատճառով կը պահուին և դրոշմատուրքերը նոյն կառավարական տրամադրութիւնները կը յայտնեն։ Տուրքերու գանձումը նուազ զգալի ըլլալուն հետեւանօք զանոնք վճարել նուազ տաժանելի չէ․ և իսկապէս փափաքելի է որ ներքին մաքսը այսինքն քաղաքապաժը (octroi) և դրոշմատուրքը (droit de timbre) խափանուին։

Արդ, Սահմանադրական վարչութեան մէջ, ընտրող և ընտրելի ըլլալու պայմանն է տուրքերու վճարման մասնակցիլ, հետեւաբար ոչ մէկ քաղաքացի պէտք է քուէա-

տուութեան իրաւունքէն զրկուի քանի որ ոչ մէկը խոյս կրնայ տալ անուղղակի տուրքերէ որ հարկերու մեծագոյն մասը կը կազմեն։

Մանաւանդ երբ կառավարութիւններու յարաճուն ծախքերը դիմաւորելու համար արդէն կեցած տուրքերը չեն բաւեր՝ Պետութեան սեպհականութիւններ երաշխաւորութիւն տալով քիչ կամ շատ ծանր պայմաններով ալ փոխառութիւններ կը կնքուին որ ծանօթ են հասարակային վարկ անուան տակ։

Փոխառութիւնները այս առաւելութիւնն ունին որ պէտք եղած ծախքերը անմիջապէս հոգալու միջոց կը մատակարարեն թէեւ պէտք է խոստովանիլ որ ապագայ եկամուտը կը սպառեն, եւ կառավարական անխոհեմ եւ ապարդիւն ծախքերը կը դիւրացնեն, այնպէս որ ժողովուրդին վրայ մշտնջենաւոր պարտք մը կը բեռցուի եւ տրուելիք տոկոսին պատճառաւ իրերու գինը տարապայման կերպով վրայ կը դնէ։

ՎԵՐՋ

Հ.Ս.Խ.Հ ՀԱՆՐԱՅԻՆ ԳՐԱԴԱՐԱՆ
С.С.Р.А Публичная Библиотека
7/XI-1922
имени А. Мясникяна
Ա. ՄՅԱՍՆԻԿՅԱՆԻ ԱՆՎԱՆ

ՑԱՆԿ ՆԻՒԹՈՑ

Էջ

Յառաջաբան 3

ՄԱՍՆ Ա.

Նախագիտելիք 7
Պիտոյք 9
Հարստութիւն 12

ՄԱՍՆ Բ.

ԱՐՏԱԴՐՈՒԹԻՒՆ ՀԱՐՍՏՈՒԹԵԱՆ

Բնութիւն և Մարդ 24
Հող 33
Աշխատութիւն 45
Դրամագլուխ 67

ՄԱՍՆ Գ.

ԲԱՇԽՈՒՄՆ ՀԱՐՍՏՈՒԹԵԱՆ

Սկզբունք բաշխման 76
Հաս կամ վարձք 81
Թոշակ 84
Տոկոս 96

ՄԱՍՆ Դ.

ՇՐՋԱԲԵՐՈՒԹԻՒՆ ՀԱՐՍՏՈՒԹԵԱՆ

Ընդհանուր տեսութիւն 101
Փոխանակութիւն 103
Դրամ 111
Վարկ 119
Դրամատունք 124
Հաստարակաց վարկ 129
Վաճառականութիւն 134
Շրջանք վարկի 144

ՄԱՍՆ Ե.

ՍՊԱՌՈՒՄ ՀԱՐՍՏՈՒԹԵԱՆ

Խորհրդածութիւն 150
Անձնական սպառում 154
Առանձին սպառում 157
Ընկերական սպառում 160
Պետական սպառում 164

ԳՐԱՏՈՒՆ

ՅՈՎՀԱՆՆԷՍ ԳԸԼԸՃԵԱՆ

ԳՐԱՎԱՃԱՌ-ՀՐԱՏԱՐԱԿԻՉ

Կ. Պոլիս, Զագմագճըլար Թիւ 25

ՀԵՂԻՆԱԿԻՆ ԳՈՐԾԵՐԸ

	Ղրշ.	Փրյ.
Սփոփանք Ռամկին	5	—
Իրական Կեանքի Նուագներ Բ. Տիպ	2	20
Քնարիկ Ժողովրդեան	—	20
Քննական Պատ. ԺԹ. Դար Հայ Դպր.	25	—
Nouvel Alphabet Français *Գ. Տիպ*	1	20
Գրական Համբաւներ	10	—
Ֆրանսերէնէ Հայ. Բառ. (Գրպանի)	12	20
Քաղաքական Տնտեսութիւն		
Հայկական Այբուբեն և իր դարաւոր գաղտնիքը (ընդ. մամլով)		